

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 10166

DOS IDISHE KIND

Pinhas Rudoy

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

פנחס רודאָי

(פיני בעל-לשון)

דאַם אַידישע קינד

אַ לערבוך

(צווייטער טייל)

באַשטימט פאַר די אידישע קלאַסן

אין די תלמוד-תורה'ס

היברו פאבלישינג קאמפאני

79-77 דילענסִי סטריט, ניו יאָרק

DOS IDISHE KIND

PART II

Copyright 1939, by Hebrew Publishing Co.

*Set up by Hebrew Publishing Co., New York
Printed and bound in the United States of America,
by Montauk Bookbinding Corp., New York*

אינהאלט

		דער פרימאָרן (ליד). יאָסל קאָהן	
		די וואָך:	
1	פון תהילים	זונטאָג (יום ראשון)	
2	" "	מאָנטאָג (יום שני)	
3	" "	דינסטאָג (יום שלישי)	
5	" "	מיטוואָך (יום רביעי)	
7	" "	דאָנערשטאָג (יום חמישי)	
7	" "	פרייטאָג (יום שישי)	
9	" "	שבת (יום השבת)	
10		שבת לויט דער תורה	
11		שבת לויט דעם תלמוד	
13		שבת אין דער אַלטער וועלט (נאָך מנדעלי)	
14		די שבת-ליכט (ליד, נאָך היינע)	
14		שבת אין דער נייער וועלט (נאָך אש)	
15		שבת אין נזיראַרק (ליד). א. רייזען	
16		אַן אורח אויף שבת (נאָך א. זאָקס)	
16		די צוויי לייבן (פאָלקס-געשיכטע). פ. רודאַי	
20		ראשי-חודש	
20		פון הלל	
24		שבת בראשית	
24		ברכי נפשי	
		ארץ ישראל:	
26	I.	דער ערשטער איד אין לאַנד	
26	II.	אידן באַזעצן זיך אין לאַנד	
28	III.	וואו געפינט זיך ארץ ישראל?	
29	IV.	אידן ווערן פאַרטריבן פון ארץ ישראל	
30	V.	די אידישע האַפּענונג	
30	VI.	חבת ציון	
31	VII.	דאָקטאָר הערצל (ציוניזם)	
32	VIII.	דער ערשטער ציוניסטישער קאָנגרעס	
34	IX.	די באַלפור דעקלאַראַציע	
34	X.	אידן בויען ארץ ישראל	
35		קיין ארץ ישראל (ליד). ח. נ. ביאַליק	
36		די געשיכטע פון חנוכה	
39		חנוכה-ליד. ש. לאַנדניסקי	
40		יהודית	

העלדן און נעמען (פון אונדזער היסטאָריע): אברהם, שרה, הגר, ישמעאל, מלאכים,
 סדום און עמורה, אליעזר, יצחק, עקדה, רבקה, יעקב און עשו, בכורה, קול
 יעקב-ידי עשו, ביתאל, רחל, לאה, זלפה, בלהה, יעקב'ס קינדער, בעל-החלומות,
 פוטיפר, בית הסהר, שרהמשקים, שרהאופים, חלום פרעה. מנשה, אפרים,
 גושן, באחרית הימים, פיתום ורעמסס, משה, צפורה, גרשם, סנה, אהיה אשר
 אהיה, אהרן, אותות ומופתים, עשר מכות, ים־סוף. 47

עשרה בטבת 68

חמשה־עשר בשבט 68

אריץ־ישראל פרוכט (נאָך שטיינבערג) 71

שבת־שירה (אז ישיר) 74

שבת־שירה (לעגענדע) 75

תענית־אסתר 77

די געשיכטע פון פורים (גאַנץ מגילת אסתר) 77

המן הרשע און די אידישע חדשים (לעגענדע) 89

פורים צו דער מגילה (נאָך ספעקטאַר) 93

שלח־מנות (ליד, נאָך דוד'ל) 94

פסח לויט דער תורה 95

דער פסח־סדר (די קערה) 95

ארבע פוסות 97

אליהו הנביא'ס כוס 97

די סימנים פון סדר (קדש ורחץ) 98

די קשיות (מה נשתנה) 100

פון דער הגדה (עבדים היינו) 101

גאַט'ס צוואַג 101

ביים סדר (נאָך אַנסקי) 101

דער קעניג, "מרור" (לעגענדע) 103

חד גדיא (נאָך י. ל. פּרץ) 105

שיר השירים (עקליבענע פסוקים) 108

דער "עומר" אַמאַל און היינט 110

די ספיר־הטעג 110

אידיש-ענגלישער ווערטערבוך 113

פֿאַרוואָרט

צען יאָר ווינען אַריבער וינט דער ערשטער טייל פון דעם לערן-בוך. דאָס אידישע קינד" איז דערשינען.

די פילע אויסגאַבן, וועלכע ווינען זיך צעגאַנגען אין צענדליגער טויזנטער עקזעמפלאַרן איבער דער גאַרער וועלט, וואו נאָר אידיש ווערט געלערנט, ווינען עדות אויף דער וויכטיקייט פון דעם דאָזיקן לערן-בוך פאַר נאַציאָנאַל-רעליגיעזע שולעס און תלמוד-תורה'ס.

פאַר די לעצטע יאָרן האָבן פּרינציפּאַלס, לערער און אויך די אַרויסגעבער זיך אָפּט געווענדט צום מחבר מיט דער בקשה צו פאַרענדיקן די ווייטערדיקע טיילן פון דאָס אידישע קינד" פאַר די העכערע קלאַסן. דער מחבר האָט זיך אָבער ניט געאייילט דאָס צו טאָן.

אַלס פּרינציפּאַל פון איינער פון די גרעסטע תלמוד-תורה'ס אין ניו-יאָרק האָט דער מחבר געמאַכט עקספּערמענטן אין די קלאַסן וואו פאַר אַ לאַנגער צייט און זיך באַראַטן מיט לערער-פּאַכטייט, און אויף אַזאָ אופן איז דער מאַטעריאַל צוגעפּאַסט, אויסגעלייטערט און באַאַרבעט געוואָרן פאַר די קלאַסן פון צווייטן און דריטן יאָר.

ווי אין ערשטן טייל, דאָס אידישע קינד" האָט דער מחבר אויך אין צווייטן און דריטן טייל, געהאַט פאַר זיך דעם צוועק, צו באַהעפּטן דעם קינד'ס נשמה מיט דער נשמה פון זיין פּאַלק" און לויט דערדאָזיקער אידישע איז געגעבן געוואָרן בלויז אַזאָ לערן און לייענשטאַף, וואָס שפּיגלט אָפּ די אידישע טראַדיציע און אירע רעליגיעזע-נאַציאָנאַלע אַספּיראַציעס.

מיר וועלן דאָ אַנווייזן נאָר אויף אייניקע זאַכן:

1. די פינף מגילות ווינען געגעבן אינגאַנצן (אסתר און רות), אָדער ספּעציעל צוגע-פּאַסטע טיילן פון זיי (שיר השירים, איכה און קהלת), און באַאַרבעט אויף אַ פּאַלקסטימלעכן אופן.
 2. גאַנץ פּרָק מיט זיין עטיק און מאַראַל באַאַרבעט און איינגעטייטשט אַזוי, אַז ער זאָל צוציען און באַייסטערן דאָס אידישע קינד.
 3. גאַנץ אַקדמות צום ערשטן מאָל איבערוועצט אין מאָדערנעם אידיש און באַאַרבעט טראַדיציאָנעל און פּאַלקסטימלעך אַזוי, אַז ער זאָל וועקן די פּאַנטאַזיע פון אידישן קינד.
 4. העלדן און געמען פון גאַנץ תורה באַשריבן קורץ און שאַרף, אינפּאַרמאַטיוו און פּאַפּולער, אַז דאָס אידישע קינד זאָל באַקענט ווערן מיטן חומש באַצייטנס, נאָך איידער עס לערנט די תורה אין אַריגינאַל.
 5. אַרץ ישראל באַשריבן היסטאָריש און געאָגראַפּיש אויף אַזאָ שטיינער, אַז דאָס אידישע קינד זאָל אין עטלעכע קורצע לעקציעס קריגן אַ באַגריף וועגן אונדזער לאַנד פון אַמאָל און פון היינט.
 6. אַ אידיש-ענגלישער ווערטער-בוך פון איבער 1000 ווערטער און אידיאַמען, וועלכע ווינען נויטיק פאַרן ענגליש-רעדנדיקן קינד וואָס לערנט אידיש.
- דער דריטער טייל איז אין פּאַרבערייטונג און וועט דערשיינען אין ספּילינג פון 1940.

פנחס רודאָי

(פּיני בעל-לשון)

ברוקלין, נ.י., ה'ת"ש

דער פרימאָרגן

(פון מיין זיידנס רייד)

מיין קינד, קום מיט מיר, גיי נאָך מיין טראַט—
אַ איד האָט ניט פאַרוואָס זיך יאָגן אין געלאַף.
ווייס, אין יעדן ריר, אין יעדן אַטעם לעבט אונדזער גאָט,
און אין פרימאָרגן—דער וואונדער פון זיין באַשאַף!

מיין קינד, דיין אָרט איז ניט אין דעם ווילדן יאַריד,
און קיין בייז דאַרף ניט באַרירן דיין מויל;
אַ איד דאַרף קאָנען לעבן ווי אַ איד—
און מוז קענען שטאַרבן מיט „שְׁמַע יִשְׂרָאֵל“! . . .

די וואָך

דער ערשטער טאָג

וועגן דעם ערשטן טאָג פון דער וועלט־באַשאַפונג דערציילט די תּוֹרָה

אָזוי:

אין אָנהייב האָט גאָט באַשאַפן דעם הימל און די ערד. און די ערד איז
געווען וויסט און ליידיק, און אַ פינצטערניש איז געווען אויפן געזיכט פון די
טיפע וואַסערן, און דער גייסט פון גאָט האָט געשוועבט איבער דער וועלט.
האָט גאָט געזאָגט: וואָל ווערן ליכטיק! און עס איז געוואָרן ליכטיק.
האָט גאָט געזען, אַז די ליכטיגקייט איז גוט, און ער האָט אָפּגעשיידט
די ליכטיגקייט פון דער פינצטערניש.

און גאָט האָט גערופן די ליכטיגקייט—טאָג, און די פינצטערניש—נאַכט.
און עס איז געווען אָונט, און עס איז געווען פרימאָרגן. דער ערש-

טער טאָג!

זונטאָג—יום ראשון

ווען דאָס בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ איז געשטאַנען אין ירוּשָׁלַיִם, פלעגן דאָרטן די לויים יעדן זונטאָג אין דער פרי זינגען דאָסדאָזיקע ליד:

צו גאָט איז די ערד און אַלץ וואָס פילט זי אָן,
וואָרים ער האָט אויף ימ'ען זי געגרונטפּעסטיקט
און אויף טייכן האָט ער זי אַוועקגעשטעלט.
ווער קען אַרויפגיין אויפן באָרג פון גאָט (ציון)?
און ווער קען שטיין אין זיין הייליקן אָרט (בֵּית הַמִּקְדָּשׁ)?
דער וואָס האָט ריינע הענט און אַ לויטער האַרץ,
דער וואָס האָט מיך ניט דערמאַנט צום פאַלשן
און האָט ניט געשוואָרן צו באַטרוג.
יענער וועט קריגן אַ בְּרָכָה פון גאָט,
און גערעכטיקייט פון גאָט זיין העלפּער!
דאָס איז דער דור פון די וואָס פאַרשן אים,
פון די וואָס זוכן דיך, גאָט פון יַעֲקֹב. סְלָה.

(תהלים, קאפיטל כ"ד)

דער צווייטער טאָג

וועגן דעם צווייטן טאָג פון דער וועלט־באַשאַפונג דערציילט די תּוֹרָה אַזוי:

גאָט האָט געזאָגט:
זאָל ווערן אַן אויסשפּרייטונג אין מיטן פון די וואַסערן, און זי זאָל פאַ־
נאַנדערשיידן צווישן די וואַסערן וואָס אונטער דער אויסשפּרייטונג, און צווישן
די וואַסערן וואָס איבער דער אויסשפּרייטונג!
און עס איז אַזוי געווען.
האָט גאָט גערופן די אויסשפּרייטונג—הימל!

און עס איז געווען אַוונט, און עס איז געווען פרימאָרגן. דער צווייטער טאָג!

מאַנטאָג—יום שני

ווען דאָס בית־המקדש איז געשטאַנען אין ירושלים, פלעגן דאָרטן די לויים יעדן מאָנטאָג אין דער פריזינגען דאָסדאָזיקע ליד:

גרויס איז גאָט, און זייער געליבט,

אין שטאָט פון אונדזער גאָט, זיין הייליקער באָרג (ציון)!

שיין אין זיין הויכקייט, אַ פרייד פון דער גאַנצער וועלט

איז דער באָרג ציון אין די עקן פון צפון־זייט—

דאָרטן איז די שטאָט (ירושלים) פונעם גרויסן מלך!

גאָט איז באַוואוסט אַלס שוץ אין אירע פאַלאַצן!

וואָרים וע: אַט האָבן מלכים זיך פאַרזאַמלט דאָ,

אַלע אינאיינעם זיינען זיך צונויפגעקומען אַהער,

(און געוואָלט ציון צונעמען פאַר זיך) —

אַבער ווי זיי האָבן דערזען, האָבן זיי געגאַפט,

זיי האָבן זיך דערשראָקן און גיך אַנטלאָפן.

אַזוי האָבן מיר געזען (מיט אונדזערע אויגן)

אין דער שטאָט פון גאָט פון אַלע הערשאַפטן,

אין דער שטאָט פון אונדזער גאָט —

ביז אייביק זאָל גאָט באַפעסטיקן די שטאָט! סְלָה!

(תהלים, קאפיטל מ"ח)

דער דריטער טאָג

וועגן דעם דריטן טאָג פון דער וועלט־באַשאַפונג דערציילט די תורה

אַזוי:

גאָט האָט געזאָגט :
 זאָלן די וואַסערן פון אונטערן הימל זיך איינוואַמלען אין איין אָרט, און
 זאָל זיך באַווייזן טרוקן לאַנד (יִבְשָׁה) !
 און עס איז אַזוי געווען.
 האָט גאָט גערופן דאָס טרוקענע לאַנד – ערד, און די איינוואַמלונג פון
 די וואַסערן – יַמ'ען. און גאָט האָט געזען, אַז דאָס איז גוט.
 האָט גאָט געזאָגט : זאָל די ערד ווערן באַוואַקסן מיט גראַזן, און גרינסן,
 און פרוכטביימער פון אַלערליי סאַרטן !
 און עס איז אַזוי געווען. און גאָט האָט געזען אַז דאָס איז גוט.
 און עס איז געווען אַוונט, און עס איז געווען פרימאָרגן. דער דריי-
 טער טאָג !

דינסטאָג-יום שְׁלִישִׁי

ווען דאָס בית-המקדש איז געשטאַנען אין ירושלים, פלעגן דאָרטן די
 לויים יעדן דינסטאָג אין דער פרי זינגען דאָסדאָזיקע ליד :

גאָט שטייט אין דער עֶדָה פון דייַנים,
 צווישן די ריכטער טוט ער מִשְׁפֹּט'ן :
 ביז וואַנען וועט איר מִשְׁפֹּט'ן מיט אומרעכט,
 און נושא־אֲפָיִים זיין די רְשָׁעִים ? סְלֵה !
 באַשיצט די רעכט פונעם אַרימאָן און יְתוֹם !
 שטייט פאַר די רעכט פון געדריקטן און באַדערפטיקן !
 ראַטעוועט דעם געמיינעם און נויטלייַדנדיקן !
 זייט זיי מִצִּיל פון די רְשָׁעִים'ס הענט !
 זיי (די ריכטער) ווייסן ניט און פאַרשטייען ניט.
 אין פינצטערניש גייען זיי אַרום –
 און אַזוי וועלן אַלע וועלט-גרונטן פאַלן !

דו, גאָט אַליין, שטיי אויף און מִשְׁפֵּט די וועלט,
וואַרים אַלע פעלקער זיינען דיין יְרוּשָׁה!

(תהלים, קאפיטל פ"ב)

דער פערטער טאָג

וועגן דעם פערטן טאָג פון דער וועלט-באַשאַפונג דערציילט די תורה
אַזוי:

גאָט האָט געזאָגט:

זאָלן ווערן ליכט אין הימל, צו פאַנאַנדערשיידן צווישן טאָג און נאַכט,
און די ליכט זאָלן אויך זיין צייכנס פאַר צייטן, פאַר טעג און פאַר יאָרן!
און גאָט האָט געמאַכט די צוויי גרויסע ליכט: דאָס גרעסערע ליכט—
די זון—צו לייכטן בייטאָג, און דאָס קלענערע ליכט— די לְבָנָה— צו לייכטן
ביינאַכט. און אויך די שטערן האָט ער געמאַכט צו לייכטן ביינאַכט. און
גאָט האָט געזען אַז דאָס איז גוט.
און עס איז געווען אַוונט, און עס איז געווען פרימאָרגן. דער פער-
טער טאָג.

מיטוואַך—יום רביעי

ווען דאָס בית-המקדש איז געשטאַנען אין ירושלים, פלעגן דאָרטן די
לויים יעדן מיטוואַך אין דער פרי זינגען דאָסדאָזיקע ליד:

אַ גאָט פון נְקֻמוֹת איז גאָט—

גאָט פון נְקֻמוֹת, אַנטפלעק זיך!

דערהייב זיך, דו ריכטער פון דער וועלט,

באַצאָל די שטאַלצע רְשָׁעִים ווי זיי האָבן פאַרדינט!

ביז וואַנען וועלן די רְשָׁעִים זיך פרייען, גאָט?

ביז וואַנען וועלן זיי רעדן שטאַרקע ווערטער,

און זיך באַרימען אַלע וואָס טוען אומרעכט?

דיין פּאַלק, גאַט, טוען זיי דריקן,
 און דיין ירוּשָׁה טוען זיי פּייניקן!
 די אַלמָנָה און דעם פרעמדן טויטן זיי,
 און די יתוּמִים ברענגען זיי אום!
 און זיי זאָגן: גאַט זעט נישט!
 און דער גאַט פון יַעֲקֹב קוקט זיך ניט צו!

באַטראַכט אייך, איר פאַרנאַרישטע פון פּאַלק!
 ווען וועט איר, נאַראַנים, קליגער ווערן?
 וועט דער, וואָס מאַכט דעם אויער, ניט הערן?
 וועט דער, וואָס באַשאַפט דאָס אויג, ניט זען?
 וועט דער, וואָס שטראַפט פעלקער, ניט שטראַפן?

וואַרים גאַט וועט ניט אַוועקוואַרפן זיין פּאַלק,
 און זיין ירוּשָׁה וועט ער ניט פאַרלאָזן!

(תהלים, קאפיטל צ"ד)

דער פינפטער טאָג

וועגן דעם פינפטן טאָג פון דער וועלט־באַשאַפונג דערציילט די תורה

אָווי:

גאַט האָט געזאָגט:

וואָלן די וואַסערן ווידמען אַלערליי לעבעדיקע באַשעפענישן! און
 וואָלן אַלע פּוּגלען אָנהייבן פליען אויף דער ערד, איבער דער אויסשפּרייִ
 טונג פונעם הימל! און גאַט האָט באַשאַפן די גרויסע ים־חיות, און אַלע קריכ־
 דיקע באַשעפענישן אין וואַסער, און אַלע פּוּגלען לויט זייערע סאַרטן. און
 גאַט האָט געזען אַז דאָס איז גוט.

און גאָט האָט זיי געבענטשט: די פּיש און אַלערליי באַשעפענישן זאָלן
זיך מערן און אָנפילן די וואַסערן אין די גמ'ען, און די פּויגלען זאָלן זיך מערן
אויף דער ערד.
און עס איז געווען אָוונט, און עס איז געווען פּרימאָרגן. דער פּינפֿ-
טער טאָג!

דאָנערשטאָג—יום חמישי

ווען דאָס בית־המקדש איז געשטאַנען אין ירושלים, פּלעגן דאָרטן די
לויים יעדן דאָנערשטאָג אין דער פּרי זינגען דאָס־זאָיקע ליד:
זינגט צו גאָט, אונדזער שטאַרקן,
שאַלט צו דעם גאָט פּון יַעקב!
הייבט־אויף אַ געזאַנג, שפּילט אויף אַ פּויק,
אויף אַ זיסער האַרף און אויף אַ גיטאַר!
בלאָזט אַ שופּר אום ראַש־חודש:
ראַשהַשָּׁנָה, צום טאָג פּון אונדזער יום־טוב!
וואַרים דאָס איז אַ געזעץ פאַר ישְׂרָאֵל,
אַ מְנִהֵג צום גאָט פּון יַעקב!

הער, מיין פּאָלק, איך וואָרן דיך!
ישׂראל, דו זאָלסט מיך צוהערן!
קיין אַנדער גאָט זאָל ביי דיר ניט זיין,
און זאָלסט זיך ניט בוקן צו קיין אַפּגאָט!

(תהלים, קאפיטל פ"א)

דער זעקסטער טאָג

וועגן דעם זעקסטן טאָג פּון דער וועלט־באַשאַפּונג דערצייילט די תּוֹרָה
אַזוי:

גאָט האָט געזאָגט :
 זאָל די ערד אַרויסברענגען אַלערליי לעבעדיקע באַשעפענישן :
 בְּהֵמֹת און חַיִּוֹת און קריכנדיקע שְׂרָצִים !
 און עס איז אַווי געווען . און גאָט האָט געזען אַז דאָס איז גוט .
 האָט גאָט געזאָגט :
 לאָמיר מאַכן אַ מענטשן אין אונדזער געשטאַלט , און ער זאָל געוועל-
 טיקן איבער אַלע באַשעפענישן פון די וואַסערן און פון דער ערד !
 און גאָט האָט באַשאַפן דעם מענטשן—אָדָם הָרִאשׁוֹן—אין זיין געשטאַלט .
 אַ זָכָר און אַ נְקֵבָה האָט ער זיי באַשאַפן . פונעם שטויב פון דער ערד האָט
 גאָט געמאַכט דעם מענטשן , און ער האָט אַריינגעבלאַזן אין זיינע נאָזלעכער
 אַ לעבעדיקן אָטעם—נְשָׁמָה .
 און גאָט האָט געבענטשט דעם מענטשן און געזאָגט : מערט אייך און
 פילט אַן די ערד , און נעמט זי איין , און געוועלטיקט איבער די פיש פון ים ,
 און איבער די פייגל פון הימל , און איבער די חיות און בהמות און אַלער-
 ליי באַשעפענישן פון דער ערד !
 און עס איז געווען אַוונט , און עס איז געווען פרימאָרגן . דער זעקס-
 טער טאָג !

פרייטאָג—יום שְׁשִׁי

ווען דאָס בית־המקדש איז געשטאַנען אין ירושלים , פלעגן דאָרטן די
 לויים יעדן פרייטאָג אין דער פרי זינגען דאָסדאָזיקע ליד :
 גאָט טוט קיניגן , מיט גרויסקייט באַקליידט ,
 באַקליידט האָט זיך גאָט ,
 מיט שטאַרקייט האָט ער זיך אָנגעגורט .
 אויך באַפעסטיקט די וועלט ,
 זי זאָל זיך ניט וואַקלען .
 פעסט שטייט דיין טראָן פון אַמאָל ,
 פון אייביק אַן ביסטו , גאָט !
 די טייכן , גאָט , האָבן אויפגעברויזט ,

די טייכן האָבן אויפגעהויבן זייער קול,
 די טייכן האָבן אויפגערוישט –
 (זיי האָבן געוואָלט קרוב מאַכן די וועלט),
 אָבער מער פון אַלע קולות פון די גרויסע וואַסערן,
 און מער פון אַלע שטאַרקע כוואַליעס פון ים,
 איז גאָט'ס שטאַרקייט אין דער הויך!
 דייע צוואַגן זיינען זייער זיכער,
 פאַר דיין הויז, גאָט, (בֵּית הַמִּקְדָּשׁ)
 פאַסט די הייליגקייט אויף אייביקע טעג!

(תהלים, קאפיטל צ"א)

דער זיבעטער טאָג

וועגן דעם זיבעטן טאָג פון דער וועלט־באַשאַפונג דערציילט די תורה
 אזוי:
 עס זיינען פאַרענדיקט געוואָרן דער הימל און די ערד און זייער גאַנצע
 הערשאַפט.
 און גאָט האָט געענדיקט צום זיבעטן טאָג זיין אַרבעט וואָס ער
 האָט געמאַכט, און ער האָט גערוט אויפן זיבעטן טאָג.
 און גאָט האָט געבענטשט דעם זיבעטן טאָג, און ער האָט אים גע-
 הייליקט!

שַׁבַּת—יוֹם הַשַּׁבָּת

ווען דאָס בית־המקדש איז געשטאַנען אין ירושלים, פלעגן דאָרטן די
 לויים יעדן שַׁבַּת אין דער פרי זינגען דאָסדאָזיקע ליד:
 גוט איז צו לויבן גאָט,
 און זינגען צו דיין נאָמען, דו העכסטער!
 צו דערציילן אין פרימאָרגן דיין חֶסֶד,

און דיין טריישאָפּט — אין די נעכט,
 אויף אַ צען־סטרונע און אויף אַ גיטאַר
 און מיט פאַרטראַכטונג אויף אַ האַרף.
 וואָרים דו האָסט מיך דערפרייט, גאָט,
 מיט דיין ווערק!
 און וועגן די מעשים פון דייןע הענט
 טו איך אזוי זינגען:
 ווי גרויס זיינען דייןע טואונגען, גאָט!
 ווי טיף זיינען דייןע מַחֲשָׁבוֹת, גאָט!
 דער גראַבער מענטש ווייסט עס ניט,
 דער נאַרישער מענטש פאַרשטייט עס ניט.
 ווען רְשָׁעִים טוען שפּראַצן ווי גראָז,
 און עס בליען אַלע אומרעכט־טוער,
 איז דאָס כְּדֵי צו פאַרטיליגן
 זיי אויף אייביגקייטן!
 אָבער דו, גאָט, ביסט דערהויבן אייביק!

(תהלים, קאפיטל צ"ב)

די הייליגקייט פון שַׁבָּת

(לויט דער תּוֹרָה)

א

„געדענק דעם טאָג פון שבת, אים צו הייליק האַלטן!
 זעקס טעג זאָלסטו אַרבעטן, און טאָן אַלע דייןע מַלְאָכוֹת; אָבער
 דער זיבעטער טאָג איז שבת צו גאָט דיין האַר. זאָלסטו ניט טאָן קיין מַלְאָכָה,
 דו און דיין זון, און דיין טאָכטער, דיין קנעכט און דיין דינסט, און דיין בַּהֲמָה,
 און דיין פרעמדער וואָס וואוינט אין דייןע טויערן (שטאָט).“

„וואַרים אין זעקס טעג האָט גאָט געמאַכט דעם הימל און די ערד און דעם ים און אַלץ וואָס איז אין זיי פאַראַן, און אויפן זיבעטן טאָג האָט ער גערוט.“

„דערום האָט גאָט געבענטשט דעם טאָג פון שַׁבַּת און האָט אים געהייליקט.“ (חומש שמות, קאפיטל כ.).

ב

„און די קינדער פון ישׂראַל זאָלן היטן שבת, צו האַלטן שבת אויף זייערע דור-דורות – אַן אייביקער בונד!
„צווישן מיר און צווישן די קינדער פון ישׂראל איז דאָס אַ צייכן אויף אייביק!“ (חומש שמות, קאפיטל ל"א).

ג

„און דו זאָלסט געדענקען אז דו ביסט געווען אַ קנעכט אין לאַנד מַצְרַיִם, און גאָט דיין האַר האָט דיך אַרויסגעצויגן פון דאָרטן מיט אַ שטאַר-קער האַנט און אַן אויסגעשטרעקטן אַרעם.
„דערום האָט גאָט דיין האַר דיר באַפוילן צו מאַכן דעם טאָג פון שבת!“ (חומש דברים, קאפיטל ה.).

די הייליגקייט פון שַׁבַּת

(לויט דעם תּלמוד)

א

די מַצְנָה פון שבת וועגט-איבער אַלע מַצְוֹת פון דער תורה.

ב

ווער עס פאַרשוועכט שבת (מחל-ל-שַׁבַּת) איז גלייך ווי ער לייקנט אין דער גאַנצער תורה.

ג

ירוּשָׁלַיִם איז תּרוב געוואָרן נאָר דערפאַר וואָס אידן האָבן דאָרטן מחל-ל געווען שבת.

ד

ווען אַלע אידן זאָלן אָפהיטן צוויי שַבֿתים ווי דער דין איז, וואָלטן זיי באַלד אויסגעלייזט געוואָרן.

ה

שבת און יום־טוב זיינען געגעבן געוואָרן צו אידן נאָר צוליב דעם, אַז זיי זאָלן דאָן רואיק עסן און טרינקען און לערנען תורה.

ו

עך־בֿשַבֿת גיט גאָט אַריין אין יעדן אידן נאָך אַ נְשָמָה (נְשָמָה יְתִירָה).

ז

שבת דאַרף מען זיך קליידן שענער, עסן שענער און רעדן שענער ווי אין די וואַך־טעג.

ח

דער וואָס היט אָפּ עוֹנֵג שַבֿת (פאַרגעניגן אום שבת), ווערן דערפילט אַלע זיינע פאַרלאַנגען.

ט

גאָט האָט געבענטשט דעם טאָג שבת מיט ליכטיגקייט אויפן מענטשנ'ס פֿנים, וואַרים דער איד וואָס היט אָפּ שבת (שומֿר־שַבֿת), שיינט זיין פנים אום שבת מער ווי אַלע טעג פון דער וואַך.

י

אַמאָל האָט אַ קעניג געפרעגט רבי יהושע בן חנניא: פאַרוואָס שמעקט אַזוי גוט דאָס שבת־דיקע געקעכץ ביי אידן? האָט אים רבי יהושע געענט־פערט: אידן האָבן אַזאַ מין געווירץ, וואָס הייסט שבת, לייגן זיי דאָס אַריין אין זייערע מאַכֿלים און דערפאַר שמעקן זיי.

האָט דער קעניג געזאָגט צו רבי יהושע: גיב מיר אויך אַביסל פון אייער געווירץ! האָט אים רבי יהושע געענטפערט: דאָס געווירץ העלפט נאָר יעדעם, וואָס היט אָפּ שבת. אַבער ביי דעם וואָס איז מְחַלֵּל שַבֿת שמעקט עס נישט! ...

שַׁבַּת אין דער אַלטער וועלט

(א בילד)

פרייטאָג. פאַר ווך אונטערגאַנג.
 די קראַמען פאַרשליסן זיך גיך. אידן איילן זיך אין מַרְחֵץ אַרײַן אויס-
 צובאַדן זיך לְכַבֹּד שַׁבַּת.
 דער מאַרק ווערט אויסגעליידיקט. מ'זעט שוין קיינעם ניט דאָרטן.
 נאָר אָפּגעוואַשענע און שבת'דיק געקליידעטע אינגעלעך לויפן איבער די
 גאַסן מיט פלעשלעך וויין אויף קידוש.
 דער הימל איבערן שטעטל ווערט טונקל. דער שמש קלאַפט אין די
 טירן:

— אין שול אַרײַן, אידן!

דורך די פענצטער הויבן זיך אָן ווייזן די שבת-ליכט. מוטערס מיט
 זייערע טעכטערלעך, אויסגעוואַשענע, אויסגעקעמטע און פאַרפּוצטע זיצן
 אינדרויסן פאַר די הייזער.

שטיל, רואיק אין געסל. דער שבת קומט אָן מיט רואיקע טריט און
 פאַרשפרייט מנוחה (רו). טאַטעס מיט זייערע זינדעלעך, אויסגעבאַדענע,
 אָנגעטאַן אין שבת'דיקע קאַפּאַטעס מיט ווייסע קראַנגס פון אויבן, איילן זיך
 צום דאָוונען.

נאָכן דאָוונען קומען די אידן אַהיים און זיי געפינען זייערע הייזער אויפֿ-
 געראַמט און באַלויכטן לְכַבֹּד שַׁבַּת.

דער טיש איז געדעקט מיט אַ קלאַר-ווייסן טישטוך. אויפן טיש שטייען
 אויסגעשייערטע לייכטער מיט ברענענדיקע בענטש-ליכט, צוויי שיינע, ווייסע
 חלות און אַ פּלאַש וויין אויף קידוש.

אין הויז הערשט אַ זיסע רואיקייט. עס שמעקן די שבת'דיקע מאַקלִים.
 די מוטער שיינט אין אירע שבת'דיקע מלבושים. די טעכטערלעך וואַרטן
 מיט פריילעכע הערצעלעך אויפן קידוש. אויף אַלעמען רוט די שְׂכִינָה.
 — גוט שבת! גוט שבת! — זאָגט דער טאַטע, אַרײַנקומענדיק פון שול
 מיט אַ שיינענדיק פֿנים.

— גוט שבת! גוט שבת! — שרייען אויס הילכיק נאָך אים אויך די זינד
 דעלעך.

דער טאַטע מיט די זינדעלעך שטעלן זיך ביים שבת-טיש, זינגען פריי-
 לעך דעם „שְׁלוֹם עַלְיֵכֶם“, מאַכן קידוש מיט אַ ניגון, וואַשן זיך די הענט, און

אַלע אין הויז זעצן זיך אויס אַרום טיש צו דער שבת'דיקער געשמאַקער
סעודה.

און נאָך יעדן געריכט זינגען אַלע שבת'דיקע זמירות (לידער).
„אַ שמחה, אַ פרייד אויף אַלע אידן,
זיי זיינען פרום און שטאַרק צופרידן!“

די שַׁבַּת-ליכט

שבת-ליכט און שבת-לאַמפּן,
אַ, ווי זיס איז אייער שיין!
וויפיל ברענגט איר טרייסט דעם אידן
אין זיין עלענט, אין זיין פיין!
קומט נאָר אָן דער שַׁבַּת-קוֹדֶשׁ,
און עס ווערן ליכט געבענטשט,
באַלד אַנטלויפט פון איד דער אומעט
און ער ווערט אַ נייער מענטש!

שַׁבַּת אין דער נייער וועלט

(א בילד)

אין בייסמענט (קעלער) איז שבת.
אַנשל דער אַפּערייטאַר זיצט ביים טיש אויבן אָן מיט פאַרשלאַפּענע
אויגן און ברומט דעם גיגון פון זמירות.
אַלע וויילע טאַרקעט ער זיינע צוויי אינגלעך און בייזערט זיך אויף זיי:
— נו, נו, וואָס זינגט איר ניט? . . . וואָס שוויגט איר? . . .
די מזחות און די הערצער פון זיינע צוויי אינגלעך זיינען אָבער אינגאַנצן
אין גאַס, דאָרטן ביים באַלל-שפּיל און ביי די פייערן, וואו אַנדערע קינדער
געפינען זיך איצט.

עס פאַרדריסט זיי שטאַרק אויף זייער טאַטן, וואָס ער האַלט זיי אַצינד
 ביים שבת־טיש, ווען אַנדערע אינגלעך האָבן איצט אַזויפיל „פּאַן“ (שפּאַס).
 זיי טראַכטן זיך אין האַרצן: „אַ גרינהאַרן, זייער טאַטע! ...“
 זיי דרייען זיך אויף די בענקלעך. זיי קוקן אַרויס אינדרויסן דורך די
 פענצטערלעך און זיי וואַרטן אויף דער מינוט, ווען דער „פּאַ“ וועט איינ-
 דרימלען, וועלן זיי זיך באַלד אַרויסכאַפּן פון הויז.
 אַנשול דער אָפּערייטאַר איז טאַקע מיד פון זיין שווערער אַרבעט. עס
 דרימלט אים שטאַרק. אָבער ער וועט ניט אַוועקגיין פונעם טיש ביז ער וועט
 ניט ענדיקן די שבת־דיקע סְעוּדָה.
 און דער טאַטע רעדט צו זיינע צוויי זינדעלעך:
 – זיצט איין ביים טיש רואיק! וואָס ברענט אויף אייך אַזוי די הויט?
 וואָס ציט אייך אַזוי צו די „לויפּערס“ אינדרויסן? יענע דאָרטן ווייסן דאָך
 אפילו ניט צי ס'איז שבת אַצינד!

שַׁבַּת אין ניו־יאָרק

דער פּאָטער קומט פרייטיק פאַרנאַכט
 פון פינצטערן שאַפּ אַזוי מיד,
 נאָר ס'האַט זיין נשְׁמָה דערוואַכט
 און זי זינגט איר שבת־דיק ליד.

די מוטער, די אַרימע פרוי –

צעקניטשט פאַר דער צייט איר געזיכט –
 צעזיפצט זיך: „ס'איז שפּעט שוין אַזוי!“
 און נעמט זיך צום צינדן די ליכט ...

די קינדער, דערצויגן שוין דאָ,
 פאַרשפּילטע אין „באַל“ און אין „פּייט“,
 דערפילן די הערלעכע שְׁעָה,
 און ס'קוקן די אייגעלעך ווייט ...

אַן אורח אויף שבת

נעמען אַהיים פון שול און אַרימען אורח לְכבוד שבת איז אַמאָל ביי אידן געווען פאַררעכנט פאַר אַ גרויסע שְמחה.

די וואָך איז אַוועק, און דער שבת־קונדש, דער יום־מנוחה (דער ררטאָג), האָט אין הויז אַריינגעבראַכט אַ באַזונדער פרייד און פאַרגעניגן. און אין אַזאַ טאָג פון פאַרגעניגן וואָס קאָן נאָך זיין בעסער ווי צו האָבן ביים טיש און אַרימען גאַסט, און אורח, וועלכער זאָל אויך קאָנען הַנאָה האָבן פון שבת! ...

אַ שבת־דיקע סענדה און און אורח ביי דער זייט איז געווען און טעם און און געשמאַק. און אורח פלעגט זינגען זמירות מיטן באַלעבאַס, פלעגט דער־ציילן מעשות פון דער „וועלט“ און ס'פלעגט זיין פריילעך און לעבעדיק ביים טיש.

גאַנץ אָפט פלעגט דער פרעמדער אורח זינגען נייע לידער און ניגונים (מעלאָדיעס). דאָן פלעגט די „סעודה“ ביים שבת־טיש זיך פאַרציען ביז שפעט, און אויך שְכנים פון גאַס פלעגן אַריינקומען צו הערן דעם אורח'ס גע־זאַנג און זיינע מעשות.

נאָך שבת פלעגן דער באַלעבאַס און די באַלעבאַסטע שענקען דעם אורח אַ שיינע נְדבָה און מ'פלעגט זיך מיט אים געזענענען ווי מיט אַן אָמת'ן ליבן קרוב ...

די צוויי לייבן

(אַ פאַלקס־מעשה)

I

אַמאָל איז אין ירושלים געווען אַ גרויסער צדיק מיטן נאָמען רבי לייב. דער צדיק פלעגט אַרבעטן נאָר צוויי שעה אין טאָג, און די איבעריקע צייט פלעגט ער זיצן אין בית־מדרש און לערנען תורה.

יעדן ערב־שבת און שבת אין דער פרי פלעגט ער מיט נאָך אַסך פרומע אידן גיין דאווען ביים „בית־המדרש“ (די איבערגעבליבענע וואַנט פונעם בית־המדרש).

איינמאָל האָבן די מוסולמאַנער באַשלאָסן, אז זיי וועלן ניט לאָזן אידן

גיין דאוונען צום „כּוֹתֵל מֵעַרְבֵי“, סיידן מע וועט זיי באַצאָלן אַ גרויסע סומע געלט.

די אידן אין ירושלים זיינען געוואָרן זייער טרויעריק, ווייל אַזויפיל געלט האָבן זיי ניט פאַרמאָגט. האָט דער צדיק רבי לייב געזאָגט, אַז ער איז גרייט צו לאָזן זיך אין די ווייטע לענדער און זאַמלען נְדָבוֹת ביי אַלע פרומע אידן, קְדֵי צו באַצאָלן די מוסולמאַנער די סומע געלט וואָס זיי פּאַדערן. רבי לייב האָט געזאָגט און געטאָן.

ער האָט אַריינגעלייגט אין אַ זאַק זיין טְלִית און תְּפִלִין מיט אַ סִידוּר, זיין שבת'דיקע קאַפּאַטע, עטלעכע פּאַרלעך גרייט (וועש), ברויט מיט זאַלץ און אַ פּלעשעלע מיט וואַסער, און ער האָט זיך אַוועקגעלאָזן אין וועג אַריין.

II

רבי לייב איז געגאַנגען איבער שטעט און דערפער, און אומעטום האָט ער ביי אידן געבעטן נְדָבוֹת צו באַפרייען דעם „כּוֹתֵל מֵעַרְבֵי“. עטלעכע תְּדָשִׁים האָט רבי לייב אַרומגעוואַנדערט. ער האָט צונויפֿ־געזאַמלט די גאַנצע סומע געלט, וואָס ער האָט באַדאַרפט, און ער האָט זיך געלאָזט צוריק אַהיים קיין ירושלים.

גייענדיק צוריק, האָט רבי לייב באַדאַרפט דורכגיין אַ גרויסן מְדָבָר, וואו קיין ישוב איז ניט געווען. ער האָט זיך זייער געשראַקן פאַר ווילדע חיות, זיי זאָלן אים ניט צערייסן, און פאַר רויבער, זיי זאָלן ביי אים דאָס געלט ניט אַפּרויבן. אָבער רבי לייב האָט געהאַפּט, אַז צוליב דער גרויסער מְצוּה וועט אים גאָט באַשיצן.

גייט ער און גייט, רבי לייב, אַ טאַג נאָך אַ טאַג, און דער מְדָבָר ענדיקט זיך גאַרניט. און דערווייל איז געוואָרן פרייטאַג פאַרנאַכט, אָט באַלד וועט די זון אונטערגיין, און אום שבת טאַר מען דאָך ניט גיין. האָט ער פון ווייטן דער־זען אַ גרויסן שטיין און ער האָט באַשלאָסן, אַז דאָרטן, לעבן שטיין, וועט ער בלייבן שבת האַלטן.

ער איז צוגעקומען צום שטיין, אַרויסגענומען פונעם זאַק די שבת'דיקע קאַפּאַטע און האָט זי אַנגעטאָן, זיך געוואַשן די הענט מיט אַביסל וואַסער און ער האָט זיך געשטעלט דאוונען, „מְקַבֵּל שַׁבַּת“ זיין.

רבי לייב דאוונט און פון די אויגן גיסן זיך טרערן. ער דערמאַנט זיך אָבער, אַז שבת טאַר מען ניט וויינען, שבת דאַרף אַ איד זיין פריילעך, פאַר־

ענדיקט ער זיין דאוונען מיט געזאָנג און נעמט זיך מאַכן קידוש און עסן זיין שבת'דיקע סעודה – ברויט מיט זאַלץ.

ביים עסן דערוועט ער, ווי אַ גרויסער, שרעקלעכער לייב איז צוגע-
לאָפן צו אים. פאַר שרעק איז אים דער ביסן געבליבן שטיין אין האַלדז: אָט
איצט איז שוין זיין סוף געקומען, האָט רבי לייב אַ טראַכט געטאָן.

אַבער באַלד האָט זיך דער לייב אַוועקגעזעצט אויף די הינטערשטע
פיס פּונקט אַקעגן דעם צדיק און אים געקוקט גלייך אין די אויגן אַריין.

רבי לייב נעמט שוין זינגען די שבת'דיקע זמירות און איז פריילעך מיט
דעם, וואָס דער לייב רירט אים נישט אָן. דער לייב קומט צו נענטער און נעמט
לעקן מיט דער צונג דעם צדיק'ס הענט, ווי ער וואַלט וועלן אים באַדאַנקען
פאַר די שיינע זמירות.

רבי לייב האָט שוין אַ רואיקער אָפּגעבענטשט און זיך אַוועקגעלייגט
שלאָפן אויף דעם גרויסן שטיין.

III

גאַנצפרי איז דער צדיק רבי לייב אויפגעשטאַנען, און ער טוט אַ קוק –
דער לייב זיצט נאָך אַלץ לעבן אים און היט אים. האָט ער גענומען זאָגן
תְּהִלִּים מיט גרויס פרייד, און נאָכ'ן תהלים האָט ער אָנגעטאָן דעם טְלִית און
זיך געשטעלט דאוונען „שחרית“ און „מוסף“.

אַפּגעדאוונט, האָט ער זיך גענומען עסן די סעודה, זינגען ווידער זמירות
און לערנען תּוֹרָה. און אַזוי האָט ער דעם גאַנצן טאָג געלערנט און געזונגען
און געלויבט גאָט. ווען די זון האָט געהאַלטן ביים זעצן זיך, האָט ער געדאוונט
„מנחה“. און ווען דריי שטערן האָבן זיך באַוויזן אויפן בלויען, ריינעם הימל,
האָט דער צדיק געדאוונט מַעֲרִיב, געמאַכט הַבְּדֵלָה און זיך געגרייט ווידער
צו לייגן שלאָפן אויף דעם שטיין.

דער לייב האָט אַבער גענומען ברומען אַקעגן צדיק זייער פריינטלעך
און ליבלעך. ער האָט אים געלעקט זיינע הענט און זיינע פיס, און ער האָט
זיך אַוועקגעלייגט פאַר אים, ווי ער וואַלט אים בעטן, אַז ער זאָל זיך אויף
אים אַרויפּזעצן.

רבי לייב האָט פאַרשטאַנען וואָס דער לייב וויל פון אים און ער האָט
זיך אויף אים אַרויפּגעזעצט רייטנדיק.

באַלד האָט דער לייב גענומען יאָגן אַזוי שנעל, ווי אַ פּייל-אויסן-בויגן.

און נאך איידער די זון איז אויפגעגאנגען האָט דער לייב געבראַכט רבי לייב'ן
 אהיים קיין ירושלים.
 דער צדיק איז אַ פריילעכער אַריין צו זיך אין הויז, און ער האָט אַלע-
 מען דערציילט דעם גרויסן נס.
 און פון דעמאָלט אָן דערציילט מען אין ירושלים די וואונדערלעכע
 געשיכטע מיט די צוויי לייבן ...

ראש חודש

„און אין אייערע ראש-חודש'ן זאָלט איר בלאָזן אין די טרומייטן אויף
 אייערע בראַנד־אַפּער און אויף אייערע פריד־אַפּער, און זיי זאָלן אייך זיין
 צו אַ דערמאָנונג פאַר אייער גאָט.“ (חוקש במדבר, ו'—ד')

אַמאָל, אין די גאָר אַלטע צייטן, איז ראש-חודש (דער אָנהייב פון חודש)
 געווען אַ יום־טוב ביי אידן. גאַנצע אידישע משפּחות פלעגן זיך פאַרוואַמלען,
 שעכטן אַ קרָבן און מאַכן סעודות. קיין שום אַרבעט פלעגט מען ניט טאָן.
 אין די שפעטערע צייטן איז שוין ראש-חודש געוואָרן ניט מער ווי אַן
 אַנדענק פון אַ יום־טוב. מע זאָגט קאַפיטלעך פון תּהִלִּים ביים דאַוונען (הַלֵּל—
 לויב־געזאַנגען). מע זאָגט אויך אַ ספעציעלע שמוֹנ־הַעֲשָׂרָה. מ'גרייט צו אַ
 שענערע סעודה ווי אין די געוויינטלעכע וואַכ־טעג.

פון הַלֵּל

(לויב־געזאַנגען פון תּהִלִּים)

א

הַלְלוּיָהּ — לויבט גאָט!

לויבט, איר קנעכט פון גאָט,

לויבט דעם גאַמען פון גאָט.

זאָל גאָט'ס נאָמען זיין געבענטשט

פון אַצינד און ביז אייביק.
 פון זון-אויפגאַנג ביז איר אונטערגאַנג
 ווערט געלויבט דער נאַמען פון גאָט.
 גאָט איז דערהויבן איבער אַלע פעלקער,
 איבער די הימלען איז זיין פראַכט.
 ווער איז נאָך אַזוי ווי גאָט, אונדזער גאָט,
 וואָס זיצט אויף זיין הויכן טראָן:
 און קוקט אַראָפּ צו זען
 אין די הימלען און אויף דער ערד!
 ער שטעלט אויף פון שטויב דעם אַרימאַן,
 פון מיסטן דערהייבט ער דעם אָביון,
 צו זעצן אים מיט גרויסע לייט,
 מיט די גרויסע לייט פון זיין פּאַלק!

(תהלים, קאפיטל קי"א)

ב

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם,
 ווען יִשְׂרָאֵל איז אַרויס פון מִצְרַיִם,
 דאָס הויז פון יַעֲקֹב (איז אַוועק)
 פון אַ פּרעמדשפּראַכיקן פּאַלק,
 איז יְהוָה געוואָרן זיין הייליקטום,
 יִשְׂרָאֵל – זיין געוועלטיגונג!
 דער ים האָט דערווען און איז אַנטלאָפּן,
 דער יַרְדֵּן האָט אָפּגעטראָטן אַהינטער.

די בערג זיינען געשפרונגען ווי ווידערס,
 די הויכע בערג – ווי יונגע שאַף.
 וואָס איז דיר, ים, וואָס דו אַנטלויפסט?
 ירדן, וואָס טרעטסטו אָפּ אַהינטער?
 בערג, וואָס שפּרינגט איר ווי ווידערס?
 הויכע בערג – ווי יונגע שאַף?
 פאַר דעם האַר טו ציטערן, ערד,
 פאַר דעם גאַט פון יעקב,
 וואָס פאַרקערט דעם פעלז אין אַ טייך וואַסער,
 דעם קיזלשטיין – אין אַ וואַסער-קוואַל!

(תהלים, קאפיטל ק"ד)

ג

זכָּרְנוּ – גאַט האָט זיך דערמאַנט אָן אונדז,
 און וועט בענטשן, בענטשן דאָס הויז פון ישְׂרָאֵל,
 ער וועט בענטשן דאָס הויז פון אַהֲרֹן,
 ער וועט בענטשן די וואָס פאַרכטן גאַט,
 די קליינע אַזוי ווי די גרויסע!
 גאַט וועט אייך מערן, אייך מיט די קינדער.
 געבענטשט זאָלט איר זיין פון גאַט,
 דעם באַשעפּער פון הימל און ערד!
 די הימלען, זיינען הימלען צו גאַט,
 און די ערד האָט ער געגעבן צו די מענטשן.
 ניט די טויטע וועלן לויבן גאַט,
 און ניט די, וואָס נידערן אין קבר;

אַבער מיר וועלן לויבן גאָט

הַלְלוּהָ! (תהלים, קאפיטל קט"ז)

ד

הַלְלוּ – לויבט גאָט איר אַלע פעלקער,

גיט אַ שְׂבַח צו אים, אַלע אומות,

וואָרים שטאַרק איז זיין חֶסֶד אויף אונדז,

און די טריישאַפט פון גאָט איז אויף אייביק!

הַלְלוּהָ! (תהלים, קאפיטל קי"ז)

ה

מִן הַמִּצָּר – פון ענגשאַפט האָב איך גערופן גאָט,

האָט מיר געענטפערט מיט ברייטקייט גאָט.

אַז גאָט איז מיט מיר – האָב איך ניט קיין מוֹרָא,

וואָס קאָן מיר אַ מענטש טאָן?

אַז גאָט קומט מיר צו הילף,

וועל איך זען נְקָמָה אין מיינע פיינט!

בעסער צו באַשיצן זיך אין גאָט,

איידער צו פאַרויכערן זיך אויף אַ מענטשן;

בעסער צו באַשיצן זיך אין גאָט,

איידער צו פאַרויכערן זיך אויף גרויסע לייט!

אַלע פעלקער האָבן מיך אַרומגערינגלט,

מיט גאָט'ס נאָמען וועל איך זיי פאַרשניידן;

זיי האָבן מיך אַרום און אַרום אַרומגערינגלט,

מיט גאָט'ס נאָמען וועל איך זיי בייקומען.
 זיי האָבן מיך אַרומגערינגלט ווי בינען, —
 זיי וועלן אָבער פאַרלאָשן ווערן ווי דערנער־פייער;
 מיט גאָט'ס נאָמען וועל איך זיי פאַרשניידן!

(תהלים, קאפיטל קי"ח)

שַׁבַּת בְּרֵאשִׁית

דער ערשטער שבת נאָך סוכות ווערט גערופן „שַׁבַּת בְּרֵאשִׁית“, ווייל דעמאָלט הייבט מען באַנייעס אָן צו לייענען אין די שולן די תורה לויט די סדרות פון דער וואָך, יעדע וואָך אַ סדרה.
 אין ערשטן שבת לייענט מען די ערשטע סדרה פון דער תורה מיטן נאָמען „בראשית“ (אין אָנהייב).
 אין דער סדרה בראשית ווערט דערציילט, ווי אזוי גאָט האָט באַשאַפן די וועלט און דעם מענטש.

בְּרַכֵּי נַפְשֵׁי

בְּרַכֵּי נַפְשֵׁי — לויב גאָט, מיין זעל!
 גאָט מיין גאָט, ביסט גרויס ביז גאָר,
 אין גלאַנץ און שיינקייט ביסטו אָנגעקליידט!
 ביסט דער וואָס וויקלט אַלץ אין ליכט, ווי אין אַ מאַנטל,
 וואָס שפּרייט־אויס די הימלען ווי אַ פּאַרהאַנג;
 וואָס באַלקנט מיט וואַסער זיינע אויבערשטובן;
 וואָס מאַכט וואַלקנס פאַר זיין רייטוואָגן;
 וואָס גייט אויף די פליגלען פון ווינט,

וואָס מאַכט די ווינטן פאַר זיינע שְׁלִיחִים,
און פאַר זיינע באַדינער – פּלאַקערדיק פייער.

ווי גרויס זיינען דיינע ווערק, גאָט,
זיי אַלע האָסטו מיט חֲכָמָה געמאַכט –
די גאַנצע ערד איז פול מיט דיין באַשאַף!
זאָל דער כְּבוֹד פון גאָט זיין אויף אייביק!
זאָל גאָט זיך פּרייען מיט זיינע ווערק!
ער וואָס קוקט אָן די ערד – און זי ציטערט,
וואָס רירט אָן די בערג – און זיי רויכערן.
איך וועל זינגען צו גאָט כָּל־זְמַן איך לעב,
איך וועל שפּילן צו מיין גאָט ווי לאַנג איך בין!
זאָלן אים זיס זיין מיינע רייד –
וואָרים איך פּריי זיך מיט גאָט!
זאָלן די זינדיקע פאַרלענדט ווערן פון דער ערד,
און די רְשָׁעִים זאָלן מער נישט זיין!
בְּרַכֵּי נַפְשִׁי – לויב גאָט, מיין זעל,
הַלְלוּיָהּ!

אַרץ ישׂראל

(דאָס אידישע לאַנד)

I

דער ערשטער איד אין לאַנד

אַבְרָהָם איז געווען דער ערשטער איד. און דאָס אידישע פּאָלק רופט אים „אַבְרָהָם אָבִינוּ“, אונדווער פּאָטער אברהם. אין די הייליקע ספּרים ווערט דערציילט:

אברהם איז געווען דער ערשטער מענטש, וואָס האָט דערקענט דעם באַשעפּער פון דער וועלט אַלס דעם איינציקן אָמֶת'ן גאָט. ביז אברהם'ען פלעגן אַלע מענטשן דינען צו פאַרשידענע אָפּגעטער: צו דער זון, צו דער לְבָנָה, צו פּייער, צו וואַסער, צו חיות און צו בְּהֵמוֹת. אברהם איז געקומען און געזאָגט: עס איז פאַראַן נאָר איין גאָט, וועלכער האָט באַשאַפּן די גאַנצע וועלט און אַלץ וואָס אויף דער וועלט, און נאָר אין אים דאַרף מען גלויבן! די תּוֹרָה דערציילט:

איינמאָל האָט זיך גאָט באַוווּיזן צו אברהם'ען און האָט צו אים געזאָגט: „גיי אַוועק פון דיין לאַנד, און פון דיין געבורט־שטאָט, און פון דיין פאָטער'ס הויז צו דעם לאַנד וואָס איך וועל דיר ווייזן. און דאַרטן וועל איך דיר מאַכן פאַר אַ גרויס פּאָלק!“

האָט אברהם גענומען זיין ווייב שָׂרָה און זיין גאַנצן פאַרמעגן און איז אַוועקגעגאַנגען צום לאַנד כְּנָען.

אין לאַנד כְּנָען האָט זיך גאָט ווידער באַוווּיזן צו אברהם'ען און האָט צו אים געזאָגט:

„אַט דאָסדאָזיקע לאַנד וועל איך אַוועקשענקען צו דייע קינדער אויף אייביק!“

און אברהם האָט דאַרטן אויפגעשטעלט זיין געצעלט. שפעטער מיט יאַרן האָט גאָט פאַרשפּראַכן דאָס לאַנד כְּנָען אויך צו אַבְרָהָם'ס זון — יִצְחָק, און צו יִצְחָק'ס זון — יַעֲקֹב.

II

אידן באַזעצן זיך אין זייער לאַנד

פיל יאַרן זיינען די אידן געווען קנעכט אין מצרים (עגיפטן). זיי האָבן

קפריסין

צידון

צור

צור

הר הכרמל

יריחו

ים המלח

ירושלים

מואב

יהודה
באר שבע
הדקל

גושן

הר סיני

צדום

ארץ ישראל הצהובה

דאָרטן זייער שווער געארבעט ביי די קעניגן, וועלכע מ'האָט דעמאָלט גערופן מיטן נאָמען „פּרָעָה“. זיי האָבן געמוזט מאַכן ציגל און בויען מויערן און גאַנצע שטעט פאַר די „פּרָעָה'ס“.

די אידן האָבן שוין מער נישט געקאָנט איבערטראָגן די פייניגונגען דאָרטן, און זיי האָבן געשריען צו גאָט.

האָט גאָט געשיקט מֹשֶׁה רַבֵּנוּ, אונדזער לערער משה, און ער האָט מיט אַ שטאַרקער האַנט און מיט גרויסע וואונדער באַפרייט די אידן פון קנעכט־שאַפט און זיי אַרויסגעפירט פון מצרים.

מֹשֶׁה רַבֵּנוּ האָט געפירט די אידן אין דער מִדְבָּר גאַנצע פערציק יאָר. אויפן באַרג סיני האָט גאָט געגעבן זיין „תּוֹרָה“ צו די אידן דורך משה'ן. גאָט האָט זיי געמאַכט פאַר אַ פּאָלק און ער האָט זיי צוגעזאָגט צו ברענגען אין דעם לאַנד כְּנָעַן, ווי ער האָט צוגעזאָגט צו זייערע עלטערן אַבְרָהָם, יִצְחָק און יַעֲקֹב. ווען די אידן זיינען צוגעקומען נאָענט צום לאַנד פּנען, איז משה רבנו געשטאַרבן, און זיין תּלְמִיד יְהוֹשֻׁעַ בְּדִנּוֹן האָט אַריינגעפירט די אידן אין לאַנד אַרײַן.

און דעמאָלט האָט מען דעם נאָמען „כְּנָעַן“ פאַרביטן אויפן נאָמען „אַרְץ יִשְׂרָאֵל“, דאָס לאַנד פון ישראל.

III

וואו געפינט זיך אַרְץ יִשְׂרָאֵל?

אַרְץ יִשְׂרָאֵל ליגט אויפן סאַמע עק פון מערבֿזייט פון אַזיע. אַרְץ יִשְׂרָאֵל איז דער מיטלפונקט צווישן די דריי גרויסע וועלט־טיילן: אַזיע, אַפריקע און אייראָפּע.

דאָס אידישע לאַנד איז שמאַל און לאַנג.

פון מערבֿזייט גרעניצט עס זיך מיטן מיטלענדישן ים. פון מזרח־זייט —

מיטן אַראַבישן מִדְבָּר. און פון צפון־זייט — מיט סיריע.

אין צפון־זייט פונעם לאַנד געפינען זיך די הויכע בערג לְבָנוֹן און תְּרֵמוֹן,

וואָס זייערע שפיצן זיינען תּמִיד באַדעקט מיט שניי.

אין מזרח־זייט פונעם לאַנד ציט זיך דער טייך יַרְדֵּן ווי אַ לאַנגער פּאַס,

פון צפון קיין דרום, און ער פּאַלט אַרײַן אין דעם געזאַלצענעם ים (ים הַמֶּלַח).

דער דאָזיקער ים ווערט אויך אָנגערופן דער „טויטער ים“, ווייל זיין וואַסער

אַנטהאַלט אין זיך אַסך זאַלץ און אַנדערע מינעראַלן, און קיין פיש קאָנען

דאָרטן נישט לעבן.

דער קלימאט אין ארץ ישראל איז זייער גוט. די לופט איז מילד און אָנגענעם אַ גאַנץ יאָר. קיין שטאַרקער ווינטער איז דאָרטן נישט. דער הימל איז תמיד טיף און ריין און די זון שיינט און וואַרימט. אין די נידעריקע ערטער איז זומער זייער הייס, אָבער פון די בערג און פון ים בלאָזן שטענדיק קילע, דערפרישנדע ווינטעלעך. דער ארץ ישראל'דיקער רעגן־סעזאָן הייבט זיך אָן אין די תּדשים תּשנן—פּסל. דעמדאָזיקן רעגן רופט מען דאָרטן „יורה“. און דעם רעגן וואָס פאַלט אין די חדשים אָדר—ניסן רופט מען „מלקוש“. דעמאָלט ווערט פאַרענדיקט די „מות הגשמים“, דער רעגן־סעזאָן. דער באָדן אין ארץ ישראל איז שטענדיק געווען פרוכטבאַר. דאָס לאַנד האָט מען גערופן „אַרץ זבת חלב ודבש“, אַ לאַנד וואָס פליסט מיט מילך און האַניק, ווייל עס פלעגן תמיד דאָרטן וואַקסן גוטע תבואות און זיסע פרוכטן. ווען די אידן זיינען געווען אויף זייער לאַנד, האָבן זיי זיך פאַרנומען מיט ערד־אַרבעט און פייצוכט.

IV

אידן ווערן פאַרטריבן פון ארץ ישראל

די אידישע שוֹנאים, די באַבילאָנער, גריכן און רוימער, האָבן נישט פאַר-גונען די אידן זייער שיין לאַנד, ארץ ישראל. אין יאָר 586 (פאַר דער קריסטלעכער צייטרעכענונג, זיינען די באַבי-לאָנער אָנגעפאַלן אויפן לאַנד, געטויט פיל אידן, פאַרברענט דעם שיינעם בית־המקדש, אויסגעשטאַכן דעם אידישן קעניג, צדקיהו, ביידע אויגן, און די לעבן־געבליבענע אידן אַוועקגעפירט קיין בָּבֶל אין „גלות“ אריין. דאָס איז געווען דער „ערשטער חורבן“.

פופציג יאָר שפעטער האָבן די אידן זיך צוריקגעקערט אין זייער לאַנד און ווידער אויפגעבויט אַ נייעם בית־המקדש. אין יאָר 70 (נאָך דער קריסט. צייטרעכנונג) זיינען די רוימער, מיט טיטוס'ן אַלס הויפט־גענעראַל, אָנגעפאַלן אויף ארץ ישראל.

די רוימער האָבן געטויט נאָך מער אידן, פאַרברענט גאַנץ ירושלים מיטן צווייטן בית־המקדש, און די לעבן־געבליבענע אידן האָבן זיי פאַרקויפט אַלס קנעכט אין אַלע לענדער פון אַזיע.

די אידישע פיינט האָבן פאַרביטן דעם נאָמען „אַרץ ישׂראֵל“ אויף אַ פרעמדן נאָמען, „פאַלעסטינא“.

אַבער דאָס אידישע פּאָלק האָט קיינמאָל נישט פאַרגעסן דאָס אידישע לאַנד, ארץ ישראל, וואָס גאָט אַליין האָט עס זיי פאַרשפּראַכן.

V

די אידישע האָפענונג

גאַנצע אַכצן הונדערט יאָר זיינען די אידן געווען דערווייטערט פון ארץ ישראל. זייער ווייניק אידן זיינען דאָרטן פאַרבליבן פון אַמאָל, און נאָך ווייניקער אידן זיינען אַהין געפאַרן צו באַזעצן זיך אויף דאָס ניי. די מלוכות, וועלכע האָבן געהערשט אין ארץ ישראל, האָבן נישט דערלויבט צו מאַכן דאָרטן אַ גרויסן אידישן ישוב.

אידן זיינען אין יענע אַכצן הונדערט יאָר צעשפּרייט געוואָרן איבער דער גאַנצער וועלט, צווישן פאַרשידענע פעלקער און שפּראַכן. אין אַסך לענדער האָט מען די אידן געפייניקט און געדריקט, גערויבט און געטויט. אַבער קיין אידישער שוֹנאַ האָט דאָס אידישע פּאָלק נישט געקאָנט אומדברענגען. אידן האָבן געלעבט און זיך פאַרמערט, און די אידישע הערצער האָבן געבענקט נאָך זייער ליבן, היסטאָרישן לאַנד – ארץ ישראל. אידן האָבן געהאַפּט, אָז עס וועט קומען די „גאָלד“, אַ צייט ווען דאָס אידישע לאַנד וועט אויסגעלייזט ווערן פון פרעמדע הענט און דאָס אידישע פּאָלק וועט זיך צוריקקערן אַהין.

VI

„חֲבַת צִיּוֹן“

אין סוף פון ניינצענטן יאָרהונדערט האָט זיך די שוֹנאַ צו אידן (אַנטי-סעמיטיזם) פאַרשטאַרקט אויף דער וועלט. אין רוסלאַנד זיינען אויסגעבראַכן „פּאַגראַמען“. די רוסן זיינען אָנגעפאַלן אויף אידישע שטעט און זיי האָבן באַרויבט און געטויט אַסך אידן.

דעמאָלט האָט אַ גרופּע אידישע יונגעלייט אין רוסלאַנד באַשלאָסן צו באַזעצן זיך אין ארץ ישראל און ווערן דאָרטן ערדאַרבעטער. די גרופּע האָט זיך אַ גאַמען געגעבן „בִּילֹו“, דאָס מיינט: „בֵּית יִצְחָק בְּלָכּוּ וְנִלְכָּהּ“, אידן, קומט, לאַמיר אַוועק פונעם גלות! ... דאָס זיינען געווען די ערשטע אידישע פּיאָנערן, וועלכע רופן זיך היינט מיטן נאָמען „חֲלוּצִים“.

עס האָט זיך דעמאָלט אין רוסלאַנד געגרינדעט אַן אָרגאַניזאַציע „חובבי ציון“, די ליבהאַבער פון ארץ ישראל.
 די דאָזיקע אָרגאַניזאַציע איז געוואָרן וואָס אַמאָל גרעסער. אידן האָבן געזאַמלט געלט און געהאַלפן די אַלע פּיאָנערן, וואָס האָבן זיך באַזעצט אין איר די שן לאַנד, און געגרינדעט אידישע קאָלאָניעס.
 די באַוועגונג האָט מען גערופן „חבַת ציון“ (די ליבע צו ציון). די דאָזיקע ליבע צו ציון האָט זיך אַלץ שטאַרקער צעברענט אין די אידישע הערצער, און אידן האָבן געוונגען אומעטום:

„עוד לא אבדה תקותנו,

התקנה הנושנה,

לשוב לארץ אבותינו,

לעיר בה דוד קנה!“

נאָך ניט פאַרלוירן אונדזער האָפענונג,

די האָפענונג – די אַלטע,

צוריקקערן זיך צו אונדזער פאַטערלאַנד,

צו דער שטאָט וואו קעניג דוד האָט גערוט.

VII

דאָקטאָר הערצל

(ציִוניזם)

אין יענע יאָרן איז אויפגעשטאַנען אַ גרויסער מענטש ביי אידן מיטן נאָמען דאָקטאָר הערצל.

דאָקטאָר הערצל איז געווען אַ שרייבער פון ווין, עסטרייך. ער האָט געזען די שנאה צו אידן אין זיין לאַנד און אויך אין אַנדערע לענדער פון דער וועלט; ער האָט געזען ווי זיינע אידישע ברידער ווערן אומעטום פאַרפאַלגט און געפייניקט, און ער האָט ניט געקאָנט רוען ניט בייטאָג און ניט ביינאַכט.

זיין גרויס אידיש האָרץ האָט אים שטאַרק וויי געטאָן פאַרן אידישן פאַלק, און ער האָט ביי זיך באַשלאָסן, פּונקט ווי די נביאים אַמאָל, אַוועק צוגעבן זיין לעבן פּדי צו זוכן אַ הילף פאַר זיינע ברידער.
 און אַ געטליכער געדאַנק האָט אים באַהערשט:

דאָס אידישע פּאָלק מוז ווערן אויפגעלעבט אינאיינעם מיטן אידישן
לאַנד!

אידן בענקען נאָך ציון, און ציון בענקט נאָך אידן — מוז מען אָפגעבן
דאָס לאַנד צו זיין פּאָלק און ביידע וועלן געהאַלפן ווערן!
ישׂראַל מוז ווערן אַ פּריי פּאָלק אין אַ פּרייען אָרץ ישׂראַל!
אין יאָר 1896 האָט דאָקטאָר הערצל אָנגעשריבן אַ בוך „אידענשאַט“,
וואו ער האָט דעמדאָזיקן געדאַנק זיינעם שאַרף און קלאָר אויסגעדריקט פאַר
דער וועלט.

דאָקטאָר הערצל האָט אויך פאַרגעלייגט אַ פּלאַן, אַז אַלע אידן פון
דער גאַנצער וועלט זאָלן זיך פאַראייניקן אין אַ גרויסער וועלט־אַרגאַניזאַציע,
וועלכע זאָל אַרבעטן פאַר דער אויפּלעבונג פון ארץ ישראל.
דידאָזיקע באַוועגונג האָט דאָקטאָר הערצל גערופן „ציוניזם“.

VIII

דער ערשטער ציוניסטישער קאָנגרעס

אין יאָר 1897 איז פאַררופן געוואָרן דער ערשטער ציוניסטישער קאָנ-
גרעס, אין דער שטאָט באָועל, אין דער שווייץ. און דער קאָנגרעס האָט אָנ-
גענומען די פּאָלגענדע פּראָגראַם:

א) דער ציוניזם שטרעבט צו שאַפן אַ פּאָליטישגעזיכערטע היים פאַרן
אידישן פּאָלק אין ארץ ישראל.

ב) דער ציוניזם שטרעבט צו באַזעצן אידישע ערד־אַרבעטער און
בַעל־מְלָאכֶה'ס אין גרויסע קאָלאָניעס אין ארץ ישראל.

ג) דער ציוניזם שטרעבט צו קריגן מיט דער צייט די צושטימונג פון
אַלע פעלקער און מלוכות צו גרינדן אַ אידישן שטאָט אין אידישן לאַנד.

דאָקטאָר הערצל איז געפאָרן קיין קאָנסטאַנטינאָפּאָל און זיך געזען
מיטן טערקישן סולטאַן, וועלכער האָט דעמאָלט געהערשט איבער ארץ
ישראל. ער האָט זיך אויך געזען מיט אַנדערע מְלָכִים און הערשער איבער
דער גאַנצער וועלט.

און ניט קוקנדיק דערויף, וואָס ער האָט אומעטום געפונען גרויסע שטע-
רונגען, האָט דאָקטאָר הערצל זיין אידעאַל ניט פאַרלאָזן.

טאָג און נאַכט האָט הערצל געוואַנדערט איבער דער וועלט און גע-
אַרבעט פאַר דעם גרויסן אידעאַל פון „ציוניזם“. און אין יאָר 1904 האָט שוין
זיין האַרץ מער ניט געקאָנט איבערטראַגן די שווערע אַרבעט, און עס האָט

אויפגעהערט צו קלאַפן. דאָקטאָר הערצל איז דעמאָלט אַלט געווען פיר און פערציק יאָר.

דאָקטאָר הערצל איז געשטאָרבן, אָבער דער ציוניזם איז געבליבן לעבן אין די הערצער פונעם אידישן פאָלק. די אַרבעט איז אָנגעגאַנגען ווייטער.

IX

די באַלפור דעקלאַראַציע

אין דער צייט פון דער וועלט־מלחמה, אין 1917, האָט דער ענגלישער אויסער־מיניסטער לאָרד באַלפור אַרויסגעגעבן אַ „דעקלאַראַציע“, אַז נאָכ־דעם ווי די ענגלישע אַרמיי וועט האָבן באַפרייט ארץ ישראל פון דער טער־קישער מאַכט, וועט דאָס לאַנד אָפגעגעבן ווערן צום אידישן פאָלק צו שאַפן דאָרטן אַ „נאַציאָנאַלע היים“.

דאָס איז געווען די גרעסטע בְּשׁוֹרָה פאַרן אידישן פאָלק זינט עס איז פאַרטריבן געוואָרן אין גלגות.

טויזנטער אידישע יונגעלייט פון דער גאַנצער וועלט האָבן זיך פריי־וויליק פאַרשריבן אַלס לעגיטאַנערן אין דער ענגלישער אַרמיי צו העלפן וואָס גיכער באַפרייען דאָס צוגעזאַגטע אידישע לאַנד.

באַלד נאָכדעם ווי די ענגלישע מאַכט האָט איבערגענומען ארץ ישראל, האָבן זיך פיל טויזנטער אידן פון אַלע לענדער אַוועקגעלאָזט אַהין צו באַ־זעצן זיך. עס זיינען געשאַפן געוואָרן גרופעס פון „חלוצים“ (פּיאָנערן) און זיי האָבן זיך גענומען אויפצולעבן דאָס וויסטע, חרוב'ע לאַנד.

X

אידן בויען אַרץ ישׂראַל

אידן האָבן אויפגעטאָן וואונדער אין ארץ ישראל. אידן האָבן אָפגעקויפט ביי די אַראַבער שטיקער וויסט לאַנד, וואָס איז פון טויזנטער יאָרן געווען פאַרלאָזט, און זיי האָבן דאָרטן געמאַכט אַ נְעֻדָן: פאַרפלאַנצט גערטנער און וועלדער און פאַרזייעט תבואות. די ערד האָט מִמֶּשׁ אויפגעלעבט. די לופט איז געוואָרן פריש דורך די נייע אידישע וועל־דער. די קראַנקהייטן, וועלכע פלעגן דאָרטן אומגיין תּמִיד, זיינען מיטאַמאָל פאַרשוואונדן.

אידן האָבן געגרינדעט גרויסע קאָלאָניעס, אויסגעבויט פּרעכטיקע ישובים, געפונען וואַסער־קוואַלן און אויסגעגראָבן ברונעמער, אויסגע־

פלאסטערט די וויסטע וועגן, געמאכט עלעקטרישע סטאנציעס און אריינגעבראכט ליכט אומעטום.

אידן האבן אויסגעבויט די גרויסע, בארימטע שטאט „תל-אביב“, אויסגעבויט פאבריקן, געגרינדעט באנקען, געעפנט האספיטאלס, שולעס און א גרויסן העברייאישן אוניווערסיטעט אין ירושלים.

ערשט ניט לאנג האבן אידן אויסגעבויט אן אייגענעם פארט אין „תל-אביב“, וואוהין שיפן ברענגען פאסאזשירן און סחורות פון אלע עקן וועלט. אידן האבן אויך די לעצטע טעג אויסגעבויט אן אייגענעם לופט-פארט. איצט זיינען אין ארץ ישראל פאראן פֿמעט א האלבער מיליאן אידן, פֿן ירבו.

די אידישע שונאים צווישן די אראבער און אנדערע פעלקער מאכן אסך שטערונגען פארן אויפבוי פונעם אידישן לאנד, אבער דאס אידישע פאלק איז זיכער, אז די „גאולה“ וועט קומען גיך.

קיין ארץ ישראל

כ'האב פארגעסן אלע ליבסטע,

כ'האב פארלאזט מיין אייגן הויז;

כ'האב דעם ים זיך אפגעגעבן —

טראג מיך ים צום „מוטער'ס שויס“! ...

און דו, מערב-זוינט געטרייער,

טרייב מיין שיף צו יענעם ברעג,

וואָס מיין האַרץ מיט אַדלער-פליגל

זוכט שוין לאנג צו אים אַ וועג.

ברענג מיך נאָר אַהין בְּשָׁלוֹם, —

נאָכדעם פלי זיך דיר צוריק,

גריסן זאָלסטו אלע ליבסטע

און דערצייל זיי פון מיין גליק!

די געשיכטע פון חנוכה

א

עס איז געווען אין דער צייט ווען די גריכן האָבן איינגענומען דאָס אידישע לאַנד, ארץ ישראל (בְּעָרְךָ צוויי הונדערט יאָר פאַר דער קריסטליכער צייטרעכענונג), איז אויפגעשטאַנען אַ „מֶלֶךְ רָשָׁע“ אַנטיִוֹכּוּס.

די גריכן האָבן אים גערופן „עפיפאָנעס“, דאָס הייסט: „פון גאָט גע- בענטשטער“; אָבער אַנדערע האָבן אים גערופן „עפימאָנעס“, דאָס הייסט: „דער משוגענער“.

אַנטיִוֹכּוּס האָט געוואָלט, אַז אַלע פעלקער אונטער זיין הערשאַפט זאָלן ווערן „געצנדינער“, און זיך פירן אַזוי ווי אַלע גריכן.

דעמאָלט זיינען ביי אידן געוואָרן צוויי פאַרטייען: איין פאַרטיי פון „העלעניסטן“, און איין פאַרטיי פון „קסידים“.

צו דער העלעניסטישער פאַרטיי האָבן באַלאַנגט כּמַעַט אַלע רייכע לייט. זיי האָבן נאָכגעטאַן די גריכן, געלעבט אויסגעלאַסן, געגעסן און גע- טרונקען פאַרבאַטענע זאַכן פּונקט ווי די „העלענער“ (אַמֶתֵּע גריכן).

צו דער קסידישער פאַרטיי האָבן געהערט אַלע פּאַלקס־מענטשן. זיי האָבן געלעבט פּרום און באַשיידן לויט דער אידישער רעליגיע, און האָבן געהאַט די גריכישע מנהגים.

אַנטיִוֹכּוּס, דער משוגענער הערשער, האָט זיך גענומען אויסוואַרצלען די אידישע רעליגיע. ער האָט פאַרבאַטן די אידן צו דינען זייער גאָט און אַפּצוהיטן די מצוות פון דער אידישער תּוֹרָה. ער האָט אַריינגעשטעלט אין בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ אין יְרוּשָׁלַיִם אַ גרויסע סטאַטוע פּונעם גריכישן אַפּוֹגאָט „צעאוס“, און האָט גענויט די אידן צו ברענגען קֶךְ בְּנוֹת פון חיות און חזירים צום אָפּ- גאָט. ער האָט פאַרבאַטן די אידן צו היטן שבת און יום־טוב און צו עסן כּשֶׁר־עַ מִמָּקְלִים. ער האָט זיי אויך פאַרבאַטן צו רעדן זייער שפּראַך, העברייאיש. און ווער ס'האָט ניט געפּאָלגט דעם באַפעל, איז באַשטראַפּט געוואָרן מיט טויט.

פיל אידן זיינען געטויט געוואָרן, אָבער זיי האָבן זיך ניט געוואָלט אונ- טערגעבן צו דעם משוגענעם אַנטיִוֹכּוּס און צו זיינע באַפעלן.

ב

אין א קליין שטעטל, מודיעין, האָט דעמאָלט געלעבט אַן אַלטער פֿהן מתתיהו, פון דער משפּחה חשמונאים. מתתיהו האָט געהאַט פינף זין: יוחנן, שמעון, יהודה, אליעזר און יונתן.

מתתיהו און זיינע זין זיינען געווען זייער פרומע און ערלעכע אידן. זיי זיינען אַלע געווען גרייט אָפּצוגעבן זייערע לעבנס פֿאַר זייער רעליגיע.

איינמאָל איז קיין מודיעין אָנגעקומען אַ סירישער אָפיצער מיט סאָל-דאַטן. ער האָט באַלד אויפגעשטעלט אינמיטן שטאָט אַן אַלטאַר (מזבֿח) מיט אַן אָפּגאָט און האָט געפֿאַדערט, אָ אידן זאָלן ברענגען קֶרְבָּנוֹת צום אָפּגאָט. אָבער די אידן האָבן געזאָגט, אָ נאָר דער פֿהן האָט אַ רעכט צו ברענגען קֶרְבָּנוֹת אויף דעם מִזְבֵּחַ.

האָט דער אָפיצער געשיקט רופן דעם פֿהן מתתיהו און האָט אים גע-הייסן ברענגען אַ קרבן צום גריכישן אָפּגאָט, אַזוי ווי אַלע אונטערדריקטע פעלקער טוען.

האָט מתתיהו הפֿהן אים געענטפֿערט:

— זאָלן אנדערע פעלקער טאָן וואָס זיי ווילן; דאָס אידישע פֿאַלק אָבער וועט קיינמאָל ניט טאָן אַ זאַך, וואָס איז קעגן זיין גלויבן!

האָט דער אָפיצער געזאָגט:

— אויב אַזוי וועט אונדזער קעניג אַנטיִוכוס אומברענגען אייער פֿאַלק!

האָט מתתיהו געענטפֿערט:

— קיינער אין דער וועלט האָט דאָס אידישע פֿאַלק ניט געקאָנט אומ-

ברענגען, און אַנטיִוכוס וועט עס אויך ניט קאָנען!

אַזוי ווי זיי זיינען געשטאַנען און גערעדט, איז איינער אַ איד פון די הע-לעניסטן צוגעקומען צום אַלטאַר און געוואָלט שעכטן אַ קרבן צום אָפּגאָט. מתתיהו האָט דאָס דערוען, האָט ער זיך געוואָרפֿן אויף דעם פֿאַררעטער און אים דערשטאַכן אויפן אָרט. נאָכדעם האָבן מתתיהו'ס זין געטויט אויך דעם אָפיצער און צעבראַכן דעם אַלטאַר און דעם אָפּגאָט.

און אין דעמועלפֿן טאָג האָבן די חשמונאים אָנגעהויבן אַן אָפענעם אויפ-שטאַנד. מתתיהו האָט אויסגערופן איבער'ן לאַנד:

— מִי לֹד' אֶלִי! ווער ס'איז פֿאַרן אידישן גאָט, זאָל גיין מיט מיר!

און עס האָבן זיך אָפּגערופן טויזנטער אידישע גבֿורים פון דער חסיד-שער פֿאַרטיי, וועלכע זיינען צוגעשטאַנען צו מתתיהו'ן מיט זיינע זין.

די חשמונאים האָבן געשאַפן קליינע אַרמי־אַפטיילונגען, וועלכע פלעגן זיין באַהאַלטן אין די בערג און פון דאָרטן אָנפאַלן אויף די גריכישע סאַל־דאָטן. פון די דאָזיקע קליינע אָנפאַלן זיינען פיל טויזנטער גריכן אומגעקומען און אידישע שטעטלעך זיינען באַפרייט געוואָרן.

ג

ווען דער אַלטער מתתיהו הפהן איז געשטאַרבן, האָט ער באַשוואָרן זיינע זין פאַרשטוועצן דעם קאַמף מיט די גריכן פאַרן לאַנד און פאַרן גלויבן. דער גרעסטער העלד צווישן מתתיהו'ס פינף זין איז געווען יהודה. יהודה'ן האָט מען אַ נאָמען געגעבן „יהודה המכבי“ (דער האַמער), נאָכדעם ווי ער האָט זיך אויסגעצייכנט אין שלאַגן די שוֹנאים אין עטלעכע שלאַכטן. אַרום יהודה המכבי האָבן זיך פאַרזאַמלט די בעסטע אידישע זין. און נאָכדעם ווי ער איז באַשטימט געוואָרן פאַרן הויפט פון דער גאַנצער אידי־שער אַרמיי, האָט ער באַשלאָסן אַרויסגיין אין אַן אַפענער מלחמה אַקעגן אַנטילוכוס'עס אַרמיי.

די אידישע גבֹרִים, אונטער יהודה'ס פירערשאַפט, האָבן זיך געשלאָגן ווי צערייזטע לייבן. יהודה האָט פאַרטריבן די סירישע־גריכישע מַחנות אַרום דער שטאָט ירושלים און ער איז מיט אַ שטאַרקער אַרמיי אַריין אין דער הייליקער שטאָט.

יהודה איז אַרויף אויפן „הר הבית“ (דער באַרג פונעם בית־המקדש), און ער האָט דערזען אַ טרויעריק בילד: גאָט'ס הויז איז צעשטערט און פאַר־אומרייניקט, פול מיט שמוץ, און דער אָפגאַט „צעאוס“ שטייט אין סאַמע היי־ליקסטן אָרט. פאַר ווייטאָג האָט יהודה צעריסן אויף זיך זיינע קליידער, און ער האָט באַלד באַפוילן צו פאַרריכטן און ריין מאַכן דאָס בית־המקדש.

און ווען די אַרבעט אין גאָט'ס הויז איז פאַרענדיקט געוואָרן, האָט יהודה געמאַכט אַ יום־טוב פון באַנייאונג, „חַנוּכַת הַבַּיִת“.

אַכט טעג האָט דעמאָלט געדויערט די שְׁמִחָה פון באַנייאונג. יעדן אָוונט האָט מען אילומינירט דעם „הר הבית“ מיט גרויסע פייערן, וועלכע מ'האָט אָנגעזען גאַנץ ווייט אַרום ירושלים.

און עס דערציילט זיך אַז דעמאָלט האָט אין בית־המקדש געטראָפן אַזאַ נס:

מ'האָט געזוכט הייליקן בוימל צו אָנצינדן די מְנוֹרָה אין בית־המקדש, האָט מען דאָרטן מער ניט געפונען ווי נאָר איין קליין קריגעלע מיט בוימל,

וואָס איז אפילו פאַר איין אַוונט נישט געווען גענוג צו לייכטן. אָבער ווען מ'האַט דאָס ביסעלע בוימל אַריינגעגאַסן אין דער מְנֹרָה, האָט עס געברענט גאַנצע אַכט אַוונטן.

און דערום איז דער טאָג כ"ה כְּסֵלוֹ, ווען דער נֵס האָט פּאַסירט, פאַר- בליבן אַלס שטענדיקער יום־טוב „חֲנוּכָּה“ (באַנייאונג), וועלכן אידן פייערן אַכט טעג מיט צינדן ליכט ביזן היינטיקן טאָג.

חֲנוּכָּה-לֵיד

דאָס שטיבעלע אונדזערס איז אַרים און קליין,
 עס צינדט אָן דער טאַטע ליכטעלעך שיין,
 און הייבט אָן צו זינגען פאַמעלעך.
 גאָר שטיל נעמט דער טאַטע זינגען זיין ליד,
 און ס'זינגען אויך אַלע קינדערלעך מיט—
 דאָן ווערט אין דעם שטיבעלע פריילעך.

די קליינינקע ליכטעלעך פינקלען מיט שיין,
 זיי ווינקען די קינדערלעך פריילעך צו זיין,
 שיינען ווי קליינינקע שטערנדלעך פון ווייטן.
 די קינדערלעך באַזינגען די העלדן פון ווייט,
 און ווילן אויך אויסוואַקסן שטאַרקע אין שטרייט,
 ווי יְהוּדָה הַמַּכִּי פון פאַרצייטן!

די העלדין יהודית

א

אין ארץ ישראל איז געווען אַ שטאָט מיטן נאָמען בתול. די שטאָט איז געווען באַרימט איבערן גאַנצן לאַנד? הוֹדָה מיט אירע פרומע און העלדישע אידן. די אידן פון בתול פלעגן זיין די ערשטע צו קעמפן מיט יעדן שונא פונעם אידישן פֿאָלק און פונעם אידישן לאַנד.

ווען דער גרויסער רָשָׁע, גענעראַל האַלאַפּערנעס, האָט געוואָלט אָנפֿאַלן אויף ארץ ישראל, האָט ער דערום שטאַרק מוֹרָא געהאַט פֿאַר די אידן פון בתול און ער האָט באַשלאָסן צו פֿאַרניכטן אָט די שטאָט צום ערשטן.

האַלאַפּערנעס האָט געשיקט אַ גרויסע אַרמיי צו באַלאַגערן בתול, אַז קיינער זאָל פון דאָרטן ניט קאָנען אַרויסגיין און אַהין ניט אַרײַנקומען. און דערצו האָט ער פֿאַרכאַפּט אַלע וואַסער-קוואַלן, וועלכע זײַנען געווען אַרום דער שטאָט. און אזוי האָט האַלאַפּערנעס געוואָלט אומברענגען די שטאָט דורך הונגער און דאָרשט.

עס זײַנען אַוועק עטלעכע וואַכן. די וואַסער, וואָס די אידן האָבן פֿאַר-גרייט צום טרינקען, האָט זיך אויסגעלאָזן, און אין שטאָט איז שוין קיין טראָפּן וואַסער ניט געבליבן. דער דאָרשט האָט אָנגעהויבן צו מאַטערן די באַפעל-קערונג. געוונטע זײַנען געבליבן אָן פֿוחות. קראַנקע זײַנען אויסגעאַנגען. פֿרויען און קינדער זײַנען געלעגן אין די גאַסן פֿאַר'חלִש'טע און ס'איז ניט גע-ווען מיט וואָס צו דערמונטערן זיי.

דעמאָלט האָבן זיך די איינוואוינער פון דער שטאָט, גרויס און קליין, פֿאַרזאַמלט אַרום הויז פון דעם הויפט פון דער שטאָט בתול, וועלכער האָט געהייסן עזִיָה, און זיי האָבן געוויינט און געשריגן צו אים און צו זײַנע געהילפן: — גייט אַרויס און מאַכט שְׁלוֹם מיט דעם גענעראַל האַלאַפּערנעס, ווייל מיר קאָנען שוין ניט איבערטראָגן! עס איז שוין בעסער צו ווערן קנעכט ביי האַלאַפּערנעס, איידער צוצווען ווי אונדזערע קינדער גייען אויס פֿאַר אונדזערע אויגן! . . .

עזִיָה, דער הויפט פון בתול, האָט אָבער געוואוסט, אַז ווי נאָר מ'וועט האַלאַפּערנעס'ן אַרײַנלאָזן אין שטאָט אַרײַן, וועט ער אויס'הרג'ענען אַלע אידן בײַ אײַנעם, און ער האָט דערום געבעטן דאָס פֿאָלק:

— הערט מיך אויס, מײַנע ברידער, און גאָט וועט אײך אויך אויסהערן!

אונדזערע מענטשן פון בתול זיינען שטענדיק געווען פול מיט מוט, און מיר
טאָרן אויך איצט דעם מוט ניט פאַרלירן!

ב

אין יענער צייט האָט אין דער שטאָט בתול געלעבט אַ פרוי מיטן נאָמען
הודית.

הודית איז געווען די טאָכטער פון שמעון כהן גדול, וועלכער האָט זי
דערצויגן אַלס אַ געטרייע אידישע טאָכטער.

די פרוי יהודית איז געווען אַן אַלמנה. איר מאן, מְנָשָׁה, איז אין שניט-
צייט געשטאַרבן ביי דער אַרבעט אין פעלד פון אַ ווּך־שלאָג.

יהודית איז געווען זייער אַ שיינע פרוי, און אויך אַ רייכע. איר מאן
האָט איר איבערגעלאָזט זייער פיל גאָלד און זילבער, הייזער און פעלדער,
שאָף און רינדער, קנעכט און דינסטן. אָבער זי האָט פון איר רייכקייט ניט
געוואָלט הַנָּאָה האָבן. זי פלעגט צעטיילן אַסך געלט פאַר אַרימע.

ווען יהודית האָט געזען, אַז די אידן פון דער שטאָט בתול שטייען אין
אַ גרויסער ספּנה, האָט זי ביי זיך באַשלאָסן צו מַפְקִיר זיין איר אייגן לעבן
און ראַטעווען די שטאָט.

הודית האָט געשיקט רופן עוֹנֵה'ן, דעם הויפט פון בתול מיט זיינע גע-
הילפן און זי האָט צו זיי אַזוי געזאָגט:

—הערט מיך אויס! איך האָב אויסגעאַרבעט אַ פלאַן ווי אַזוי צו ראַטע-
ווען די שטאָט, און איך האָף, אַז גאָט וועט מיר העלפן אַלץ דורכצופירן
בְּשָׁלוֹם! היינט ביינאַכט וועל איך מיט מיין דינסט אַרויסגיין צום שוֹנָא'ס
לאַגער, און דו, עוֹזִיָה, און דייע געהילפן זאָלט שטיין ביים טויער פון שטאָט
און זיין גרייט פאַר מיין באַפעל!

עוֹזִיָה האָט זיך זייער דערשראָקן און געפרעגט:

—ליבע שוועסטער יהודית, האָסטו גאָר קיין מורא ניט איינצושטעלן
דיין לעבן? ווען דער שוֹנָא וועט דערזען אַזאַ שיינע אידישע פרוי ווי דו, וועט
ער דיך געוויס שוין קיין לעבעדיקע צוריק ניט אַרויסלאָזן!

האָט יהודית געענטפערט:

—טאַקע דערפאַר וואָס גאָט האָט מיך געבענטשט מיט שיינקייט, האָף
איך צו באַזיגן דערמיט דעם שוֹנָא! . . .

—און וואָס דענקסטו צו טאָן דאָרטן, שוועסטער יהודית?— האָט עוֹזִיָה
זי ווידער געפרעגט.

—פרעג ביי מיר קיין פראגעס ניט מער, עוויזה! — האָט יהודית אים ניט געלאָזט רעדן. איך בין זיכער, אַז גאָט וועט זיין מיט מיר אין דעם געפערר- לעכן וועג אויף וועלכן איך גיי! פאַר מיין פאַלק און פאַר מיין לאַנד בין איך גרייט אַלץ אָפצוגעבן! . . .

עוויזה און זיינע געהילפן האָבן אויפגעהויבן זייערע הענט און האָבן גע- בענטשט יהודית'ן:

—גאָט זאָל דיך בענטשן און זאָל דיך אָפהיטן! גיי און באַגליק, און נעם נַקְמָה אָן דעם פיינט פון ישראל!

ג

די זון האָט אָנגעהויבן זיך צו זעצן. אין מערבֿזייט האָט דער הימל זיך אָנגעצונדן ווי מיט אַ העליש פייער. יהודית האָט זיך אַראָפגעלאָזט אויף די קני אין איר צימער אויפן אויבערשטן שטאַק און זי האָט גענומען תפילה טאָן.

די שאַטנס פון אָונט האָבן זיך פאַרשפרייט איבער דער שטאָט בתול. יהודית האָט פאַרענדיקט איר געבעט. זי איז אַראָפגעגאַנגען אונטן אין גרויסן עס־צימער, וואו זי פלעגט זיצן נאָר שבת און יום־טוב. זי האָט אויסגעטאָן אירע שוואַרצע טרויער־קליידער און אָנגעטאָן די שענסטע קליידער וואָס זי האָט פאַרמאַגט, זי האָט זיך פאַרפוצט אין איר בעסטן צירונג פון דימענטן און בריליאַנטן, און זי האָט באַשמירט איר לייב מיט די בעסטע און שמעקענדיקסטע פאַרפומען.

יהודית האָט באַפוילן אירע דינסטן אָנצופילן עטלעכע קריגלעך מיט אַלטן וויין און מיט מילך און עטלעכע קוישן מיט ברויט און מיט פאַרשיידענע שפייזן, און דאָס אַלץ אַנלאָדן אויף אַ קליין אייזעלע. ווען אַלץ איז געווען פאַרטיק, איז יהודית מיט איר דינסט אַרויסגעגאַנגען צום טויער פון שטאָט. ביים טויער האָבן שוין געוואַרט עוויזה מיט זיינע געהילפן און די גבֿור־ים, וועלכע האָבן געוואַכט טאָג ווי נאַכט.

—ווייט געוונד און בעט גאָט! — האָט יהודית זיך געזעגנט מיט אַלע. גע- דענקט, אַז קיינער פון אייך טאָר ניט אַרויסגיין פון דאַנען צו זוכן מיך, אויב איך קום ניט צוריק אַווי גיך! געדענקט, אַז איך שטעל איין מיין לעבן פֿרֿי צו ראַטעווען די שטאָט, און קיינער פון אייך טאָר מיר ניט שטערן אין דעם! עוויזה און די עלטסטע פון שטאָט האָבן מיט טרערן אין די אויגן און מיט גרויס פֿבֿוד און ליבע געזאָגט:

—גיי מיט פרידן, שוועסטער יהודית! זאָל דער גאָט פון די אַבֿות דיר

געבן חן אין די אויגן פון אלע מענטשן וועלכע דו וועסט באגעגענען, און אלץ וואָס דו האָסט פאַרטראַכט זאָל אויסגעפירט ווערן גרינג און גיך!
 די וועכטער האָבן אויף גיך געעפנט דעם טויער פון שטאָט. יהודית און איר דינסט מיט'ן אייזעלע זיינען אַרויס און האָבן זיך אין דער פינצטער-ניש פון דער נאַכט אַראָפּגעלאָזט אַראָפּ דעם באַרג צו מוֹרְחֵזִיט, וואו דער לאַגער פון דעם גענעראַל האַלאָפּערנעס האָט זיך געפונען.

ד

די סאָלדאַטן, וועלכע זיינען געשטאַנען אויף דער וואַך אין האַלאָפּער-נעס'עס לאַגער, האָבן ביי דער שיין פון די ברענענדיקע פּאַקלען דערזען פּונווייטן אַנקומען צוויי געשטאַלטן פון פרויען, און זיי האָבן אויסגערופן אויף אַ קול:

—בלייבט שטיין, וואָרים מיר וועלן שיסן!
 יהודית און איר דינסט זיינען באַלד געבליבן שטיין. די סאָלדאַטן זיינען צוגעקומען נאָענט צו זיי און געפרעגט:

—ווער זענט איר? פון וואַנען קומט איר? און וואָס דאַרפט איר דאָ?
 האָט יהודית געענטפּערט:

—איך בין אַ אידישע טאַכטער. איך קום פון בתול מיט זייער אַ וויכ-טיקער שְׁליחות. איך האָב געזען, אַז מײן שטאָט וועט באַלד מוזן אַרײַנפאַלן צו אייך אין די הענט, בין איך אַנטלאָפּן אַהער. איך האָב איבערצוגעבן אייער גענעראַל אַסך סודות!

ווען די סאָלדאַטן האָבן געבראַכט יהודית'ן באַגלייט מיט ברענענדיקע פּאַקלען, איז האַלאָפּערנעס געלאָפּן אַנטקעגן איר.

דער גענעראַל האָט אָנגענומען יהודית'ן ביי דער האַנט, ער האָט זי אַרײַנגעפירט צו זיך אין צימער און געבעטן, אַז זי זאָל אים דערציילן פאַרוואָס זי איז אַנטלאָפּן פון איר שטאָט בתול, און וואָס זיינען די סודות וואָס זי ווייסט. האָט יהודית געזאָגט:

—איך ווייס אַז מײן פּאַלק האָט געזינדיקט צו גאָט, און ער וועט געוויס איבערגעבן די שטאָט אין דײַנע הענט, וואָרים ער איז אַ גאָט פון נְקָמָה. און דערום האָב איך ביי זיך באַשלאָסן, אַז ס'איז בעסער פאַר מיר צו אַנטלויפן פון דאָרטן און ראַטעווען מײן יונג לעבן. און איך האָב פאַר דיר זייער אַ גוטן פּלאַן!

—וואָס איז דײַן פּלאַן? — האָט האַלאָפּערנעס געפרעגט.

—מיין פלאַן איז צו פאַרהיטן אַ שלאַכט צווישן מיין פאָלק און דיין אַר-
מיי! — האָט יהודית געענטפערט.

—ווי אזוי קאָנסטו דאָס פאַרמיידן?

—אָט ווי אזוי: ווען דו וועסט מיר דערלויבן יעדע נאַכט אַרויסצוגיין
פון דיין לאַגער אומגעשטערט, וועל איך זיך קאָנען דורכרעדן מיט די וועכ-
טער, וועלכע שטייען ביים טויער פון שטאָט, וועגן אַלץ וואָס דאָרטן קומט
פאַר. און אזוי גיך ווי איך וועל אויסגעפינען די גינסטיקע צייט פאַר דיין אַר-
מיי אַריינצוקומען אין שטאָט אַריין, וועל איך לויפן און דיר באַלד לאָזן וויסן
דערפון! איך וועל אַליין דאָן גיין פאַראויס און דיך פירן אַלס זיגער איבער
דעם גאַנצן לאַנד יהודה. איך וועל פאַר דיר אוועקשטעלן אַ הויכן שטול
אינמיטן שטאָט, און איך וועל דיין קאָפּ דערהייבן איבערן גאַנצן פאָלק! ...
האַלאָפּערנעס איז געוואָרן זייער פריילעך פון יהודית'עס ווערטער.
ער האָט באַפוילן אָפּצוגעבן פאַר'ן גאַסט דעם שענסטן צימער און ברענגען
פאַר איר עסן און טרינקען פון דעם בעסטן.

יעדן טאָג האָט יהודית פאַרבראַכט מיט האַלאָפּערנעס'ן אין לאַגער.
זי האָט זיך באַקענט מיט אַלע אָפיצירן פון זיין אַרמיי. זי האָט אויסגעקוקט
אַלע וועגן, וועלכע דער שוֹנאַ האָט געמאַכט פֿרֿי צוצוקומען קיין בתּוּל. און
יעדע נאַכט פלעגט זי אַרויסגיין פריי און אומגעשטערט צום טויער פון דער
שטאָט און דאָרטן איבערגעבן די וועכטער אַלע נויטיקע יִדְעוֹת ...

ה

פיר טעג האָט יהודית פאַרבראַכט אין שוֹנאַ'ס לאַגער. האַלאָפּערנעס
האָט זיך זייער באַפריינדעט מיט איר און געלויבט איר שיינקייט און איר חֶכְמָה.
אויפן פינפטן טאָג האָט האַלאָפּערנעס געמאַכט אַ גרויסע סעוּדָה
לְכָבוֹד זיין פריינדין יהודית'ן. צו דער סעודה זיינען געווען געלאָדן אַלע
אָפיצירן פון דער אַרמיי. אַלע האָבן געטרונקען און זיך געפרייט ביז שפעט
אין דער נאַכט.

באַגלייטנדיק יהודית'ן פון דער סעודה אַהיים האָט האַלאָפּערנעס זי
אַ פּרעג געטאָן:

—ליבע יהודית! ווען איך בעט ביי דיר אַ זאַך, וואָס קאָן מיך מאַכן
גליקלעך, וואָלסטו עס געטאָן פאַר מיר? ...

—ניטאָ אַזאַ זאַך, וועלכע איך זאָל ניט זיין גרייט צו טאָן פאַר דיר, גע-
נעראַל! ...

האַלאַפּערנעס האָט פאַרבעטן יהודית'ן צו זיך אין הויז צו פאַר-
ברענגען מיט אים נאָך אַביסל. ער האָט געשטעלט וויין צום טיש און געבעטן
יהודית'ן צו טרינקען לכבוד זייער פריינטשאַפט.

אַבער יהודית האָט געזאָגט :

—איך טרינק ניט קיין וויין אַזוי שפעט ביינאַכט! איך וועל טרינקען
מילך, און פאַר דיר, ליבער גענעראַל, וועל איך ברענגען פון מיין אַלטן
שטאַרקן וויין!

האַלאַפּערנעס האָט פאַרווכט יהודית'עס וויין, און ער האָט זיך גאָר ניט
געקאַנט אַפרייסן פון אים.

האַלאַפּערנעס האָט אַזוי לאַנג געטרונקען, ביז ער האָט שוין אפילו מיט
דער צונג ניט געקאַנט פלאַנטערן. ויינע אויגן האָבן זיך פאַרמאַכט, און ער
איז אַוועקגעפאלן אויפן בעט און איז איינגעשלאָפן.

דעמאָלט האָט יהודית אַ זאַג געטאָן צו זיך :

—איצט איז געקומען די צייט אויסצופירן מיין פלאַן! . . .

יהודית האָט גיך אַ כאַפּ געטאָן האַלאַפּערנעס'עס שווערד, וועלכע איז
געהאַנגען ביי אים איבער'ן בעט. זי איז צוגעלאָפן צום שלאָפנדיקן גענעראַל
און האָט מיט דער שווערד דערלאַנגט צוויי שטאַרקע קלעפּ איבער זיין
האַלדו און אים אָפּגעהאַקט זיין קאַפּ.

פאַרויכטיק, שטיל און רואיק האָט יהודית איבערגעדעקט האַלאַפּער-
נעס'עס טויטן קערפער, און זיין קאַפּ האָט זי אַריינגעלייגט אין אַ זאַק. זי האָט
זיך אָנגעטאָן אירע קליידער, גענומען דעם זאַק, איז אַרויס אין דרויסן און
אים איבערגעגעבן צו איר דינסט, וועלכע האָט געוואַרט אויף איר.

די סאָלדאַטן האָבן דערזען יהודית'ן מיט איר דינסט, און זיי האָבן מיט
גרויס פּבּוֹד זיי באַגלייט איבער'ן לאַגער, ווי זיי פלעגן דאָס טאָן יעדע נאַכט.
און ווי נאָר יהודית איז צוגעקומען צום טויער פון דער שטאָט בתּוּל,

האָט זי מיט גרויס פרייד אַרויפגעשריגן צו די אידישע וועכטער :

—עפנט דעם טויער שנעל, אונדזער פּאַלק איז געהאַלפן! . . .

דער הויפט פון בתּוּל, עוזיה, וועלכער האָט די גאַנצע צייט געוואַרט
ביים טויער אויף יהודית'ן, איז צוגעלאָפן צו איר און געפרעגט :

—וואָס איז די פּשוּנה, וואָס דו האָסט אונדו געבראַכט, שוועסטער

יהודית?

—איך האָב אייך געבראַכט אַ בשורה מיט אַ מתּנה צוזאַמען!— האָט

יהודית געענטפערט.

יהודית האָט פאַמעליכן אַרױסגענומען האָלאָפּאַרנעס'עס קאַפּ פּונעם זאַק, און האָט אים אויפּגעהויבן אין דער לופטן און אויסגערוּפּן:
 —אַט דאָ האָט איר דעם קאַפּ פון אונדזער שונא! געלויבט זאָל זיין דער גאַט פון אונדזערע עלטערן, וואָס האָט באַגליקט מיין שְׁלִיחוֹת! . . .
 דאָס גאַנצע פּאַלק איז געוואָרן ווילד פאַר פּרייד.

1

אויף מאָרגן ווען די זון איז אויפּגעגאַנגען, האָבן די אידישע וועכטער פון דער שטאָט בתּול גענומען דעם קאַפּ פון האָלאָפּערנעס'ן און אים אויפּגע- האַנגען אויף אַ הויכן שטאַנג איבער'ן טויער.
 די אידישע סאָלדאַטן זיינען באַוואָפּנטע אַרױס פון דער שטאָט און זיי האָבן פון באַרג אַראָפּגעשריגן צו האָלאָפּערנעס'עס סאָלדאַטן:
 —קוקט זיך גוט איין און זעט ווי אייער גענעראַל'ס קאַפּ איז דערהויבן געוואָרן! . . .

אַ גרויסע שרעק איז אָנגעפאַלן אויף דער גאַנצער אַרמיי. די אָפיצירן האָבן געזען, אַז זיי מוזן זיך וואָס גיכער ראַטעווען. אָבער זיי האָבן באַלד אויסגעפונען, אַז אַלע וועגן זיינען שוין פאַרשטעלט מיט אידישע סאָלדאַטן, און ס'איז פאַר זיי נישטאָ קיין אַנטרינג.

אַסך פון האָלאָפּערנעס'עס סאָלדאַטן זיינען געטויט געוואָרן, ווען זיי האָבן זיך געשטעלט מִלְחָמָה האַלטן מיט די אידן, און די איבעריקע זיינען אַריינגעפאַלן אין געפאַנגענשאַפט.

די אידן פון בתּול האָבן באַלד אַוועקגעשיקט שליחים קיין ירושלים אַנצוואָגן די גוטע בשורה, אַז האָלאָפּערנעס איז געפאַלן און דאָס אידישע לאַנד איז געראַטעוועט.

דער פּהַן גדול און די עלטסטע פון ירושלים זיינען באַלד געקומען קיין בתּול און זיי האָבן אַלע געבענטשט און געלויבט די העלדין יהודית:
 —זאָל דער גאַמען יהודית בלייבן געבענטשט אויף אייביק פאַר דער הילף וואָס זי האָט געבראַכט צו אונדזער לאַנד!

אַלע אידישע פּרויען האָבן באַגעגנט יהודית'ן מיט פּויקן און מיט טעניץ און מיט פּריילעך געזאַנג.

זיי האָבן אויסגעפלאַכטן קראַנצן מיט בלומען און אָנגעטאַן יהודית'ן אויפן קאַפּ און געזונגען:

—געלויבט זאָל זיין גאַט! און געבענטשט זאָל זיין אונדזער העלדין יהודית!

העלדן און נעמען פון אונדזער היסטאָריע

אַבְרָהָם

אַבְרָהָם איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט ניט געוואָלט גלויבן אין די געצן צו וועלכע אַלע מענטשן האָבן דאָן געדינט, און ער האָט דער-קלערט, אַז ס'איז פאַראַן נאָר איין איינציקער גאָט, וועלכער האָט באַשאַפן די גאַנצע וועלט.
און אַזוי פלעגט אברהם אויפקלערן אַלע מענטשן, אַז זיי זאָלן ניט גלויבן אין אַפּגעטער, נאָר אין דעם באַשעפער פון דער וועלט.

שָׂרָה

שָׂרָה איז געווען אברהם'ס ווייב. שרה איז געווען אַן עֲקָרָה (קינדער-לאָזע). זי האָט קיין קינד ניט געהאַט ביז אין דער טיפער עלטער.
די לעגענדע דערציילט: אברהם איז געווען אַ גרויסער „מְכַנִּיס

און'חים", ער פלעגט בעטן יעדן פארבייגייער אריינצוקומען צו אים אין הויז עסן און טרינקען. און שרה איז געווען אזא גוטע, אז זי פלעגט פאר אלע אורחים (געסט) צוגרייטן פונעם בעסטן וואָס זי האָט געהאַט.

הָגֵר

הָגֵר איז געווען אַ מַצְרִישֵׁע פֿרוי (פון מַצְרַיִם). זי איז געווען אַ דינסט ביי שרה'ן אַסך יאָרן.

שרה האָט געווען, אז זי איז שוין אַלט און קאָן קיין קינד ניט געבוירן, האָט זי אַוועקגעגעבן איר דינסט הָגֵר'ן צו אברהם'ען פֿאַר אַ ווייב, און ווען הָגֵר וועט האָבן אַ קינד, וועט עס זיך רעכענען פֿאַר איר, שרה'ס, קינד. באַלד ווי הָגֵר איז געוואָרן אברהם'ס צווייטע ווייב, האָט זי אָנגעהויבן זיך גרויס־האַלטן אַקעגן שרה'ן. שרה האָט זי דערפֿאַר געפֿייניקט, און הָגֵר האָט געמוזט פֿאַר איר אַנטלויפן.

ווען הָגֵר איז געווען אין דער מִדְבָּר, האָט אַ מַלְאָךְ פֿון גאָט זי באַגעגנט און איר געהייסן גיין צוריק אַהיים און ליידן, ווייל זי וועט געבוירן אַ זון פֿון אברהם'ען.

יִשְׁמַעֵאל

הָגֵר האָט געבאָרן אַ זון, און זי האָט אים אַ נאָמען געגעבן יִשְׁמַעֵאל. דער מַלְאָךְ פֿון גאָט האָט געהייסן רופן דעם זון ישמעאל, ווייל אין העברייאיש מיינט עס: „ישמעאל“, גאָט וועט דערהערן הָגֵר'ס פֿיין. דער מלאך האָט אַניך פֿאַרויסגעזאָגט, אז ישמעאל וועט זיין אַ „פֿראַ אָדֶם“, אַ ווילדער מענטש, זיין האַנט וועט זיין אויף יעדן, און יעדנס האַנט וועט זיין אויף אים.

מַלְאָכִים

איינמאָל, ווען אברהם איז געזעסן אין אַ הייסן טאָג ביים אַריינגאַנג פֿון געצעלט, זיינען אָנגעקומען צו אים דריי מַלְאָכִים אין געשטאַלט פֿון מענטשן. אברהם איז געלאָפֿן אַקעגן זיי און האָט זיי פֿאַרבעטן צו זיך אין הויז צו עסן און צו טרינקען.

ביים עסן האָט דער עלצטער פֿון די מלאכים געזאָגט, אז אין אַ יאָר אַרום וועט שרה געבוירן אַ זון.

שרה האָט געהערט און געלאַכט דערפֿון, ווייל זי איז שוין געווען זייער

אלט. האָט דער מלאַך געזאָגט צו איר: „לאַך ניט, וואָרים ס'איז ניטאָ קיין זאך, וואָס גאָט קאָן ניט טאָן!“

סְדוּם און עֲמוּרָה

סְדוּם און עֲמוּרָה זיינען געווען צוויי זינדיקע שטעט. אַלע מענטשן דאָרטן זיינען געווען גוֹלָיִם און רוֹצְחִים, און גאָט האָט באַשלאָסן אומצוֹר ברענגען זיי.

איינער פון די דריי מלאַכים וועלכע זיינען געקומען צו אברהם'ען האָט אים געזאָגט, אַז ער גייט פאַרברענגען די שטעט. אברהם'ס אַ פלימעניק, זיין ברודער'ס זון, לוֹט, האָט געוואוינט אין סְדוּם. אבער אברהם האָט רחמנות געהאַט ניט נאָר אויף זיין קרוב לוֹט, נאָר אויך אויף אַלע מענטשן פון יענע שטעט. האָט אברהם גענומען בעטן צו גאָט, אַז אויב עס זיינען נאָך פאַר אַן ערלעכע מענטשן (צדיקים) דאָרטן, זאָל ער צוליב די ערלעכע ראַטע־ווען אויך די זינדיקע.

אַבער אין סְדוּם און עֲמוּרָה זיינען קיין צדיקים ניט געווען, אַחוץ לוֹט'ן. האָבן די מלאכים געהייסן לוֹטן מיט זיין ווייב און טעכטער אַנטלויפן פון סְדוּם, ווייל גאָט מוז אומברענגען די שטעט. און די צוויי שטעט סְדוּם און עֲמוּרָה זיינען פאַרברענט געוואָרן אין פייער.

אַלִיעֶזֶר

אַלִיעֶזֶר איז געווען אברהם'ס קנעכט, דער הויפט־אויפזעער פון זיין הויז.

אברהם האָט געזאָגט צו גאָט: „איך גיי אַוועק פון דער וועלט אָן אַ קינד, און מיין קנעכט אַלִיעֶזֶר וועט מיך יִרְשׁוּען!“
האָט גאָט געענטפערט אברהם'ען: „גיי, ניט דער קנעכט וועט דיך יִרְשׁוּען, נאָר דיין אייגענער זון! דייע קינדער וועלן נאָך זיין אַזוי פיל, ווי די שטערן אין הימל און ווי די זאַמד אויפן ברעג פון ים!“

יִצְחָק

אַ יאָר שפעטער, נאָך דעם ווי דער מלאַך האָט גערעדט צו שְׂרָה'ן, האָט שרה געבאָרן אַ זון, און זי האָט אים גערופן „יִצְחָק“ (לאַכן), ווייל זי האָט

געזאָגט: ווען מ'וועט הערן, אזוי האָט געבאָרן אַ זון אויף דער עלטער, וועט מען לאַכן פון איר! . . .

יצחק איז געוואָקסן צוזאַמען מיט ישמעאל'ן. שרה האָט דאָס אָבער ניט געוואָלט ליידן, ווייל ישמעאל איז געווען ווילד (אַ פּראַ אָדום), האָט זי גע' בעטן אברהם'ען, און ער האָט פאַרטריבן הַגֵר'ן מיט איר זון פון הויז. הגר מיט איר קינד זיינען געווען אין דער מִדְבָּר. ישמעאל איז געוואָרן דאָרשטיק און געוויינט נאָך וואַסער, און די מוטער האָט ניט געקאָנט צווען די ליידן פונעם קינד. איז געקומען אַ מלאַך און האָט אָנגעוויזן הַגֵר'ן וואו זי קאָן געפינען וואַסער. זי איז געגאַנגען און האָט דאָרטן אָנגעטרונקען דאָס קינד. דער מלאַך האָט הַגֵר'ן געטרייסט און געזאָגט, אַז „ישמעאל" וועט נאָך זיין אַ גרויס פּאָלק.

ישמעאל איז אויסגעוואָקסן אַ מדבר-מענטש, אַ יעגער, אַ שיסער. און יצחק איז געוואָקסן אין דערהיים ביי זיינע עלטערן.

„עֶקְדָה"

גאָט האָט געוואָלט פּרוּוואוּן אברהם'ען. ער האָט אים געהייסן נעמען זיין איינציקן זון, יצחק'ן, צום באַרג מוֹרְיָה און דאָרטן אים שעכטן פאַר אַ „קֶרֶבֶן" צו גאָט . . .

אברהם האָט גענומען יצחק'ן, האָט אַרויפגעלייגט אויף אים האָלץ, מיטגענומען אַ שלאַכטמעסער און פייער און האָט אים געבראַכט צום באַרג מוֹרְיָה. דאָרטן האָט אברהם געבונדן יצחק'ן („עֶקְדָה" הייסט בינדן) און שוין געוואָלט אים שעכטן.

אָבער אַ מַלְאָך פון גאָט האָט אַ געשריי געטאָן: „אברהם! לייג ניט דיין האַנט אויפן אינגל! דאָס האָט גאָט געוואָלט נאָר פּרוּוואוּן דיר, אויב דו וועסט אים פּאָלגן!"

דאָ האָט אברהם דערזען, ווי אַ באַראַן (רעם) האָט זיך פאַרפלאַנטערט מיט זיינע הערנער אָן אַ צווייג, האָט ער אים גענומען און אים געבראַכט אַלס קרבן אַנשטאָט יצחק'ן.

רְבֵקָה

רְבֵקָה איז געווען די טאָכטער פון בְּתוּאֵל, און די שוועסטער פון לָבָן, פון אַרם נְהָרִים (מעסאָפּאָטאַמיע).

ווען אברהם האָט געוואָלט נעמען אַ ווייב פאַר זיין זון יצחק'ן, האָט ער

געשיקט זיין קנעכט אַליעזר'ן קיין אַרם נהרים, או ער זאָל דאַרטן אויסקלייבן אַ מיידל. אברהם האָט ניט געוואָלט נעמען אַ שוור פון די טעכטער פון כְּנָען, נאָר פון זיין געבורט־לאַנד.

אליעזר האָט מיטגענומען קעמלען און אַסך צירונג אַלס מַתָּנוֹת פֿאַר דער כְּלָה. אויפן וועג האָט אליעזר זיך געמאַכט אַ סִימָן: ער וועט צוקומען צו אַ ברונעם, וואו מיידלעך שעפן וואַסער, און ער וועט בעטן אַ טרונק וואַסער, און די מיידל וועלכע וועט אים ענטפערן: „טרינק, און אויך דיינע קעמלען וועל איך אַנטרינקען!“ — יענע מיידל וועט זיין די באַשערטע כְּלָה פֿאַר יצחק'ן.

אליעזר איז געקומען קיין ארם נהרים פאַרנאַכט. ער איז צוגעפאַרן מיט זיינע קעמלען צום ברונעם. דעמאָלט איז רבקה אַרויסגעקומען מיט איר קרוג אויפן אַקסל אַנצושעפן וואַסער. האָט אליעזר איר געזאָגט: „גיב מיר אַ טרונק וואַסער!“ האָט רבקה געענטפערט: „טרינק, מיין האָר, און אויך פֿאַר דיינע קעמלען וועל איך אַנשעפן וואַסער!“

דעמאָלט האָט אליעזר איר געגעבן די כְּלָה־מַתָּנוֹת, איז מיט איר גע־גאַנגען צו איר פֿאָטער'ס הויז און האָט געבעטן זיין דערלויבעניש צו נעמען רבקה'ן פֿאַר אַ ווייב צו יצחק'ן.

יעקב און עשו

רבקה האָט חתונה געהאַט מיט יצחק'ן. אָבער צוואַנציק יאָר זיינען אַריבער און זי האָט קיין קינד ניט געהאַט. יצחק און רבקה האָבן געבעטן גאָט — און רבקה איז טראַגנדיק געוואָרן.

רבקה האָט געליטן גרויסע ווייטאַגן. איז זי איינמאָל אַוועק צו אַ נְבִיא און האָט אים געפרעגט. האָט דער געטליכער מאַן געזאָגט צו איר אַזוי: „צוויי פעלקער זיינען אין דיין בויך! און איין פֿאַלק וועט זיין שטאַר־קער פונעם צווייטן!“

און רבקה האָט געבאַרן אַ צוויילינג. צוויי אינגלעך. איינער איז געווען אַ רויטער און אַ האַריקער, האָט מען אים גערופן „עֶשָׂו“ (אַ פֿאַרטיקער). און דער צווייטער האָט זיך אָנגעהאַלטן אין ערשטנס טריט, האָט מען אים דער־פֿאַר גערופן „יעקב“ (אַ טריט).

עשו איז אויסגעוואַקסן אַ פעלד־מענטש. און יעקב איז געווען אַ שטי־לער, איז געזעסן אין געזעלט.

בְּכוֹרָה

בְּכוֹרָה הייסט די רעכט פונעם ערשטגעבוירענעם זון (בכור).
 עָשׂוּ איז איינמאָל געקומען הונגעריק פונעם געיעג און האָט געזען, אָז
 יַעֲקֹב האָט אָפּגעקאַכט אַ זופּ פון לינדזן. האָט עשו געזאָגט צו יעקב'ן: „לאָז
 מיך אָנויפן פון דעמדאָויקן רויטן זופּ!“ האָט יעקב אים געזאָגט: „פאַרקויף
 מיר דערפאַר די בכורה!“
 עשו האָט באַלד איינגעשטימט און געענטפערט: „איך בין סיי־ווי שטענדיג
 דיק אין פעלד און כ'קאָן יעדע מינוט פאַרצוקט ווערן פון אַ חֵיָהּ, איז צו וואָס
 טויג מיר די בכורה?“
 און עשו האָט פאַרקויפט יעקב'ן די בכורה פאַר דעם זופּ.

קוֹל יַעֲקֹב – יְדֵי עֵשָׂו

יצחק האָט ליב געהאַט עשו'ן, און רבקה האָט בעסער ליב געהאַט
 יעקב'ן.
 יצחק איז אַלט געוואָרן. ער האָט שוין ניט געקאַנט זען. האָט ער אייניג
 מאָל צוגערופן עשו'ן און האָט צו אים אַזוי געזאָגט: „כ' בין שוין אַלט. כ'ווייס
 ניט ווען איך וועל שטאַרבן. גיי אין פעלד, פאַנג עפעס און מאַך פאַר מיר
 „מִטְעָמִים“, אַ גוט געקעכץ, ווי איך האָב ליב, וועל איך דיך בענטשן איידער
 איך שטאַרב!“
 רבקה האָט דאָס געהערט און באַלד דערציילט יעקב'ן וועגן דעם.
 ווען עשו איז אַוועק אין פעלד אַריין, האָט רבקה געהייסן יעקב'ן צו ברענגען
 צוויי יונגע שעפעלעך. זי האָט זיי אָפּגעקאַכט, און יעקב האָט אָפּגעטראָגן
 דאָס געקעכץ צום פאָטער, פֿרִי יצחק זאָל בענטשן אים אָנשטאַט עשו'ן.
 יעקב האָט אָבער מורא געהאַט טאַמער וועט דער פאָטער אים אַ טאַפּ
 טאָן, און וועט דערפילן, אָז ער איז ניט האַריק, אַזוי ווי עשו, וועט אים דער
 פאָטער שילטן אָנשטאַט בענטשן. האָט רבקה גענומען און אַרויפגעטאָן אויף
 יעקב'ס האַלדז און הענט די פעל פון די יונגע געקוילעטע שעפעלעך, כּדי
 ער זאָל אויך זיין האַריק.
 יעקב האָט געבראַכט דאָס געקעכץ צום פאָטער און געזאָגט: „פאָטער
 מיינער, זעץ זיך אויף און עס פון מיין געפאַנג, כּדי דו זאָלסט מיך בענטשן!“
 ווען יצחק האָט דערהערט די שטים, האָט ער אַ זאָג געטאָן: „קום אַהער, מייין
 זון, און לאָמיר דיך אָנטאַפן!“ יצחק האָט אָנגעטאַפט יעקב'ן און האָט געזאָגט

פארוואונדערט: הקול קול-יעקב-נהיידים יד-יעשו" - די שטים
איז יעקב'ס שטים, און די הענט זיינען עשו'ס הענט . . .
יצחק האָט אָפּגעגעסן און האָט געגעבן יעקב'ן זיין בָּרָכָה (בענטשונג).

בית-אל

ווען עשו איז געקומען פונעם פעלד און איז געוואָר געוואָרן, אז יעקב
האָט אויסגענאָרט די ברכה ביי יצחק'ן, האָט זיין פֿעס אין אים געברענט,
און ער האָט געזאָגט, אז נאָכ'ן פּאָטער'ס טויט וועט ער יעקב'ן הרג'ענען.
יעקב איז אַנטלאָפּן פון דערהיים אויס מורא פאַר עשו'ן. אויפן וועג
האָט זיך יעקב'ן גע'קלומט אַזאָ קלום: אַ לייטער שטייט אויף דער ערד,
און זיין שפיץ גרייכט ביזן הימל. און מ'לאָכט פון גאָט גייען אַרויף און אַראָפּ.
און גאָט שטייט לעבן אים און וואָגט אים: „איך בין דער גאָט פון דיניע עלטערן
אַבְרָהָם און יצחק! אַט דאָס לאַנד, וואו דו ליגסט, וועל איך אַוועקגעבן צו
דיר און צו דיניע קינדער! איך וועל דיר אומעטום היטן, און איך וועל דיר
גיט פאַרלאָזן!“

ווען יעקב איז אויפגעשטאַנען אינדערפרי פון שלאָף, האָט ער געזאָגט:
„גיט אַנדערש, אַז דאָ איז אַ הויז פון גאָט און דאָס איז דער טויער פונעם
הימל!“

יעקב האָט גענומען דעם שטיין, וועלכן ער האָט געלייגט צוקאַפּנס,
און אים אַוועקגעשטעלט אויף יענעם אָרט אַלס אַ מאָנומענט (מַצְבָּה), און ער
האָט גערופן דעם אָרט „בֵּית-אֵל“ (גאָט'ס הויז).

רחל

רַחֵל איז געווען די אינגסטע טאָכטער פון רבֿקה'ס ברודער, לָבָן. רחל
איז געווען זייער אַ שיינע. ווען יעקב איז אָנגעקומען קיין חָרָן, האָט ער זיך
אָפּגעשטעלט ביי אַ ברונעם לעבן דער שטאָט און ער האָט גערעדט מיט די
פּאַסטוכער. אין יענער צייט איז אויך אָנגעקומען רחל מיט אירע שאָף צום
ברונעם.

יעקב און רחל האָבן זיך באַקענט, זיך צעקושט ווי אייגענע, און געוויינט
פאַר פרייד. רחל איז באַלד געלאָפּן אַהיים און אָנגעזאָגט איר פּאָטער,
לָבָן'ען, די בִּשְׁוָה, אַז זיין שוועסטער'ס זון יעקב איז געקומען. לבן האָט
יעקב'ן אַריינגענומען צו זיך אין הויז אַריין, און יעקב האָט געאַרבעט ביי אים
אַ חוֹדֶשׁ צייט.

נאָך דעם ערשטן חודש האָט לבן געזאָגט צו יעקב'ן אז ער פאַרלאַנגט
ניט קיין אַרבעט אומזיסט. ער וויל אים באַצאָלן. האָט יעקב געזאָגט צו
לבנ'ען, אז ער איז גרייט צו אַרבעטן ביי אים גאַנצע זיבן יאָר, און ער זאָל
אים נאָכער געבן זיין טאָכטער רחל פאַר אַ ווייב, ווייל ער האָט זי שטאַרק
ליב.

לבן האָט דערצו איינגעשטימט.

לאָה

לאָה איז געווען לבנ'ס עלטסטע טאָכטער. לאה איז ניט געווען קיין
שיינע. אירע אויגן זיינען געווען שלאָפע. לבן האָט געוואָלט פריער חתונה
מאָכן לאה'ן, און ער איז געפאלן אויף אַ שווינדל.

נאָכדעם ווי יעקב האָט אָפּגעאַרבעט זיבן יאָר פאַר רחל'ען, האָט לבן
געמאַכט אַ גרויסע חתונה. יעקב איז געווען זיכער, אז דאָס גייט לבן אים געבן
זיין געליבטע רחל פאַר אַ ווייב. אָבער לבן האָט אים אָפּגענאַרט און אים
געגעבן לאה'ן אַנשטאָט רחל'ען.

אויפן צווייטן טאָג האָט יעקב געפרעגט לבנ'ען: „פאַרוואָס האָסטו
מיך אָפּגענאַרט?״ האָט לבן אים געענטפערט: „ביי אונדז מאַכט מען ניט
חתונה די אינגערע טאָכטער פאַר דער עלטערער! אויב דו ווילסט, קאָנסטו
ביי מיר אַרבעטן נאָך זיבן יאָר, און דו וועסט קריגן רחל'ען אויך!“
און יעקב האָט געמוזט אַרבעטן ביי לבנ'ען נאָך זיבן יאָר פאַר רחל'ען.

וַלְפָּה. בְּלָהָה

וַלְפָּה איז געווען די דינסט, וואָס לָבָן האָט געגעבן זיין טאָכטער לָאָה'ן
אַלס מתנה צו איר חתונה. בְּלָהָה איז געווען די דינסט, וואָס לבן האָט גע-
געבן רחל'ען אַלס מתנה צו איר חתונה.

אין יענע אַלטע צייטן פלעגן די פרויען שענקען זייערע שיינע דינסטן
צום מאַן אַלס ווייבער. די קינדער, וואָס די דינסטן פלעגן געבוירן, האָבן
זיך גערעכנט אויפן נאָמען פון זייערע האַרנטעס (באַלעבאַסטעס).

לאה און רחל האָבן אויך אַזוי געטאָן. זיי ביידע האָבן אַוועקגעשענקט
זייערע צוויי דינסטן וילפה און בילהה צו יעקב'ן. יעקב האָט מיט זיי חתונה
געהאַט, און זיי האָבן אים געבאָרן קינדער.

ראובן. שמעון. לוי. יהודה

לאה האָט געבאָרן דעם ערשטן זון, און זי האָט אים גערופן „ראובן“.
 אין העברייאיש מיינט עס: גאָט האָט געזען מיין פּיין! ווייל לאה האָט זיך
 געפּייניקט דערפון וואָס יעקב האָט געליבט רחל'ען בעסער.
 לאה האָט געבאָרן אַ צווייטן זון, און זי האָט אים גערופן „שמעון“. אין
 העברייאיש מיינט עס: הערן! ווייל לאה האָט געזאָגט, אַז גאָט האָט זי דער-
 הערט, ווי זי וויינט דערויף וואָס יעקב האָט זי ניט ליב.
 לאה האָט געבאָרן אַ דריטן זון, און זי האָט אים גערופן „לוי“. אין העב-
 רייאיש מיינט עס: באַהעפטן! ווייל לאה האָט געזאָגט, אַז איצט וועט זיך
 יעקב שוין צובינדן (באַהעפטן) מער צו איר.
 לאה האָט געבאָרן אַ פּערטן זון, און זי האָט אים גערופן „יהודה“. אין
 העברייאיש מיינט עס: לויבן! ווייל לאה האָט געזאָגט, אַז איצטנס מאָל
 טוט זי לויבן גאָט פאַר די קינדער, וואָס ער גיט איר.

דן. נפתלי

רחל איז געווען אַן עַקָּרָה, זי האָט קיין קינדער ניט געבאָרן. רחל האָט
 זייער מַקְנָא געווען איר שוועסטער לאה'ן אויף אירע קינדער, און זי האָט גע-
 וויינט פאַר יעקב'ן: „גיב מיר קינדער, אויב ניט—וועל איך שטאַרבן!“ האָט
 יעקב איר געענטפּערט: „בין איך דען אויפן אָרט פון גאָט?“
 דאַן האָט רחל געשענקט איר דינסט בילהה צו יעקב'ן פאַר אַ ווייב.
 בילהה האָט געבאָרן אַ זון, און רחל האָט אים גערופן „דן“. אין העברייאיש
 מיינט עס: משפּט'ן! ווייל רחל האָט געזאָגט, אַז גאָט איז געווען איצט איר
 ריכטער.

בילהה האָט געבאָרן אַ צווייטן זון, און רחל האָט אים גערופן „נפתלי“.
 אין העברייאיש מיינט עס: ראַנגלען זיך! ווייל רחל האָט געזאָגט, אַז זי האָט
 זיך געראַנגלט מיט איר שוועסטער און האָט איר באַזיגט.

גד. אשר

לאה האָט געזען, אַז זי האָט אויפּגעהערט צו געבוירן, האָט זי גענומען
 און אויך אַוועקגעשענקט איר דינסט זילפה צו יעקב'ן פאַר אַ ווייב. זילפה
 האָט געבאָרן אַ זון, און לאה האָט אים גערופן „גד“. אין העברייאיש מיינט
 עס: מויל! ווייל לאה האָט געזאָגט, אַז ס'איז צוריקגעקומען איר מויל.

זילפה האָט ווידער געבאָרן אַ זון, און לאה האָט אים גערופן „אַשר“.
אין העברייאיש מיינט עס: גליק! ווייל לאה האָט געזאָגט, אַז אַלע פרויען
וועלן זי איצט שעצן אַלס אַ גליקלעכע.

יששכר. זבולון. דינה

לאה האָט ווידער אָנגעהויבן צו געבוירן קינדער. זי האָט געבאָרן אַ
פינפטן זון, און זי האָט אים גערופן „יששכר“. אין העברייאיש מיינט עס: פאַ-
ראַן אַ לוי! ווייל לאה האָט געזאָגט, אַז גאָט האָט איר ווידער געגעבן איר
לוי (שכר).

לאה האָט געבאָרן אַ זעקסטן זון, און זי האָט אים גערופן „זבולון“. אין
העברייאיש מיינט עס: וואוינען! ווייל לאה האָט געזאָגט, אַז איצט, נאָך
דעם וואָס זי האָט שוין געבאָרן יעקב'ן זעקס זין, וועט ער שוין בלייבן וואוינען
מיט איר.

לאה האָט אויך געבאָרן אַ טאָכטער, און זי האָט זי גערופן „דינה“.

יוסף

רחל איז געווען ביי זיך זייער געפאַלן. איר שוועסטער לאה האָט שוין
געהאַט געבאָרן זיבן קינדער צו יעקב'ן, און זי איז נאָך אַלץ געווען אַן „עקרה“
(קינדערלאָז). האָט רחל געהאַלטן אין איין וויינען און בעטן צו גאָט.
גאָט האָט פאַרנומען רחל'ס געבעט און זי האָט אויך געבאָרן אַ זון, און
זי האָט אים גערופן „יוסף“. אין העברייאיש האָט דאָס דאָזיקע וואָרט צוויי
מיינונגען: אָפּטאָן (צונעמען) און אויך: מערן (צוגעבן). ווייל רחל האָט גע-
זאָגט: „איצט האָט גאָט אָפּגעטאָן פון מיר מיין שאַנד, און ער וועט מיר געבן
נאָך מער קינדער!“

בנימין

רחל האָט געבאָרן אַ צווייטן זון, גייענדיק אויפן וועג קיין פּנען. רחל
האָט געליטן זייער גרויסע שמערצן ביים געבוירן דאָס קינד. ווען די באַבע
האָט איר אָנגעזאָגט, אַז דאָס איז אַ זון, האָט רחל געהאַלטן ביים שטאַרבן
און זי האָט מער ניט געקאָנט אויסרעדן ווי נאָר די צוויי ווערטער: „בְּדֹאֲוִי“,
דאָס מיינט אין העברייאיש: דער זון פון מיין קראַפּט...
ווען רחל איז געשטאַרבן פון דער קינפעט, האָט יעקב דעם זון אַ נאָמען

געגעבן „בן־מין“. אין העברייאיש מיינט עס: דער זון פון טעג- (דער זון וואָס איז געבאָרן אויף די עלטערע טעג).

יִשְׂרָאֵל

יעקב האָט אָפּגעדינט צוואַנציק יאָר ביי לבנ'ען. און אַז ער האָט שוין מער ניט געקאָנט איבערטראַגן לבנ'ס פּאַלשקייט און שווינדל, האָט ער גע-
נומען זיינע ווייבער און קינדער און דינסטן און פי און איז פון לבנ'ען אַנט-
לאָפן. יעקב האָט זיך געלאָזט גיין צוריק קיין כּנען, צום לאַנד פון זיינע
עלטערן.

אויפן וועג קיין כּנען האָט יַעֲקֹב געשיקט שְׁלִיחִים צו זיין ברודער עֶשָׂו
צו זאָגן, אַז ער וויל זיך איבערבעטן מיט אים.

אין פעלד איז איינמאָל ביינאַכט געקומען אַ מַלְאָךְ פון גאָט און האָט
זיך געראַנגלט מיט יעקב'ן ביון פרימאָרגן. ווען די זון איז אויפגעגאַנגען, האָט
דער מלאך געוואָלט אַוועק, אָבער יעקב האָט אים ניט אָפּגעלאָזן, סיידן ער
וועט אים בענטשן. האָט דער מלאך געזאָגט צו אים: „פון איצט אָן זאָל דיין
נאָמען זיין ניט יַעֲקֹב, נאָר יִשְׂרָאֵל! אין העברייאיש מיינט עס: „שֵׁר-אַל“
געראַנגלט מיט אַ מלאך פון גאָט!

פון דעמאָלט אָן רופט מען די אידן, יעקב'ס קינדער: „בְּנֵי יִשְׂרָאֵל“
(די קינדער פון ישראל). מ'רופט אויך דאָס גאַנצע אידישע פּאָלק מיט'ן
נאָמען „יִשְׂרָאֵל“!

בַּעַל-הַחֲלוֹמוֹת

יוֹסֵף איז געווען דער ליבסטער זון ביי יעקב'ן, און דערפאַר האָבן
זיינע ברידער אים מְקַנָּא געווען און געהאַסט. יוסף פלעגט אָפּט זען חֲלוֹמוֹת
וועגן דעם, ווי ער ווערט גרויס. איינמאָל האָט ער גע'חלומ'ט, אַז ער מיט
זיינע ברידער שטייען אין פעלד און בינדן גאַרבן. איז זיין גאַרב געבליבן
שטיין און די ברידער'ס גאַרבן האָבן אים אַרומגערינגלט און זיך געבוקט צו
זיין גאַרב . . .

האָבן די ברידער אויסגעטייטשט דעם חֲלוֹם, אַז יוסף טראַכט און
האַפט צו ווערן אַ האַר איבער זיי.

דאָס צווייטע מאַל האָט יוסף גע'חלומ'ט, אַז די זון און די לְבָנָה און
עלף שטערן בוקן זיך צו אים . . .

דעמאָלט האָט יעקב זיך שוין אויך געבייזערט אויף יוסף'ן דערפאַר

וואָס ער דערציילט אַווינע חלומות. און די ברידער האָבן אים נאָך מער פיינט געהאַט. און זיי האָבן אים גערופן: „בצל החלומות“, דאָס מיינט אין העברייאיש: דער מענטש פון טרוימען.

פּוטיפּר

אינמאָל זיינען יעקב'ס זין אַוועק מיט זייערע שאָף צו פיטערן זיי אין דוֹזן, ניט ווייט פון שָׁכָם. האָט יעקב געשיקט יוספ'ן צו זען וואָס די ברידער טוען. ווען יוסף איז צוגעקומען צו זיינע ברידער, זיינען זיי אים באַפאַלן און געוואָלט אים טויטן. אָבער דער עלטסטער ברודער ׀ אַוּבֶן האָט געראַט טעוועט יוספ'ן פון זיינע ברידער'ס הענט.

די ברידער האָבן יוספ'ן אַריינגעוואָרפן אין אַ גרוב אין פעלד. און ווען עס איז פאַרבייגעפאַרן שפּעטער אַ קאַראַוואַן פון ישמעאָלים הענדלער (סוּחַרִים), האָבן די ברידער פאַרקויפט יוספ'ן צו די הענדלער פאַר צוואַנג ציך זילבערשטיק.

די סוּחַרִים האָבן געבראַכט דעם שיינעם יוספ'ן קיין מצרים און האָבן אים דאָרטן פאַרקויפט צום קעניג'ס הויפדינער, פּוטיפּר, פאַר אַ קנעכט. פּוטיפּר האָט געזען, אַז יוסף איז אַן ערלעכער און פייאיקער מענטש, האָט ער אים באַשטימט פאַר דעם אויפזעער איבער זיין גאַנצן פאַרמעגן, איבער זיינע הייזער און איבער זיינע פעלדער.

בֵּית הַסֵּהַר

יוסף איז געווען זייער שיין. פּוטיפּר'ס ווייב האָט זיך פאַרליבט אין יוספ'ן און זי האָט געפאַדערט פון אים, אַז ער זאָל זי נעמען פאַר אַ ווייב. יוסף, אַלס ערלעכער מענטש, האָט ניט געוואָלט פאַרראַטן זיין האַר.

אינמאָל, ווען קיינער איז אין הויז ניט געווען, איז פּוטיפּר'ס ווייב צו געשטאַנען צו יוספ'ן און אים געוואָלט נויטן, אַז ער זאָל אָננעמען איר פאַר-שלאַג. יוסף איז דאָן אַנטלאָפן פונעם הויז, און פּוטיפּר'ס ווייב האָט געמאַכט אויף אים אַ בילבול, אַז ער האָט איר געוואָלט שלעכטס טאָן. פּוטיפּר האָט דאָן אַריינגעזעצט יוספ'ן אין געפענקעניש (בֵּית הַסֵּהַר).

יוסף האָט זיך אָבער אויך אין געפענקעניש אויסגעצייכנט, און דער אויפזעער האָט אים דאָרטן באַשטימט פאַר דעם עלטסטן איבער אַלע גע-פאַנגענע.

שׂר הַמְּשָׁקִים. שׂר הָאֹפִים

פֿרעה, דער קעניג פון מצרים, האָט אַרײַנגעזעצט צוויי פון זײַנע הויפֿ-
לייט, דעם געטראַנק־מײסטער (שׂר הַמְּשָׁקִים) און דעם בעקער־מײסטער
(שׂר הָאֹפִים), אין געפענקעניש. די צוויי מײסטערס האָבן זיך שטאַרק פֿאַר-
זינדיקט פֿאַר'ן קעניג.

אין געפענקעניש האָבן בײַדע מײסטער געזען חלומות, וועלכע קײנער
האָט ניט געקענט באַשײדן, און זיי זײַנען געווען שטאַרק באַזאָרגט.
אײנמאָל האָט יוסף זיי געפרעגט פֿאַרוואָס זיי קוקן אויס אַזוי שלעכט,
און זיי האָבן אים דערציילט זײַערע חלומות.

דער געטראַנק־מײסטער (שׂר הַמְּשָׁקִים) האָט גע'חלומ'ט, אַז ער זעט אַ
וויינשטאָק מיט דריי צווייגן און מיט צײטיקע טרויבן, און ער האַלט פֿרעה'ס
בעכער אין האַנט און דריקט־אויס אַהין דעם וויין פון די טרויבן . . .
האָט יוסף אים באַשײדט אַזוי: אין דריי טעג אַרום וועט פרעה אים
צוריקרופן אין פֿאַלאַץ אויף זײַן שטעל.

דער בעקער־מײסטער (שׂר הָאֹפִים) האָט גע'חלומ'ט, אַז ער טראַגט
דריי קערב אויף זײַן קאָפּ, און אויפן אויבערשטן קאָרב ליגן געבעקסן און אַ
פויגל פיקט פון זיי . . .

האָט אים יוסף באַשײדט אַזוי: אין דריי טעג אַרום וועט פרעה אים
אַפּהאַקן דעם קאָפּ און אים אויפהענגען אויף אַ בוים, און די פויגל וועלן
פיקן זײַן פלייש.

און אַזוי איז געשען, ווי יוסף האָט פֿאַראויסגעזאָגט.

חלום פֿרעה

צוויי יאָר נאָכדעם ווי דער געטראַנק־מײסטער (שׂר הַמְּשָׁקִים) איז אַרויס
פון געפענקעניש, האָט זיך פֿרעה'ן, דעם קעניג פון מצרים, גע'חלומ'ט צוויי
חלומות:

ער האָט געזען, ווי ער שטייט לעבן אַ טײך. פונעם טײך קומען אַרויס
זיבן שײנע און פעטע קי און זיי פֿיטערן זיך. נאָך זיי קומען באַלד אַרויס זיבן
מיאוס'ע און מאַגערע קי. און די זיבן מאַגערע קי האָבן אויפגעזעסן די זיבן
פעטע קי . . .

נאָכדעם האָט ער געזען, אַז זיבן גוטע און פולע זאַנגען שפּראַצן אַרויס
אויף אײַן שטענגל. נאָך זיי שפּראַצן אַרויס זיבן שלעכטע און דינע זאַנגען.
און די זיבן דינע זאַנגען האָבן אײַנגעשלונגען די זיבן פעטע זאַנגען . . .

פרעה איז געווען שטאַרק דערשראָקן. קיינער האָט זיינע חלומות ניט געקאָנט באַשיידן ריכטיק. דאָן האָט זיך דער שר המשקים דערמאָנט אָן יוסף'ן, און דערציילט דעם קעניג וועגן אים, ווי גוט ער באַשיידט חלומות. פרעה האָט געבראַכט יוסף'ן פון געפענקעניש און יוסף האָט באַשיידט פרעה'ס חלום אַזוי: עס וועלן קומען זיבן זאַטע יאָר, און נאָך זיי—זיבן הונד גערייאָר. און דערום זאָל פרעה באַשטימען אַ קלוגן מענטשן, און ער זאָל איינוואַמלען אַסך תּבוּאָה אין די זאַטע יאָרן, כּדִּי דאָס פּאָלק זאָל ניט שטאַרבן פון הונגער שפעטער.

דער באַשייד איז פרעה'ן שטאַרק געפעלן, און ער האָט באַלד געמאַכט יוסף'ן פאַר זיין וויצע־קעניג. יוסף איז געוואָרן זייער דערהויבן. דאָס גאַנצע פּאָלק פון לאַנד האָט זיך פאַר אים געבוקט, פונקט ווי פאַרן קעניג.

מְנִשָּׁה. אַפְרִים

יוסף האָט חתונה געהאַט מיט דער טאָכטער פונעם גרעסטן פריסטער. זיין ווייב'ס נאָמען איז געווען אָסנת. און אָסנת האָט געבאַרן יוסף'ן צוויי זין.

דעם ערשטן זון האָט יוסף גערופן „מְנִשָּׁה“. אין העברייאיש מיינט עס: מאַכן פאַרגעסן! ווייל יוסף האָט געזאָגט, אַז גאָט האָט אים געמאַכט פאַר־געסן זיין גאַנצע מאַטערניש . . .

דעם צווייטן זון האָט יוסף גערופן „אַפְרִים“. אין העברייאיש מיינט עס: פרוכפערן! ווייל ער האָט געזאָגט, אַז גאָט האָט אים געמאַכט פרוכטבאַר אין דעם לאַנד פון זיין פיין . . .

מנשה און אפרים זיינען שפעטער אויך גערעכנט געוואָרן צווישן די צוועלף אידישע שְׁבָטִים:

1. ראובן	7. נפתלי
2. שמעון	8. גד
3. יהודה	9. אשר
4. יששכר	10. בנימין
5. זבולון	11. מנשה
6. דן	12. אפרים

דער שְׁבָט לֵוִי איז ניט געציילט געוואָרן, ווייל די לְוִיִּים זיינען געווען גאָט'ס הייליקע באַדינער.

גושן

אין די הונגער-יארן זיינען יעקב'ס זין געקומען קיין מצרים קויפן תבואה. דארטן האָט זיי יוסף דערקענט. אָבער זיי אים—האָבן ניט דערקענט. יוסף האָט געפרוּאוּט זאָגן אויף זיי, אָז זיי זיינען „מַרְגָּלִים“ (שפּיאַנען). ער האָט זיי אויסגעפרעגט וועגן זייער משפּחה, און די ברידער האָבן אים דערציילט, אָז זיי האָבן אַן אַלטן פּאָטער און נאָך אַ קליין ברודערל אין דערהיים. יוסף האָט זייער געבענקט נאָך זיין ברודער בנימין און ער האָט אים געוואָלט זען.

יוסף האָט אַרעסטירט איין ברודער, און די איבעריקע האָט ער אָפּגעלאָזט אַהיים און באַפוילן צו ברענגען צו אים זייער קליינעם ברודער בנימין, ווען זיי וועלן קומען נאָכאַמאָל קויפן תבואה.

די ברידער האָבן זיך זייער געשראָקן. זיי האָבן צווישן זיך גערעדט אויף העבריאיִש, אָז דאָס איז אַ שטראָף פון גאָט פאַר דער זינד וואָס זיי האָבן פאַרקויפט זייער ברודער יוסף'ן . . . זיי האָבן ניט געוואוסט, אָז יוסף הערט און פאַרשטייט אַלץ וואָס זיי רעדן . . .

די ברידער האָבן געמוזט ברענגען בנימין'ען קיין מצרים. יוסף האָט זיך אַזוי דערפרייט מיט זיין ברודער, אָז ער האָט זיך ניט געקאָנט איינהאַלטן און איז אַוועק אין אַ צווייטן צימער זיך אויסוויינען.

שפעטער האָט זיך יוסף געלאָזט דערקענען צו זיינע ברידער. ער האָט זיי געשיקט אַהיים צו ברענגען דעם פּאָטער מיט זיין גאַנצער משפּחה קיין מצרים. יעקב און זיינע זין האָבן זיך באַזעצט אין לאַנד גושן.

באַחרית הימים

יעקב האָט געלעבט גליקלעך אין לאַנד מצרים זיבעצן יאָר. ווען ער האָט געפילט, אָז ער האַלט ביים שטאַרבן, האָט ער צונויפּגערופן אַלע זיינע זין און זיי געזאָגט: „זאַמלט זיך איין, וועל איך אייך זאָגן וואָס מיט יעדן פון אייך וועט טרעפן „באַחרית הימים“ (אין סוף פון די טעג)—שפעטער מיט יאָרן. נאָכדעם ווי יעקב איז געשטאַרבן, האָבן די זין געטראָגן זיין קערפּער צוריק קיין קְנַעַן און אים באַגראָבן אין דער „מַעֲרַת הַמְּכַפְּלָה“, וואָס אַבְרָהָם האָט אַמאָל אָפּגעקויפט פון די בְּנֵי־חַת, אין חֶבְרוֹן. עס ווערט דערציילט, אָז אין דער „מַעֲרַת הַמְּכַפְּלָה“ ליגן באַגראָבן

אלע „אבות“: אַבְרָהָם און שָׂרָה, יִצְחָק און רַבְקָה, און יַעֲקֹב און לָאָה. (די מוטער רחל איז באַגראָבן געוואָרן אויפן וועג, אין פעלד, ניט ווייט פון בית לָחֶם.)

פִּיתוּם וְרַעְמִס

נאַכדעם ווי יוסף און זיינע ברידער זיינען אויסגעשטאַרבן, האָבן זיך די בְּנֵי־שֵׂרָאָל (די אידן) געמערט און אָנגעפילט דאָס לאַנד.

דאָן איז אויפגעשטאַנען אַ נייער קעניג, וועלכער האָט יוסף'ן ניט געקענט, און ער האָט געזאָגט, אַז מ'דאַרף זען אַ מיטל ווי אַזוי צו מאַכן די אידן ווייניקער און שוואַכער. דער קעניג פֿרעגט האָט מורא געהאַט פֿאַר די אידן און האָט זיי געהאַסט.

פרעה האָט געמאַכט די אידן פֿאַר שקלאַפֿן אין מִצְרַיִם. ער האָט אַרויפגעוואָרפֿן אויף זיי שווערע אַרבעט, כְּדִי צו פֿייניקן זיי. און די אידישע שקלאַפֿן האָבן אויסגעבויט פֿאַר פרעה'ן צוויי שטעט, פִּיתוּם און רַעְמִס.

מִשֶּׁה

וואָס מער פרעה האָט געפֿייניקט די אידן אין מצרים, אַלץ שטאַרקער און אַלץ מער זיינען זיי געוואָרן. האָט פרעה געמאַכט די אַרבעט נאָך שווערער פֿאַר די אידן. ער האָט פֿאַרביטערט זייער לעבן מיט אונמענטשלעכער אַכְנֻיּוּת, און ער האָט אַרויסגעגעבן אַ באַפעל, אַז מ'זאָל יעדן נייעגעבוירן אינגל אַרייַנוואָרפֿן אין וואַסער.

אין יענער צייט איז ביי עַמְרָם און יוֹכָבֵד פון שִׁבְט לֵוִי געבאָרן געוואָרן אַ אינגל. די מוטער האָט דאָס קינד אויסבאַהאַלטן דריי מאָנאַטן. און ווען זי האָט שוין דאָס לענגער ניט געקאָנט טאָן, האָט זי דאָס קינד אַרייַנגעלייגט אין אַ קעסטל, און דאָס קעסטל האָט זי אַוועקגעלייגט ביים ברעג פון טייך.

פרעה'ס טאָכטער איז איינמאַל געגאַנגען צום טייך זיך באַדן, האָט זי געפונען דאָס קעסטל און האָט דערזען דאָרטן אַ וויינענדיק קינד. דעם קעניג'ס טאָכטער האָט רחֲמָנוּת געהאַט אויפן קינד, און האָט עס גענומען צו זיך אַהיים צו דערציען עס. זי האָט פֿאַרשטאַנען, אַז דאָס איז אַ אידיש קינד און זי האָט אים אַ נאָמען געגעבן „מִשֶּׁה“. אין העברייאיש מיינט עס: אַרויסציען. ווייל זי האָט געזאָגט: כִּי־הָאָב אִים פון וואַסער אַרויסגעצויגן. . .

צפורה

ווען משה איז אויסגעוואקסן און ער איז געוואָר געוואָרן אַז ער איז אַ איד, האָט אים שטאַרק ווי געטאַן וואָס זיינע ברידער ווערן אַזוי געפייניקט אין מצרים. ער האָט זיי געהאַלפן מיט וואָס נאָר ער האָט געקאַנט. איינמאַל האָט ער דערזען ווי אַ מצרי שלאָגט אַ אידן, האָט ער געטויט דעם מצרי און האָט אים באַהאַלטן אין זאַמד . . . פּרעה איז געוואָר געוואָרן דערפון און האָט געוואָלט טויטן משה'ן דער-פאַר. דאָן איז משה אַנטלאָפן אין לאַנד מדין. משה האָט געאַרבעט ביים פּריסטער פון מדין, וועלכער האָט געהייסן תָרו. תָרו האָט געגעבן משה'ן זיין טאַכטער צפורה פאַר אַ ווייב.

גֵרְשָׁם

צפורה האָט געבאָרן משה'ן אַ זון, און משה האָט אים גערופן „גֵרְשָׁם“. אין העברייאיש מיינט עס: אַ פּרעמדער דאָרטן! ווייל משה האָט געזאָגט: אַ פּרעמדער בין איך דאָרטן געווען, און גאָט האָט מיר געהאַלפן.

סְנֵה

משה האָט אין מדין זיך פאַרנומען מיט פיטערן שאָף. איינמאַל, ווען ער האָט אַוועקגעפירט זיינע שאָף צום באַרג חוֹרֵב, האָט זיך אַ מלאַך פון גאָט באַוויזן צו אים אין אַ פּלאַם-פייער פון צווישן אַ דאָרן בוים (סְנֵה).

משה האָט געזען, אַז דער „סְנֵה“ (דאָרן-בוים) ברענט און ברענט און ווערט ניט פאַרברענט. איז ער צוגעגאַנגען נאָענט צו זען וואָס דאָרטן קומט פאַר.

האָט גאָט אויסגערופן פון צווישן „סְנֵה“: „משה! משה! וואָרף אַראָפּ זיינע שיך פון זיינע פיס, וואָרים דאָס אָרט, וואו דו שטייסט, איז הייליקע ערד!“

אַהִיָה אֲשֶׁר אַהִיָה

האָט גערוּפן צו משה'ן און אים געמאַכט פאַר אַ שְׂקִיחַ, ער זאָל גיין צו פּרעה'ן קיין מצרים און ארויסנעמען די בני־יִשְׂרָאֵל פון דאָרטן. גאָט האָט

געזאָגט: „דאָס געשריי פון די פאַרפייניקטע אידן האָט דערגרייכט צום הימל, און איך וועל זיי באַפרייען פון זייער שקלאַפּעריי, און זיי ברענגען אין דעם לאַנד קְנֻען, וואָס איך האָב פאַרשפּראַכן צו אברהם'ען, יצחק'ן און יעקב'ן!“
האָט משה געזאָגט: „ווער בין איך, אָז איך זאָל זיין גאָט'ס שְׁלִיחַ?“
האָט גאָט געענטפּערט: „גיי, איך וועל זיין מיט דיר!“

האָט משה ווידער געפרעגט: „אָז די אידן וועלן מיך פרעגן וואָס איז גאָט'ס נאָמען? וואָס זאָל איך זיי זאָגן?“

האָט אים גאָט געענטפּערט: „זאָלסט זיי זאָגן, אָז מיין נאָמען איז „אַהֶיָה אָשֶׁר אַהֶיָה!“ (דאָס מיינט אין העברייאיש: איך בין געווען אייביק, און איך וועל זיין אויף אייביק!)

אַהֶרן

אַהֶרן איז געווען משה'ס עלטערער ברודער. גאָט האָט געזאָגט משה'ן, אָז אַהֶרן זאָל גיין מיט אים צו פרעה'ן און ער זאָל רעדן פאַר אים (משה איז געווען אַ שטאַמלער). און אַהֶרן איז געוואָרן משה'ס געהילף אין אַלע זיינע שליוחות'ן צו פרעה'ן און צום אידישן פאָלק.

שפּעטער, ווען די אידן זיינען שוין אַרויס פון מצרים און זיי האָבן אויסגעבויט אַ „משְׁכַּן“, אַ הייליק געצעלט פאַר גאָט, איז אַהֶרן באַשטימט געוואָרן פאַר דעם „כֹּהֵן גָּדוֹל“, דער העכסטער אידישער פּריסטער.

אותות ומופתים

משה איז געגאַנגען צו פרעה'ן קיין מצרים און האָט אים געזאָגט, אין נאָמען פון אידישן גאָט, אָז ער זאָל אַרויסלאָזן די אידן פון זיין לאַנד. פרעה האָט אָבער ניט געוואָלט הערן דערפון. ער האָט געזאָגט, אָז ער ווייסט ניט פון אַזאַ גאָט, און ער וועט אים ניט פאָלגן.

דאָן האָט גאָט געגעבן צייכנס (אותות) און באַווייזן וואונדער (מופּתים) דורך משה און אַהֶרן. אָבער פּרָעָה איז אַלץ געווען איינגעשפּאַרט און ניט געוואָלט פאָלגן גאָט צו לאָזן די אידן פריי.

גאָט האָט אומיסטן האַרט געמאַכט פרעה'ס האַרץ, כּדי ער זאָל אים באַשטראָפּן דערפאַר וואָס ער האָט די אידן געפייניקט אַזויפיל יאָרן. און גאָט האָט געשלאָגן פרעה'ן מיט צען פּלאַגן (עֶשֶׂר מַכּוֹת). ערשט דאָן האָט פרעה באַפרייט דאָס אידישע פאָלק.

עשר מכות

מיט צען מכות (פלאַגן) האָט גאָט געשלאָגן פֿרעה'ן און זיין לאַנד, כָּדֵי ער זאָל אַרויסלאָזן די פֿאַרשקלאַפֿטע אידן פון מצרים.

די ערשטע מכה : דם !

אַלע וואַסערן אין די טייכן און אומעטום זיינען געוואָרן בלוט, און עס איז ניט געווען קיין וואַסער צום טרינקען אין גאַנצן לאַנד.

די צווייטע מכה : צפֿרדע !

פון די טייכן זיינען אַרויסגעקומען פֿרעש (ושאַבעס), און זיי האָבן אָנגעפֿילט די הייזער, און זיינען אַריין אין די בעטן און אין די מולטערס טייג און אין אַלע עסנוואַרג.

די דריטע מכה : כּנים !

דער גאַנצער שטויב פון דער ערד איז געוואָרן לייז, און די לייז האָבן זיך פֿאַרשפּרייט איבערן גאַנצן לאַנד, אויף די מענטשן און אויף די בַּהמות.

די פערטע מכה : ערוב !

עס איז אָנגעפֿאלן אויפן לאַנד אַ געמיש פון גיפטיקע פליגן, וועלכע האָבן אָנגעפֿילט די הייזער און זיי האָבן פֿאַרגיפֿטעט מענטשן און בהמות.

די פינפטע מכה : דָּבָר !

אַ שווערע מאָרד (עפידעמיק) אויף פֿערד, אייזלען, קעמלען, רינד דער און שאָף. אַלע בהמות זיינען געפֿאלן ביי די מצריים אין גאַנצן לאַנד.

די זעקסטע מכה : שְׁחִין !

אַ שווערער אויסשלאָג פון גרינדלעך און בלאַטערן אויף אַלע מענטשן און אויף אַלע בַּהמות אין מצרים.

די זיבעטע מכה : בָּרָד !

אַ שווערער האַגל איז אויסגעפֿאלן מיט אַזאַ שטאַרקייט, און מיט אַ געמיש פון פייער, אַז ער האָט געטויט מענטשן און בהמות, און צעבראַכן ביימער און פֿאַרניכטעט אַלע געוויקסן אין פעלד.

די אַכטע מכה : אַרְבֵּה !

אַ ווינט האָט אָנגעטראָגן אַ היישער־יק, וועלכער האָט פאַרדעקט דאָס גאַנצע לאַנד, און ער האָט אויפגעפרעסן אַלע גראָזן און פרוכטן, וואָס דער האָגל האָט איבערגעלאָזן.

די ניינטע מכה : חוֹשֶׁךְ !

עס איז געוואָרן אַ שטאַק־פינצטערניש אין גאַנצן לאַנד מַצְרַיִם אויף דריי טעג, אַז איינער דעם אַנדערן האָט ניט געזען, און עס זיינען געשען אַסך אומגליקן ביי די מַצְרַיִם.

די צענטע מכה : בְּכוֹרוֹת !

עס זיינען געפאַלן אַלע ערשט־געבאַרענע (בכורים) צווישן מענטשן און צווישן די בהמות. און עס איז אין יענער נאַכט ניט געווען איין מַצְרַיִם הויז, וואו עס זאָל ניט געווען זיין קיין מַת. און ערשט דעמאָלט האָט פֿרָעָה אַרויסגעלאָזט די אידן פון לאַנד מַצְרַיִם.

יַם־סוּף

פרעה האָט באַלד חֲרָטָה געהאַט, וואָס ער האָט די אידן אַרויסגעלאָזט פריי. ער האָט גענומען אַ גרויסע אַרמיי און איז די אידן נאַכגעלאָפֿן. ער האָט זיי דערגרייכט ביים יַם־סוּף (רויטער ים). ווען די אידן האָבן דאָס דער־זען, האָבן זיי אָנגעהויבן שרייען צו משה'ן : „צו וואָס האָסטו אונדז געבראַכט אַהער צו שטאַרבן אין דער מִדְבָּר? זיינען דען קיין קַבְרִים ניטאָ אין מצרים?“ האָט משה געזאָגט : „גאָט וועט פאַר אייך מַלְחָמָה האַלטן, און איר שווייגט שטיל!“

גאָט האָט געמאַכט צעטיילן די וואַסערן פון ים אויף צווייען, און די אידן זיינען אַריבערגעגאַנגען אין דער טריקעניש. פרעה האָט געזען, אַז דער ים האָט זיך געשפּאַלטן, איז ער אויך אַריין מיט זיין אַרמיי אַהין נאַכצו־יאָגן די אידן. אָבער באַלד האָבן זיך די וואַסערן פון ים צוריק אומגעקערט און פרעה מיט זיינע רייטוועגן זיינען צוגעדעקט געוואָרן און געוונקען אין ים. דעמאָלט האָט משה און אַלע אידן געזונגען אַ לויב צו גאָט פאַר זיין הילף (זע : „אָז יְשִׁיר“).

עֲשֶׂרָה בְּטֵבֶת

דער צענטער טאָג פון חודש טבת איז אַ מעניתי־טאָג, וועלכן מ'רופט „עֲשֶׂרָה בְּטֵבֶת“, דער פאסט־טאָג פון צענטן טאָג אין טבת. אין אַט דעם טאָג האָט נְבוֹכַדְנֶצַר, דער קעניג פון בָּבֶל, באַלאַגערט די שטאָט יְרוּשָׁלַיִם, און קיינער האָט נישט געקאָנט אַרויס פון שטאָט און נישט אַרייַנגיין אין שטאָט.

דאָס איז געשען אין יאָר 586 פאַר דער קריסטלעכער צייטרעכענונג. די שפייוז אין שטאָט איז אויסגעגאַנגען און עס איז געוואָרן אַ גרויסער הונגער. דער הונגער האָט געבראַכט אַ גרויסע מַגְפָּה (עפידעמיע) און טויזנטער מענטשן זיינען געפאלן טויט אין די גאַסן.

פון דאָן אָן איז דערדאָזיקער טאָג פאַרבליבן אַ טרויער־טאָג ביי אידן, און מ'פאַסט און מ'זאָגט סְלִיחוֹת אין אַלע שולן.

חֲמֵשֶׁה עָשָׂר בְּשֶׁבֶט

(פון די קינדערשע יאָרן)

I

—מאַרגן, קינדער, איז חֲמֵשֶׁה־עָשָׂר! ברענגט פירות אין תּוֹר אַריין! אַט אזוי האָט דער רַבִּי צו אונדז אַ זאָג געטאָן אין אַ ווינטער־אָונט, נאָכן לערנען, איידער ער האָט אונדז געלאָזט פריי.

מיר, די זיבן־אַכט יעריקע חומש־בַּחוּרִים, האָבן גוט געוואוסט אַלע אידישע חֲדָשִׁים און אַלע יְמִים־טוֹבִים. און אז מיר האָבן דערהערט „חמשה עשר“, האָבן מיר שוין געוואוסט, אז דאָס מיינט „פופצן טאָג אין חודש שבט“, דער פריילעכער טאָג, ווען מע עסט פירות.

פריילעכע זיינען מיר אוועק אַהיים, זינגענדיק אַ ניי לידל איבערן וועג:

אידישע קינדער, אַט־אַט־אַט
מאַרגן איז חֲמֵשֶׁה־עָשָׂר בְּשֶׁבֶט.
אַט דעם טאָג נישט פאַרגעסן,
זיסע פירות וועלן מיר עסן! ...

אויף מאָרגן האָבן אַלע קינדער געבראַכט אין חדר אַריין פולע קעשענעס מיט אַלדאָס־גוטס: פייגן, טייטלען, ראָזשינקעס, מאַנדלען, און— דער עיקר— באַקסערן!

דער רבי האָט צונויפגענומען אונדזערע פרוכטן, זיי אויסגעסאַרטירט אויף פאַפירן יעדע פרוכט באַזונדער, זיי אויסגעציילט אַקוראַט וויפיל עס קומט אויס אויף יעדן פון אונדז, און האָט זיי איבערגעדעקט מיט אַ טישטוך. מיר אַלע זיצן אַרום לאַנגן טיש אומגעדולדיק, שלינגען די סלינע און עסן די פירות מיט די אויגעלעך.

און אַט וואַשט זיך דער רבי די הענט, זעצט זיך אַוועק אויף זיין בענקל, ער נעמט שטעלן פראַגן און מיר ענטפערן פריילעך:

—וואָס איז היינט, קינדער?

—חמשה־עשר בשבט!

—וואָס הייסט „חמשה־עשר בשבט“?

—דער פופצנטער טאָג אין חודש שבט!

—וואָס איז דאָס פאַר אַ טאָג?

—ראשי־השנה ביי די ביימער אין אַרץ־ישׂראַל!

—פאַרוואָס היינט?

—היינט איז זייער פריילינג דאָרטן!

—וואָס טוען מיר דאָ היינט?

—מיר עסן ארץ־ישׂראַל פירות!

—וואָס ווינשעוועט מען זיך?

—מיר זאָלן אַלע גיין קיין ארץ־ישׂראַל! . . .

באַלד האָט דער רבי אַ צופרידענער אויפגעדעקט די פרוכטן, אייני געטיילט אונדז די חלקים פון יעדן סאַרט באַזונדער, און מיר האָבן יעדע פּרִי אויפגענומען מיט אַ „היָד“ (הוררי): „פייגן, הידד! טייטלען, הידד! ראָז־זשינקעס, הידד! מאַנדלען, הידד!“ און אַז סע איז געקומען צו די באַקסערן, האָבן מיר זיי געגעבן גאַר־גאַר אַ גרויסן קבֿלת־פֿנים: „באַקסערן, הידד! הידד! . . .“

II

דער באַקסער ברענגט טאַקע דעם אַמֶת'ן גרוס פון ארץ־ישׂראַל! דער באַקסער איז פול מיט האַניק, און אַז מע בייסט אַריין אין אים די ציין, איז אַ מַחִיה!

באלד אָבער זיינען מיר אַלע געוואָרן בְּרוֹנוֹ. יעדן האָט זיך געדאַכט, אַז ער האָט געבראַכט אַ גרעסערן שטיק באַקסער, ווי דער וואָס דער רבי האָט אים איצט געגעבן. טרערן האָבן זיך ביי אונדז אַלע געשטעלט אין די אויגעלעך.

דער רבי האָט דאָס דערזען. ער האָט באלד פאַרשטאַנען אַלץ און האָט זיך אָנגערופן מיט אַ שמייכל :

—כ'וועל אייך דערציילן אַ מעשׂה'לע מיט באַקסערן, קינדער !
קוים אַ מעשׂה'לע—זיינען מיר באלד נייעריק געוואָרן און אויפגע-
שטעלט די אויערן.

און דער רבי האָט דערציילט :

—געווען אַמאָל אין ארץ־ישׂראל אַ וואונדער־מענטש, חוּנִי הַמַּעֲגֵל. איז ער אַמאָל געגאַנגען אין פעלד און געזען ווי אַ מאַן פּלאַנצט אַ באַקסער־בוים. פּרעגט אים חוּנִי : „וויפיל יאָרן געדויערט ביז אַ באַקסער־בוים גיט פּרוכט?“ ענטפּערט דער מאַן : „סע געדויערט זיבעציק יאָר ! . . .“ פּרעגט אים חוּנִי : „נו, דענקסטו, אַז דו וועסט נאָך דערלעבן צו עסן די פּרוכט פון אַט דעם בוים?“ ענטפּערט דער מאַן : „איך עס דאָך היינט פון די באַקסער־בויםער וואָס מיינע עלטערן האָבן מיט יאָרן צוריק געפּלאַנצט פאַר מיר; פּלאַנץ איך איצטער באַקסער־בויםער, כְּדִי מיינע קינדער זאָלן פון זיי עסן מיט יאָרן שפּעטער ! . . .“

דערווייל איז חוּנִי הַמַּעֲגֵל שלעפּעריק געוואָרן און ער האָט זיך אוועק געלייגט דאָרטן אין אַ הייל. און אזוי איז ער אָפּגעשלאָפּן זיבעציק יאָר. ווען ער האָט זיך אויפגעכאַפּט, זעט ער ווי איינער שטייט לעבן און רייסט באַקסערן. פּרעגט אים חוּנִי : „ביסטו דאָס דער, וואָס האָט געפּלאַנצט דעם בוים!“ ענטפּערט דער מאַן : „אַ, ניין, מיינ זיידע האָט נאָך געפּלאַנצט אַט דעם בוים און אָנגעגרייט פאַר מיר באַקסערן ! . . .“

און דער רבי האָט פאַרענדיקט :

—פאַרשטייט איר שוין קינדער ? אַ מענטש דאַרף זאָרגן ניט בלויז פאַר זיך אַליין, נאָר אויך פאַר אַנדערע; אַנדערש קאַנען מענטשן ניט לעבן אינאיינעם ! . . . און אַצינד מאַכט אַ בְּרַכָּה—עסט און געדענקט ! . . .
און איך געדענק נאָך טאַקע יענעם חֲמֵשֶׁה־עָשָׂר עַד הַיּוֹם.

אַרץ־יִשְׂרָאֵל פּרוּכט

(לְכָבוֹד חֲמֵשֶׁה־עָשָׂר)

I

ביי שמואל מלמד אין תדר האָבן געלערנט נאָר אַרימע קינדער. אַז אַ פּאָטער איז אַריינגעקומען צו געבן אים זיין קינד לערנען, פלעגט שמואל פּרעגן:

— ביסט אַן אַרימאָן אָדער אַ רייכער?

און אויב דער פּאָטער האָט געענטפּערט:

— איך בין אַ רייכער!

האָט שמואל צו אים געזאָגט:

— אויב אַזוי קאָן איך דאָס קינד ניט אַריינעמען צו מיר! ביי מיר לערנען

נאָר אַרימע קינדער! . . .

שמואל האָט ליב געהאַט זיינע אַרימע תּלמידים, און די תּלמידים האָבן שמואל'ן אויך ליב געהאַט. וואו ער איז געשטאַנען און וואו ער איז געגאַנגען, פלעגן אים זיינע תּלמידים נאָכגיין און קלעפּן צו אים.

טאָגרייטאָג פלעגן שמואל'ס תּלמידים אויפשטיין גאַנצפּרי, כּדי צו לויפּן אין חדר אַריין לערנען. יעדער תּלמיד האָט ביי זיך געטראַכט, אַז ער וועט זיין דער ערשטער צו זאָגן דעם רבי'ן „גוט מאָרגן“. אָבער שטענדיק זיינען אַלע תּלמידים געקומען אין איין צייט, גלייך ווי זיי וואָלטן אַלע געהאַט איין גוף און איין נשְׁמָה, און אַלע האָבן מיטאַמאָל אויסגעשריען:

— גוט מאָרגן, רבי!

— גוט מאָרגן, גוט יאָר אייך, קינדערלעך מיינע! — פלעגט דער רבי שמואל זיי ענטפּערן מיט ליבשאַפט. און מיט פּרייד האָבן זיך אַלע געזעצט צום לערנען.

II

אינמאָל — דאָס איז געווען חמשה־עשר בשבט — האָט זיך מיט אַלע תּלמידים געטראָפּן די זעלבע זאַך: זיי האָבן אַלע פּאַרשפּעטיקט אין חדר אַריין.

די קינדער האָבן געוואוסט, אַז היינט איז חמשה־עשר, און מע דאַרף ברענגען אין חדר אַריין אַרץ־יִשְׂרָאֵל פּירות: טייטלען, פייגן, מילגרוימען, באַקסערן און אַנדערע פּרוּכט. אָבער די דאָזיקע פּירות קאָסטן זייער טייער.

צו קויפן דאָרף מען האָבן געלט. און אַרימע קינדער האָבן ניט קיין געלט. טאַטע-מאַמע זיינען צופרידן, אָז זיי האָבן גענוג צו קויפן ברויט פאַר די קינדער. פון קיין פירות טראַכטן זיי אפילו ניט . . .

—מע וועט שוין היינט מוזן אויסקומען אָן פירות! — האָט איין תלמיד ביי זיך באַשלאָסן — אָבער ווי אַזוי קומט מען אין חדר אַריין מיט גאַרניט, ווען אַנדערע קינדער ברענגען פירות? וועל איך דערפאַר קומען אין חדר אַריין שפעט, ווען אַלע וועלן שוין האָבן אויפגעגעסן זייערע פירות . . . אַזוי האָט געטראַכט יעדער תלמיד פון רבי שמואל'ס אַרימע תלמידים, און אַלע האָבן דערפאַר פאַרשפעטיקט. זיינען זיי ווידער געקומען אַלע אין איין צייט אין חדר אַריין.

—דו האָסט געבראַכט עפעס פרוכט? — פרעגט איינער.
—ניין, ניט געבראַכט גאַרניט! ניטאָ קיין געלט! מיין טאַטע איז אָן אַררימאָן! — ענטפערט אַ צווייטער.

—איך האָב אויך גאַרניט געבראַכט! מיין מאַמע האָט געוויינט, אָז זי האָט אפילו ניט צו קויפן אויף איבערבייסן! — מאַכט אַ דריטער.
—מיין מאַמע האָט אויך געוואָלט וויינען, נאָר אַנשטאַט וויינען האָט זי אויף מיר אָנגעשריען, און איך בין שוין אַנטלאָפן! — מאַכט אַ פערטער.
און אַזוי האָבן אַלע תלמידים דערציילט, אָז קיינער פון זיי האָט קיין פירות ניט געבראַכט.

—וואָסזשע וועלן מיר טאָן?
—הערט, קינדער! — האָט געזאָגט דאָס גרעסטע אינגל — לאָמיר זיך דערציילן שיינע מעשיות וועגן חמשה-עשר און וועגן ארץ-ישראל פרוכט! . . .

III

ווען רבי שמואל האָט דאָס דערהערט, האָט ער זיך אָנגערופן צו זיינע תלמידים:

—קינדערלעך מיינע, ווען איך זאָל האָבן געלט, וואָלט איך געקויפט פאַר אייך פירות היינט, נאָר אַזוי ווי איך בין אויך אָן אַרימאָן און קיין געלט האָב איך ניט, וועל איך אייך דערציילן אַ שיינע מעשה.
רבי שמואל האָט זיך אַוועקגעזעצט אינמיטן, און אַלע תלמידים אַרום אים, און ער האָט דערציילט:

געווען ביי אונדז אין שטעטל אַמאָל אַן אַלטער איד רב שלמה. רב שלמה איז אַמאָל געווען אין ארץ-ישראל, און ער האָט פון דאָרטן געבראַכט

א זעקעלע מיט „ארץ-ישראל-ערד“, כדי אז ווען ער וועט שטארבן זאל מען די ארץ-ישראל-ערד ארויפלייגן אויף זיינע אויגן און הארץ. רב שלמה האָט געהאַט אַ בוך יחיד, ישראל. ישראל האָט געהאַט אַ טייערן אוצר. דאָס איז געווען אַ בלינדל (קערל) פון אַ טייטל, וואָס זיין פאָטער האָט געבראַכט פון ארץ-ישראל.

האָט איינמאַל דער קליינער ישראל פאַרטראַכט אַ גוטן פלאַן: ער וועט נעמען אַביסל ארץ-ישראל-ערד פון זיין טאַטנ'ס זעקל, וועט עס אַרייַב טאָן אין אַ בלומענטאָפּ, און דאָרטן פאַרפלאַנצן דאָס קערל, וועט מיט דער צייט אַרויסוואַקסן אַ טייטל-בוים מיט טייטלען, און ער וועט האָבן אייגענע טייטלען, אַמ'ת'ע ארץ-ישראל טייטלען, פאַר יעדן חמשה-עשר! . . . געטראַכט—און געטאָן. ער האָט דאָס קערל פאַרפלאַנצט. אַלע טאָג פלעגט ער באַזיין די ערד אין בלומענטאָפּ און קוקן צי עס שפּראַצט שוין עפעס פון דאָרטן אַרויס.

צו זיין גרויסן גליק האָט ישראל דערוען אין אַ שטיקל צייט אַרום, אַז אַ גרעזעלע הייבט אָן אַרויסצושפּראַצן. און ער האָט זיך שטאַרק געפרייט, און געהאַלטן די זאך ב'סוד. אָבער זיין פרייד האָט לאַנג ניט געדויערט. דאָס גרעזעלע האָט אינ גיכן אָנגעהויבן צו וועלקן . . .

IV

טעג און וואַכן זיינען אזוי אוועק. ישראל'יק האָט זיך שטאַרק געשראַקן, אַז דאָס גרעזעלע זאל אינגאַנצן ניט פאַרדאָרט ווערן אין בלומענטאָפּ. דער-ווייל איז אָנגעקומען „חַנוּכָּה“. רב שלמה, זיין פאָטער, האָט אוועקגעשטעלט דאָס חנוכה-לעמפל אויפן פענצטער, אויף וועלכן דער בלומענטאָפּ איז געשטאַנען.

יעדע נאַכט האָט רב שלמה געבענטשט חנוכה-ליכטלעך. פון דער וואַרימקייט פון די ליכטלעך האָט דאָס וועלקענדע גרעזעלע אין בלומענטאָפּ ווידער אויפגעלעבט, און גענומען וואַקסן און אַרויסגעבן בלעטעלעך. די ערשטע נאַכט פון חנוכה איז דאָס גרעזעלע „לעבעדיק“ געוואָרן. די צווייטע נאַכט—אַביסעלע גרעסער געוואָרן. די דריטע נאַכט—נאָך גרעסער. די פערטע נאַכט—אַרויסגעשפּראַצט צוויי שיינע בלעטעלעך. די פינפטע נאַכט—אַ ניי פאַרל בלעטעלעך. די זעקסטע נאַכט האָט זיך שוין באַוויזן עפעס אַ צווייגעלע. די זיבעטע נאַכט איז דאָס צווייגעלע גרעסער געוואָרן. און די אַכטע נאַכט האָט דאָס צווייגעלע אָנגעהויבן צו בליען.

ישראל'יק האָט זיך געפרייט. ס'האָט אים נאָר פאַרדראָסן, פאַרוואָס
 חנוכה האָט מער ניט ווי אַכט טעג מיט אַכט ליכטלעך . . .
 דעם סוף ווילט איר וויסן? אָט וועל איך אייך דערציילן:
 קיין טייטל-בוים איז טאַקע פונעם בלומענטאַפּ ניט אויסגעוואַקסן.
 דערפאַר אָבער איז דער קליינער ישראל'יק אויסגעוואַקסן אַ גרויסער איד,
 אַ ליבער איד, און ער איז אַוועקגעפאַרן קיין ארץ-ישראל, וואו ער פלאַנצט
 טאַקע פרוכט-בוימער אויף דער אַמַת'ער ארץ-ישראל ערד!

שַׁבַּת שִׁירָה

דער שַׁבַּת, ווען מען לייענט אין די שולן די סְדָרָה „בְּשַׁלַּח“, ווערט אָנ
 גערופן „שַׁבַּת שִׁירָה“. דאָס הייסט: „דער שבת פון געזאַנג“.
 דאָס איז דערפאַר, וואָס אין יענער סדרה איז דאָ דאָס געזאַנג „אָז יִשִּׁיר“
 וואָס משה און די אידן האָבן געזונגען נאָכדעם ווי זיי זיינען אַריבער דעם
 ים־סוף.

די שִׁירָה—אָז יִשִּׁיר

אָז יִשִּׁיר— דעמאָלט האָט משה און די אידן געזונגען
 דאָסדאָזיקע געזאַנג צו גאָט:
 איך וועל זינגען צו גאָט,
 וואָרים ער איז הויך דערהייכט;
 דעם פערד מיט זיין רייטער
 האָט ער געשליידערט אין ים!
 מיין שטאַרקייט און געזאַנג איז גאָט,
 און ער איז מיר געווען אַ יְשׁוּעָה,
 דאָס איז מיין גאָט,
 און איך וועל אים באַשיינען;

דער גאָט פון מיין פּאָטער,
און איך וועל אים דערהייבן!

דער פיינט (פּרָעה) האָט געזאָגט:
איך וועל יאָגן, איך וועל כאַפּן (די אידן),
איך וועל אויסטיילן רויב,
מיין זעל וועט זיך אָנפילן מיט זיי,
איך וועל ציען מיין שווערד (אויף די אידן),
און אויסראַטן וועט זיי מיין האַנט!
האַסטו (גאָט!) מיט דיין אָטעם אַ בלאָז געטאַן,
האַט דער ים זיי צוגעדעקט;
זיי (פּרָעה מיט זיין אַרמיי) זיינען איינגעוונקען
ווי בליי אין די מאַכטיקע וואַסערן!

(חומש שמות, קאפיטל ט"ז)

שבת שירה און די פייגעלעך

עס איז אַן אַלטער, אַלטער מַנהג ביי אידן, אַז עס קומט דער שבת
שירה גייען אידישע קינדער אַרויס אין דרויסן און וואַרפן פאַר די פייגעלעך
ברעקלעך ברויט און קאַשע.

ווען דעם ווערט דערציילט אַ זייער שיינע לעגענדע:
אין יענע צייטן, ווען די אידן זיינען געווען קנעכט ביי פּרָעה'ן אין
מִצְרַיִם, פלעגן די אויפזעער יעדן פרימאַרגן זיי שמייסן מיט ריטער און זיי
וועקן פון שלאָף:

—שטייט אויף צו דער אַרבעט, איר פוילע אידישע אַרבעטער!
די מידע, אויסגעמאַטערטע אידן פלעגן מוון אויפשטיין באַלד און אַוועק
צו דער שווערער אַרבעט צו מאַכן ציגל און בויען הייזער פאַר פּרָעה'ן.

די אידישע קינדערלעך פלעגן צווען ווי מע מאַטערט זייערע טאַטעס, און האָבן ניט געקאָנט העלפן.

בייטאָג, ווען די מוטערס פלעגן אַוועקטראָגן עסן צו זייערע מענער, און די קינדערלעך זיינען געבליבן אַליין, פלעגן זיי אַרויס אין פעלד און זיך צוהערן צום געזאַנג פון די פייגעלעך.

די פייגעלעך פלעגן זינגען שיינע לידער וועגן דעם שיינעם לאַנד, וואָס גאָט האָט די אידן פאַרשפּראָכן . . .

פלעגן די אידישע קינדערלעך פרעגן :

—זאָגט אונדו, ליבע פייגעלעך, ווען וועלן מיר גיין אין יענעם לאַנד?

האָבן די פייגעלעך געענטפערט :

—ווען איר וועט ווערן פריי פון אייער קנעכטשאַפט!

—ווען וועלן מיר ווערן פריי?

—ווען די ריכטיקע צייט פון אויסלייזונג וועט קומען! . . .

די הערצעלעך פון די אידישע קינדערלעך האָבן זיך געפרייט, און זיי

פלעגן וועגן דעם דערציילן זייערע פאַרמאַטערטע און פאַרשקלאַפטע פאַ- טערס און מוטערס.

איינמאַל, אין אַ שיינעם פּרילינגרטאָג, אין חוֹדֶשׁ נִסָּן, זיינען די פייגעלעך צוגעפלוין צו די אידישע קינדערלעך, און זיי האָבן דערזען, ווי אַלע שטייען מיט זייערע פעקלעך אויף די פלייצעס און מיט זייערע שטעקנס אין די הענט—גרייט צו לאָזן זיך אין וועג אַריין.

—וואוהין גייט איר, אידישע קינדערלעך?—האָבן די פייגעלעך גע-

פרעגט.

—מיר גייען אין יענעם פאַרשפּראַכענעם לאַנד אַריין, וועגן וועלכן איר,

פייגעלעך, פלעגט אונדו אַזוי שיין זינגען!—האָבן די קינדערלעך פריילעך געענטפערט.

זיינען די פייגעלעך זיי נאַכגעפלוין און באַגלייט מיט זיסע, שיינע לידער פון פרייהייט און גליק.

די אידישע קינדערלעך האָבן גענומען ברעקלעך ברויט און געוואָרפן פאַר די פייגעלעך :

—עסט! עסט! איר זייט פרייע פייגעלעך, און מיר זיינען איצט אויך

פרייע קינדערלעך . . .

און דערפאַר, יעדן שבת־שינָה, ווען אידן זינגען „אָז יְשִׁירָה“ וואָרפן אידישע קינדער ברעקלעך און קאַשע פאַר די פייגעלעך.

תענית-אָסתר

דער טאָג פאַר פורים, דער דרייצנטער טאָג פון חודש אָדר, איז אַ תענית-טאָג, וועלכן מ'רופט „תענית-אָסתר“, אָדער „אָסתר-תענית“, דער פּאַסט-טאָג פון אסתר.

דאָס איז אין אַנדענק פון דעם פּאַסט-טאָג וואָס אָסתר המלכה האָט באַפוילן צו מאַכן, איידער זי איז געגאַנגען צום קעניג אַחשורוש צו בעטן פאַר די אידן.

דעמאָלט האָט אסתר המלכה אַליין מיט אירע באַדינערינס און אויך מ'ךדי מיט אַלע אידן געפאַסט און געבעטן גאָט. און דערדאָזיקער תענית איז פאַרבליבן ביז היינט מיטן נאָמען „תענית אסתר“ (וע: „מגילת אָסתר“).

די געשיכטע פון פורים

(מגילת אָסתר)

קאַפיטל איינס

עס איז געווען אין די טעג פון דעם קעניג אַחשורוש, וועלכער האָט געקיינט איבער הונדערט און זיבן-און-צוואַנציק מדינות.

אויפן דריטן יאָר פון זיין קייניגן האָט דער מלך אַחשורוש געמאַכט אין זיין פּערסישער הויפטשטאָט שושן אַ גרויסע סעודה פאַר אַלע האַרן.

ער האָט זיך באַרימט פאַר אַלע זיינע געסט מיט זיין קעניגלעכער רייכ-קייט גאַנצע הונדערט מיט אַכציק טעג.

נאָכדעם האָט דער מלך געמאַכט אַ סעודה אויך פאַר אַלע מענטשן פון דער שטאָט, אין הויף פון זיין פּאַלאַץ-גאַרטן, זיבן טעג. וויינען האָט מען דאַרטן געגעבן טרינקען אין גאַלדענע פּלים, לויטן קעניג'ס מעגלעכקייט (פּיז המלך). יעדן אויפיל וויפיל ער האָט פאַרלאַנגט.

אויך די קעניגין נשתי האָט געמאַכט אַ מאַלצייט פאַר די ווייבער אין קעניגלעכן הויז.

אויפן זיבעטן טאָג, ווען דעם מלך'ס האַרץ איז געווען פּריילעך פון וויין, האָט ער געהייסן זיינע זיבן קאַמערדינער: מהומן, בּינתא, חרבוּנה,

ביגמא, אַבגמא, זתר און פּרפּס, אַריינצוברענגען די מלכה וּשְׁתִי אין איר קע-
ניגלעכער קרוין, פּדי צו ווייזן אַלעמען איר שיינקייט, וואָרים זי איז געווען
זייער אַ שיינע.

האַט די מלכה ושתי ניט געוואָלט קומען אויף דעם מלך'ס באַפעל.
איז אַחשוּרוש זייער אין כּעס געוואָרן. זיין גרימזאַרן האָט אין אים געברענט.
און ער האָט געפרעגט זיינע קלוגע לייט, וועלכע ווייסן דעם געזעץ:

—וואָס דאַרף מען לויטן געזעץ טאָן צו דער קעניגין ושתי, דערפאַר
וואָס זי האָט ניט געוואָלט פּאַלגן דעם באַפעל פונעם קעניג?
האַט ממוכן געזאָגט:

—ניט נאָר אַקעגן מלך אַליין האָט די מלכה ושתי געווינדיקט, נאָר אַקעגן
אַלע פעלקער אין מלך'ס מדינות. וואָרים פון איצט אָן וועלן אַלע ווייבער
אויפהערן פּאַלגן זייערע מענער, און עס וועט זיין גענוג בּוּיזן און ערגערניש!
דערום, אויב דער מלך וויל זי באַשטראַפּן, זאָל ער אַרויסגעבן אַ באַפעל,
און עס זאָל פאַרשריבן ווערן אין די געזעץ־ביכער פון פּערסיע, אַז ושתי זאָל
מער ניט זיין קעניגין, און דער מלך זאָל זיך געמען אַ בעסערע פון איר! נאָר
דעמאָלט וועלן אַלע ווייבער אָפּגעבן פּבּוד צו זייערע מענער פון גרעסטן
ביזן קלענסטן!

האַט דער קעניג אַחשוּרוש אַזוי געטאָן. און ער האָט צעשיקט בריוו אין
אַלע מדינות, אין יעדער מדינה לויט איר שריפט און שפּראַך, אַז איטלעכער
מאָן זאָל זיין דער הערשער אין זיין הויז און ער זאָל רעדן די שפּראַך פון
זיין פּאַלק!

קאַפיטל צוויי

ווען דער כּעס פונעם קעניג האָט זיך איינגעשטילט, האָט ער זיך דער-
מאָנט אָן ושתי'ן, איר זינד און איר שטראַף.
האַבן די האַרן געזאָגט צו אים:

—זאָל מען זוכן פאַרן קעניג יונגע, שיינע מיידלעך. און דאָס מיידל,
וואָס וועט געפעלן ווערן דעם מלך בעסער פון אַלע, זאָל ווערן די מלכה
אַנשטאָט ושתי'ן.

און קעניג אַחשוּרוש האָט אַזוי געטאָן.
אין שושן איז געווען אַ איד, וועלכער האָט געהייסן מְרְדָכִי, דער זון פון
יאִיר. מרדכי האָט ביי זיך דערצויגן זיין אַנקל'ס אַ טאַכטער, וועלכע האָט

געהייסן „הַדְסָה“, דאָס איז אַסתר, וואָרים זי האָט ניט געהאַט קיין פּאַטער און מוטער. אסתר איז געווען זייער שיין מיט איר געשטאַלט און מיט איר אויסזען. און אַז ס'איז אַרויס דער באַפעל פונעם קעניג, און מ'האַט איינגעזאַמלט פיל מיידלעך אין דער הויפטשטאָט שושן, אונטער דער השגחה פון הַגִי, דער היטער פון די פרויען, איז אסתר אויך גענומען געוואָרן אַהין.

אסתר האָט נושאַחן געווען (געפעלן געוואָרן) אין הַגִי'ס אויגן, און ער האָט געאיילט צו געבן איר אַלע זאַלבן. און ער האָט זי מיט אירע מיידלעך פאַרצייכנט צום גוטן אין הויז פון די פרויען (האַרעם).

אסתר האָט ניט אויסגעזאָגט פון וועלכן פּאַלק זי שטאַמט, וואָרים מרדכי האָט איר אַזוי באַפוילן. און מרדכי פלעגט טאָג ביי טאָג אַרומגיין פאַרן קעניג'ס הויז צו געוואָר ווערן וואָס אסתר מאַכט און וואָס מיט איר פּאַסירט. צוועלף חֲדָשִים האָבן זיך די מיידלעך באַדאַרפט צוגרייטן, איידער דער קעניג האָט דערלויבט אַריינצוברענגען זיי צו אים.

יעדן טאָג האָט מען אַריינגעפירט אַן אַנדער מיידל. און אַז דער קעניג האָט זיי אַוועקגעשיקט צוריק, זיינען זיי שוין מער ניט געקומען.

אסתר איז גענומען געוואָרן צום קעניג אין חוֹדֶשׁ טֵבֶת. און דער מלך האָט אסתר'ן באַלד ליב באַקומען, און ער האָט איר אָנגעטאָן אַ קרוין אויפן קאָפּ און האָט זי געמאַכט פאַר זיין מלכה אויף ושת'ס אָרט.

און אחשוורוש האָט געמאַכט אַ גרויסן מאַלצייט פאַר אַלע האַרן און קנעכט פון אסתר'ס קַבֹּד וועגן. און ער האָט אויך אַרויסגעגעבן אַמנעסטיעס (הַנְחֹת) פאַרן פּאַלק און געשענקט פיל מַתָּנוֹת.

אין יענע טעג איז מרדכי געזעסן אין טויער פונעם קעניג, און ער האָט געהערט ווי צוויי קאַמערדינער, בִּינְתָן און תָּרֶשׁ, די שוועל-היטער פונעם קעניג, האָבן געמאַכט אַ פאַרשווערונג צו טויטן דעם מלך אחשוורוש. מרדכי האָט באַלד די זאַך געלאָזט וויסן אסתר'ן, און אסתר האָט עס מוֹדִיעַ געווען דעם קעניג אין מרדכי'ס נאָמען.

מ'האַט די זאַך באַלד גאַכגעפאַרשט, און די פאַרשווערונג איז אויפגע- דעקט געוואָרן. די פאַררעטער, בִּינְתָן און תָּרֶשׁ, זיינען אויפגעאַנגען געוואָרן, און עס איז פאַרשריבן געוואָרן אין דעם קעניג'ס סֵפֶר הַזְכוּרֹנוֹת.

קאַפיטל דריי

נאָך די דאָזיקע געשעענישן האָט אַחשוורוש גרויס געמאַכט הַמֶן, דעם וון פון הַמְדָתָא, און ער האָט דערהויבן זיין שטול איבער אַלע האַרן.

און אלע קעניגלעכע קנעכט, וואָס אין קעניג'ס טויער, האָבן געקניט און זיך געבוקט פאַר הַמֶּנְען, וואַרים אַזוי האָט דער קעניג באַפוילן. נאָר מ'דכי פלעגט ניט קניען און ניט בוקן זיך.

האַבן די קנעכט פונעם מלך געפרעגט מרדכי'ן: פאַרוואָס טרעסטו איבער דעם קעניג'ס באַפעל? האָט מרדכי זיי געענטפערט: איך בין אַ איד, און איך טאָר ניט קניען און זיך בוקן פאַר אַ מענטשן! האָבן די קנעכט דאָס דערציילט הַמֶּנְען.

ווען המן האָט געזען, אַז מרדכי קניט ניט און בוקט זיך ניט פאַר אים, איז ער געוואָרן פול מיט גרימצאָרן. און ער האָט באַשלאָסן צו נאָקם זיין זיך ניט נאָר אָן מרדכי'ן אַליין, נאָר אויך אָן מרדכי'ס גאַנצן פּאַלק. פון דעמאָלט אָן האָט המן געזוכט צו פאַרטיליגן אלע אידן אין אַחשורוש'עס מלוכה.

אין ערשטן חודש, דאָס איז חודש נִיסָן, אין צוועלפטן יאָר פון מלך אחשורוש, האָט מען געוואָרפן גוֹרְל (פור) פון טאָג אויף טאָג, און פון חודש אויף חודש, ביז צום צוועלפטן חודש, דאָס איז אָדר.

און המן האָט געזאָגט צום מלך אחשורוש: פאַראַן איין פּאַלק, וואָס איז צעזייט און צעשפרייט צווישן די פעלקער אין אלע מדינות פון דיין קעניג רייך, און זיינע געזעצן זיינען אַנדערש ווי ביי אַיטלעכע פּאַלק, און די געזעצן פונעם מלך היטן זיי ניט, — און דערום לוינט זיך ניט פאַרן קעניג צו לאָזן זיי לעבן! אויב דער מלך וויל, זאָל באַשלאָסן ווערן אומצוברענגען זיי, און איך אַליין וועל באַצאָלן דעם מלך צען טויזנט זילבער-שטיק!

האַט דער מלך אַראָפּגענומען זיין זיגל-רינג פון דער האַנט און האָט אים געזאָגט: איך שענק דיר דאָס געלט און אויך דאָס אידישע פּאַלק, קאָנסט טאָן מיט דעם וואָס דו ווילסט אַליין! . . .

ווען המן האָט דאָס דערהערט פונעם קעניג, האָט ער באַלד צעשיקט בריוו צו אלע האַרן אין קעניג'ס נאַמען, צו יעדן האַר לויט זיין שריפט און שפראַך. אין די בריוו, וועלכע ער האָט צעשיקט דורך ספעציעלע שְׁלִיחִים, האָט המן באַפוילן צו טויטן און אומצוברענגען אלע אידן, יונג און אַלט, קליינע קינדער און פרויען, און צו אַפּרויבן זייער פאַרמעגן, אין איין טאָג, אין דעם דרייצענטן טאָג פון חודש אדר.

דאָס געזעץ איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אין שושן, און די לויפערס האָבן עס צעטראָגן אין אלע מדינות פונעם מלך'ס קייניגרייך.

און אחשורוש מיט הַמֶּנְען האָבן זיך געזעצט טרינקען, און די שטאָט שושן איז געווען צעטומלט.

קאפיטל פיר

ווי נאָר מ'רדכי האָט זיך דערוואוסט אַלץ וואָס איז געשען, האָט ער צעריסן זיינע קליידער, אָנגעטאָן אַ זאַק מיט אַש און ער איז אַרויסגעגאַנגען אין מיטן שטאָט און האָט געשריגן מיט אַ גרויס און ביטער געשריי. און אַזוי איז ער צוגעקומען ביי צום קעניג'ס טויער. וואָרים מ'האָט ניט געטאָרט אַרייַן גיין אינעווייניק אין טויער אין אַ זאַק.

און אין יעדער מ'דינה, וואוהין דעם קעניג'ס באַפעל (ג'וּרָה) איז אָן געקומען, איז געוואָרן אַ גרויסער טרויער ביי אידן, און זיי האָבן געוויינט און געקלאָגט און געפאַסט (געמאַכט אַ תּענית) און זיך אונטערגעבעט זעק מיט אַש.

זיינען געקומען אסתר'ס מיידלעך און אירע קאמערדינער און זיי האָבן איר אַלץ דערציילט, און זי איז אויפגעצייטערט געוואָרן. אסתר האָט באַלד געשיקט צו מרדכי'ן קליידער אויף איבערצוטאָן זיך, — אָבער ער האָט זיי ניט אָנגענומען.

האָט אסתר געשיקט הַתְּכֵן, איינער פונעם קעניג'ס קאמערדינער, צו מרדכי'ן אויסצוגעפינען ביי אים אַלץ וואָס האָט פאַסירט. האָט אים מרדכי דערציילט וועגן דער ג'וּרָה (שלעכטן באַפעל) צו טויטן אַלע אידן, און ער האָט געהייסן זאָגן אסתר'ן, אַז זי זאָל באַלד גיין צום קעניג און בעטן פאַר איר פאַלק.

האָט אסתר געשיקט הַתְּכֵן צוריק צו זאָגן מרדכי'ן אַזוי:

עס איז אַ געזעץ, אַז אויב עמיצער גייט אַריין צום קעניג אומגערופן, דאַרף מען אים טויטן; סיידין דער קעניג שטרעקט אויס צו אים זיין גאַלדענעם צעפטער, דאַן בלייבט ער לעבן. און איך בין ניט גערופן געוואָרן צום קעניג שוין דרייסיק טעג!

האָט מרדכי געהייסן זאָגן אסתר'ן:

— זאָלסט ניט דענקען, אַז דו וועסט זיין די איינציקע פון אַלע אידן צו רעטן זיך אין קעניג'ס הויז! וואָרים אויב דו וועסט שווייגן אין אַזאַ צייט, וועט אַ הילף און אַ רעטונג פאַר אידן קומען פון אַן אַנדער אָרט, און דו און דיין פאַטער'ס הויז וועלן אונטערגיין! און ווער ווייסט אויב דו האָסט ניט דער גרייכט די מ'לוקה נאָר צוליב אַט דערדאָזיקער צייט?

האָט אסתר געהייסן ענטפערן מרדכי'ן:

גיי זאַמל-איינ אַלע אידן אין שושן, און איר אַלע זאָלט פאַסטן דריי טעג און דריי נעכט, און איך מיט מיינע מיידלעך וועלן אויך פאַסטן, און איך וועל

גיין צום קעניג אומגערופן, ניט לויטן געזעץ, — און אויב איך וועל אומקומען
וועל איך אומקומען!
און מרדכי איז געגאנגען און געטאָן אַלץ ווי אסתר האָט אים באַפוילן.

קאַפיטל פינף

אויפן דריטן טאָג האָט אסתר אָנגעטאָן אירע קעניגלעכע קליידער און
זי האָט זיך אַוועקגעשטעלט אַקעגן מלך'ס הויז, אין אינעווייניקסטן הויף.
דער מלך איז גראָד דעמאָלט געזעסן אויף זיין טראָן, אַקעגן דעם איינגאַנג
פונעם הויז. און ווי דער מלך האָט דערווען אסתר'ן, האָט זי נישאָהן געווען
ביי אים, און ער האָט איר אויסגעשטרעקט דעם גאָלדענעם צעפטער, וואָס
אין זיין האַנט. אסתר איז צוגעקומען און האָט אָנגערירט דעם שפיץ צעפטער.
האָט דער קעניג צו איר געזאָגט:

— וואָס איז דיר, אַסתר המלכה? וואָס איז דיין בַּקָּשָׁה? אפילו ביו אַ
האַלבער מלוכה וועל איך דיר געבן!
האָט אסתר געזאָגט:

— אויב דער קעניג וויל, זאָל ער קומען מיט המנ'ען היינט צום מאָלצייט,
וואָס איך האָב פאַר אים געמאַכט!

האָט דער מלך באַלד געשיקט רופן המנ'ען, און ער איז מיט אים גע-
קומען צו אסתר'ס מאָלצייט, ווי אסתר האָט געבעטן.

זיצנדיק ביים מאָלצייט, האָט דער קעניג ווידער געזאָגט צו אסתר'ן:
— אסתר, וואָס נאָר דיין פאַרלאַנג איז, וועט דיר געגעבן ווערן!
האָט אסתר געענטפערט:

— מיין פאַרלאַנג איז, אַז דער קעניג זאָל אויך מאַרגן קומען מיט המנ'ען
צו מיין מאָלצייט, וואָס איך וועל פאַר אים מאַכן!

אין יענעם טאָג איז המן אַרויסגעגאנגען פונעם פּאַלאַץ זייער פריילעך.
אַבער ווי נאָר ער האָט דערווען מרדכי'ן אין מלך'ס טויער, און יענער האָט זיך
אפילו קיין ריר ניט געטאָן פאַר אים, אַזוי איז המן באַלד געוואָרן פול מיט כּעס.
המן איז אַוועק אַהיים, ער האָט געשיקט רופן זיין ווייב נַרְש און זיינע
גוטע פריינט, און ער האָט זיי דערציילט וועגן זיין גרויסקייט ביים קעניג און
ביי דער קעניגין, און ווי דאָס אַלץ באַקומט אים ניט, ווען ער זעט דעם איד
מרדכי זיצן אין קעניג'ס טויער . . .

האָט זיין ווייב נַרְש, און אַלע פריינט, געזאָגט צו המנ'ען:
— הייס מאַכן אַ תּלִּיָה פּוּפְצִיק איילן די הויך, און אינדערפרי זאָג דעם

קעניג, אז מ'זאל אויף איר אויפהענגען מרדכי'ן, וועסטו קאָנען גיין אַ פריי-
לעכער מיטן מלך צום מאָלצייט.
האַט המן אַזוי געטאָן, און ער האָט געמאַכט אַ תּלִּיהָ.

קאַפיטל זעקס

אין יענער נאַכט האָט דער קעניג ניט געקאָנט איינשלאָפֿן. האָט ער גע-
הייסן ברענגען דעם ספֿר־הזְכָּרוֹנוֹת און מ'זאל לייענען פֿאַר אים.
איז געפונען געוואָרן דאָרטן פֿאַרשריבן, אַז מרדכי האָט גערעטעט
דעם מלך'ס לעבן, ווען די צוויי קאַמערדינער האָבן געמאַכט אַ פֿאַרשווערונג
צו טויטן אים.

האַט אַחשורוש באַלד אַ פֿרעג געטאָן :

—וואָס פֿאַר אַ כּבֹּד און גְדוּלָה איז געטאָן געוואָרן צו מרדכי'ן דערפֿאַר?
האַבן די דינער געענטפֿערט :

—קיינ שום זאָך איז מרדכי'ן ניט געטאָן געוואָרן דערפֿאַר !

האַט דער מלך געפֿרעגט :

—ווער איז איצט דאָ אין הויף ביי מיר ?

האַבן די דינער אַ קוק געטאָן און דערזען המנ'ען אַנקומען אין הויף
אַריין. דאָס איז המן געקומען בעטן דעם קעניג, אַז מ'זאל מרדכי'ן אויפֿ-
הענגען אויף דער תּלִּיהָ, וואָס ער האָט פֿאַר אים צוגעגרייט . . .

דער קעניג האָט געהייסן אַרייברענגען המנ'ען. און ווען המן איז אַריין,

האַט אַחשורוש אים באַלד אַ פֿרעג געטאָן :

—וואָס דאַרף מען טאָן מיט אַ מאַן, וועמען דער קעניג וויל אַנטאָן אַסך

כּבֹּד ?

האַט המן געקלערט ביי זיך אין האַרצן : וועמען וויל דער מלך אַנטאָן

אַסך כּבֹּד, אַחוץ מיר ? . . . און ער האָט געענטפֿערט :

—אַ מאַן, וועמען דער קעניג וויל אַנטאָן גרויסן כּבֹּד, זאָל מען אַנקליידן

דעם קעניג'ס קלייד, און אים אַרויפֿזעצן אויפֿן קעניג'ס פֿערד מיט דער קע-

ניגלעכער קרוין אויפֿן קאָפּ, און אַ גרויסער האַר זאָל אים פירן, רייטנדיק

אויפֿן פֿערד, דורך דער ברייטער גאַס פֿון דער שטאָט, און זאָל אויסשרייען

פֿאַר אים : אַט אַזוי ווערט געטאָן צום מאַן, וועמען דער קעניג וויל אָפּגעבן

אַסך כּבֹּד !

האַט אַחשורוש געזאָגט צו המנ'ען :

—אויב אַזוי, נעם גיך מיין קלייד און מיין פֿערד, ווי דו האָסט געזאָגט,

און טו אַזוי צו מרדכי'ן דעם איד, וועלכער זיצט אין מלך'ס טויער! אָבער
ס'זאָל ניט פעלן גאַרניט פון אַלץ וואָס דו האָסט געזאָגט!
האָט המן גענומען דאָס קעניגלעכע קלייד און דאָס קעניגלעכע פּערד,
און ער האָט געמאַכט רייטן מרדכי'ן איבער דער שטאָט, און ער האָט פאַר
אים אויסגערופן:

—אַזוי ווערט געטאָן צום מאַן, וועמען דער קעניג וויל אָפּגעבן אַסך פּבוד!
מרדכי האָט זיך אומגעקערט צום קעניג'ס טויער; און המן איז אַוועק
אַהיים אַ טרויעריקער און מיט אַ פאַרדעקטן קאַפּ.
המן האָט דערציילט זיין ווייב וַרש און אַלע פּריינט וואָס ס'האָט מיט
אים געטראָפּן. און זיי האָבן אים געזאָגט:
אויב מרדכי איז פון אידישן שטאַם, איז ווי נאָר דו האָסט אָנגעהויבן צו
פאַלן פאַר אים, וועסטו שוין ווייטער פאַלן!
ווי זיי רעדן אַזוי מיט אים, איז מען געקומען רופן המן'ען צום מאָלאַצייט,
וואָס אסתר האָט געמאַכט.

קאַפיטל זיבן

דער מלך און המן זיינען געקומען טרינקען ביי אַסתר המלָכה. און
דער מלך האָט ווידער געזאָגט צו אסתר'ן:
—וואָס נאָר דו פאַרלאַנגסט, אסתר, וועט דיר געגעבן ווערן!
האָט אסתר געענטפּערט:

—אויב דער מלך וויל, זאָל מיר געשענקט ווערן מיין לעבן און ס'לעבן
פון מיין פאַלק! וואָרים איך און מיין פאַלק זיינען פאַרקויפט געוואָרן צום
פאַרטייליגן, צום טויטן און צום אומברענגען! ווען מיר וואָלטן פאַרקויפט
געוואָרן פאַר קנעכט און פאַר דינסטן, וואָלט איך געשוויגן; אָבער דער פיינט
איז ניט ווערט דעם שאַדן, וואָס ער וועט אַנטאָן דעם קעניג!
האָט דער קעניג אַ פּרעג געטאָן:

—ווער איז דער, און וואו איז דער, וואָס האָט זיך דערוועגט אַזאַ זאַך
צו טאָן?
האָט אסתר אָנגעוויזן:

—אַ מאַן אַ צוֹרר און אַ פיינט, אַט דערדאָזיקער בייזער המן!
המן האָט זיך דערשראָקן פאַר דעם מלך און פאַר דער מלכה. און
דער מלך איז אויפגעשטאַנען אין זיין גרימצאָרן און ער איז אַריין אין דעם
פאַלאַץ-גאַרטן.
המן האָט געזען, אַז דער קעניג איז שטאַרק בייז אויף אים, איז ער גע-

פאלן אויף די קני צו בעטן אסתר'ן פאר זיין לעבן. און ווי דער מלך האָט זיך אומגעקערט פונעם גארטן אין הויז אַרײַן, האָט ער געטראַפן המנ'ען פאַר לענדיק אויף דעם בעטל, אויף וועלכן אסתר איז געלעגן.
האָט דער קעניג אויסגעשריגן:

—דו ווילסט אויך באַצווינגען די מלכה ביי מיר אין הויז?

דערווייל איז אַרײַנגעקומען דער קאַמערדינער חַבּוּנָה און געזאָגט:
—אַט שטייט אויך לעבן המנ'ס הויז אַ תּלִיָה פּוּפּציק אײלן די הויך, וואָס ער האָט געמאַכט פאַר מרדכי'ן, וועלכער האָט גערעטעט דעם קעניג'ס לעבן . . .

האָט דער קעניג געזאָגט:

—הענגט אים אויף!

האָט מען אויפגעהאַנגען-המנ'ען אויף דער תּלִיָה, און דעם קעניג'ס פֿעס האָט זיך איינגעשטילט.

קאַפּיטל אַכט

אין יענעם טאָג איז מרדכי געקומען פאַרן מלך, וואָרים אסתר האָט אויסגעזאָגט וואָס ער קער איר אָן.

און דער מלך האָט אַראָפּגענומען זיין זיגל-רינג, וואָס ער האָט אַוועק גענומען פון המנ'ען, און אים איבערגעגעבן צו מרדכי'ן.

דעמאָלט איז אסתר ווידער געקומען צום קעניג, זי איז געפאלן צו זיינע פיס און האָט געוויינט און געבעטן ביי אים אַפּצורופן צוריק די גוֹיָה, וואָס המן האָט אַרויסגעגעבן אַקעגן די אידן.

דער מלך האָט צו אסתר'ן אויסגעשטרעקט זיין גאַלדענעם צעפטער, און אסתר איז אויפגעשטאַנען און געזאָגט:

—אויב איך האָב נושאַ-חן געווען ביים קעניג, זאָל באַלד געשריבן ווערן בריוו צו מְבַטֵּל זיין המנ'ס בריוו! וואָרים ווי וועל איך קאַנען צווען דעם אונטערגאַנג פון מיין אָפּשטאַם?

האָט דער מלך געזאָגט צו אסתר'ן און אויך צו מרדכי'ן:

—נעמט איר און שרייבט וועגן די אידן אַזוי ווי איר פאַרשטייט, און חַתְּמֵעַט מיטן זיגל-רינג פונעם קעניג!

אין יענעם טאָג, דעם דריי-און-צוואַנציקסטן טאָג פון דריטן חוֹדֶשׁ, סײַן, זיינען גערופן געוואָרן דעם קעניג'ס שרייבער, און זיי האָבן געשריבן אַלץ וואָס מרדכי האָט זיי באַפוילן, אין גאַמען פונעם מלך אחשוורוש. די בריוו זיינען צעשיקט געוואָרן צו די אידן און צו די האָרן פון אַלע הונדערט און

זיבן און צוואנציק מדינות, צו יעדער מדינה לויט איר פֿתֿבֿ און לויט איר לשון, אָז דער מלך דערלויבט די אידן אין יעדער שטאָט זיך איינצוזאַמלען און זיך שטעלן אַקעגן זייערע שוֹנֵאִים, וועלכע וועלן זיי באַפֿאַלן.
 די בריוו זיינען אומעטום געלייענט געוואָרן, און די אידן האָבן זיך צו געגרייט פֿאַר דעם דרייצנטן טאָג פונעם חודש אָדֶר צו נאָקס זיין זיך אָן זייערע פיינט.

דער באַפעל איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אין דער שטאָט שושן, און מרדכי איז אַרויסגעגאַנגען פֿאַרן מלך אין בגדי מלכות (קעניגלעכע קליידער) פון בלוי און ווייס, מיט אַ גרויסער גאַלדענער קרוין און אַ מאַנטל פון ליינען און פורפור. און די שטאָט שושן האָט געהילכט און זיך געפרייט.
 און אומעטום וואו דער באַפעל איז אָנגעקומען איז ביי די אידן געווען אַ ליכטיקייט און אַ שמחה און אַ פרייד און אַ גִדּוּלָה. אידן האָבן געמאַכט אַ סעודה און אַ יום־טוב אין יענעם טאָג.
 און פיל פון די פעלקער פון יעדן לאַנד האָבן זיך דעמאָלט מַגִּיר געווען (געוואָרן אידן), ווייל די מוֹרָא פֿאַר אידן איז געפֿאַלן אויף זיי.

קאַפיטל ניין

אין דרייצנטן טאָג פון חודש אָדֶר, אין טאָג ווען די אידישע פיינט האָבן געהאַפט צו געוועלטיקן איבער זיי, איז גאָר געוואָרן פֿאַרקערט: די אידן האָבן געוועלטיקט איבער זייערע שוֹנֵאִים און אָנפֿאַלער.
 און אַלע האָרן פון די מדינות האָבן געהאַלפֿן די אידן, וואָרים די מורא פֿאַר מרדכי'ן איז געפֿאַלן אויף זיי, ווייל מרדכי איז געווען גרויס אין מלך'ס הויז, און זיין נאָמען איז געגאַנגען אין אַלע מדינות.
 און די אידן האָבן געשלאָגן אַלע זייערע פיינט, וועלכע זיינען אויף זיי אָנגעפֿאַלן. אין דער הויפטשטאָט שושן האָבן די אידן געטויט פינף הונדערט מאָן. אויך המנ'ס צען זין:

פֿרשנִדָּתָא	אַרִיָּדָתָא
דָּלְפּוֹן	פֿרִמְשֵׁתָא
אַסְפֵּתָא	אַרִיִּסִי
פּוֹרְתָא	אַרִיָּדִי
אַדְלֵיאַ	וַזְנָתָא

זיינען געווען צווישן די געפֿאַלענע.

אַבער צו רויב האָבן די אידן ניט אויסגעשטרעקט זייער האַנט. אויך אין פּערצנטן טאָג פון חודש אדר האָבן אידן געטויט אין שושן דריי הונדערט מאָן פון זייערע שונאים, און די צען זין המנ"ס האָט מען אויפגע- האַנגען.

און אויך אין די איבעריקע מדינות פונעם מלך האָבן זיך די אידן פאַר- זאַמלט און זיך געשטעלט פאַר זייער לעבן, און זיי זיינען גערעטעט געוואָרן פון זייערע אָנפאַלער. אין דרייצענטן טאָג פון חודש אדר האָבן דאָרטן די אידן געטויט פינף-און-זיבעציק טויזנט שונאים. און אין פּערצנטן טאָג פון חודש אדר האָבן זיי גערוט און האָבן אים געמאַכט פאַר אַ טאָג פון פרייד און סעודות.

און דערום מאַכן אידן אין דעמדאָויקן טאָג אַ יום-טוב און מ'שיקט מַתָּנוֹת (שְׁלַח־מָנוֹת) איינער דעם אַנדערן און אויך צו אַרעמע לייט. הָמֵן דער זון פון הַמְדָּתָא, דער צוֹרֵר הַיְהוּדִים, האָט געוואָלט אומ- ברענגען די אידן, און ער האָט געוואָרפן אַ גוֹרֵל (פור), — אַבער די ביזע מחֶשֶׁבָה זיינע איז געפאַלן אויף זיין אייגענעם קאַפּ. און דערום רופט מען די דאָזיקע טעג „פורים“, אויפן נאָמען פון „פור“. און מרדכי האָט צעשיקט בריוו צו אַלע אידן, אַז פורים זאָל געהאַלטן ווערן אין יעדן דור, אין יעדער מִשְׁפָּחָה, און אין יעדער מְדִינָה, און דאָס גער- דעכעניש זאָל ניט אויפהערן ביי זייערע קינדער. אויך אסתר'ס באַפעל האָט באַפעסטיקט דעמדאָויקן אָנוואָג וועגן פורים, און עס איז פאַרשריבן געוואָרן אין אַ בוך.

קאַפיטל צען

און די מעשָה פון מלך אחשורוש און זיינע גבורות, און די דערציילונג פון מרדכי'ס גרויסקייט, וואָס דער מלך האָט אים גרויס געמאַכט, זיינען פאַרשריבן געוואָרן אין ספֿר־הַזְכָּרֹנוֹת פון די מְלָכִים פון פּערסיע. וואָרים מרדכי איז געווען דער שְׁנֵי לְמַלְךְ פון אחשורוש'ן, און באַליבט ביי זיינע פיל ברידער.

מרדכי האָט געזוכט גוטס פאַר זיין פּאַלק, און האָט גערעדט צום פרידן פאַר זיין גאַנצן אידישן שטאַם.

הָמָן הַרְשָׁע און די אידישע חֲדָשִׁים

ווען הָמָן הַרְשָׁע האָט גענומען וואַרפֿן גורל (פור) אין וועלכן חודש ער זאָל אומברענגען די אידן, זיינען אַלע צוועלף חדשים פון יאָר געקומען בעטן גאָט פאַר די אידן.

יעדער חודש האָט געבעטן, אַז אין אים זאָל הָמָן ניט קענען טאָן קיין שום ביז צום אידישן פּאָלק.

דער חודש נִסָן האָט געזאָגט :

—איך בין דער ערשטער חודש פונעם יאָר ! אין מיינע טעג איז דאָס אַיִן דיִשע פּאָלק אויסגעלייזט געוואָרן פון קנעכטשאַפֿט אין מִצְרַיִם, און איך בין פון דעמאָלט אָן אַ חודש פון פרייד ביי אידן ! אין מיינע טעג פייערן אידן דעם יום־טוב פון פרייהייט (פֶּסַח) ! זאָל אין מיר קיין טרויער ניט זיין !

דער חודש אֵייר האָט געזאָגט :

—אין מיינע טעג האָט אָנגעהויבן פאלן דער „מָן“ פון הימל, וועלכער האָט געשפּייזט די אידן פערציק יאָר אין דער מִדְבָּר ! די אידן האָבן זיך זייער געפרייט מיט דער הימלשער שפּייז „מָן“, ווייל זיי האָבן אין מן געקאָנט פילן דעם טעם פון יעדן „מאָכל“ און „משקה“, וואָס זיי האָבן נאָר פאַרלאָנגט. זאָל אין מיר קיין אומגליק ניט געשען !

דער חודש סִינן האָט געזאָגט :

—אין מיינע טעג האָבן די אידן מִקְבֵּל געווען די תורה אויפן באַרג סִינַי ! און די תורה איז „א בויס פון לעבן— עץ חַיִּים— פאַר די וואָס האַלטן זי“ ! די אידן פייערן דעם שיינעם יום־טוב שְׁבוּעוֹת אין סִינן ! זאָל אין מיר דאָס פּאָלק פון דער תורה ניט געשעדיקט ווערן !

דער חודש תְּמוּז האָט געזאָגט :

—אין מיינע טעג האָט דער קעניג פון בָּבֶל דורכגעבראַכן די פעסטונג פון דער הייליקער שטאָט יְרוּשָׁלַיִם און האָט געטויט טויזנטער מענער, פרויען און קינדער. איך בין שוין גענוג אומגליקלעך מיט מיינע אַלטע טרויער־טעג פאַר די אידן ! זאָל שוין אין מיר קיין נייע אומגליקן מער ניט טרעפן !

דער חודש אָב האָט געזאָגט :

—אין מיינע טעג האָט געטראָפֿן דער גרעסטער אומגליק ביים אידישן פֿאָלק! אין מיינע טעג האָבן די באַבילאָנער פֿאַרברענט דעם ערשטן בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ (תְּשֻׁבָה בָּאָב) ! און שפּעטער מיט עטלעכע הונדערט יאָר האָבן אין דעמועלבן טאָג פון חודש די רוימער פֿאַרברענט דעם צווייטן בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ ! גענוג פֿאַר מיר צו זיין געשטראַפֿט; שיק שוין אין מיר מער קיין שטראַף נישט !

דער חודש אֱלּוּל האָט געזאָגט :

—אין מיינע טעג איז געענדיקט געוואָרן די מויער־וואַנט, וואָס די אידן האָבן אויסגעבויט אַרום יְרוּשָׁלַיִם ! אין זכות פון בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ איז ירושלים געוואָרן די הייליקסטע שטאָט אין דער וועלט ! זאָל איך זיין אויף שטענדיק אַ חודש פון ריינע און הייליקע געדאַנקען !

דער חודש תְּשֻׁבָה האָט געזאָגט :

—אין מיינע טעג טוען אידן תְּשׁוּבָה אויף זייערע זינד פון אַ גאַנץ יאָר (ראַשֵׁי־הַשָּׁנָה און יום־כִּפּוּר) און זיי בלאָזן שוֹפָר צו דערמאַנען וועגן יִצְחָק'ס זַקֵּנָה ! אין תְּשֻׁבָה פֿייערן אידן אויך דעם פּרִיילעכסטן יום־טוב (סוכות) און זיי בענטשן גאָט מיט אַתְרוֹג און לולָב ! זאָל אין מיר קיין שום אומגליק געשען צום פֿאָלק ישראל !

דער חודש חֶשְׁוֹן האָט געזאָגט :

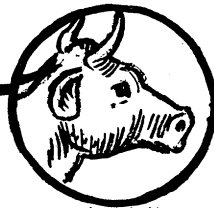
—אין מיינע טעג איז די גוטע און פרומע מוטער שָׂרָה געשטאַרבן ! שרה האָט גוטס געטאַן צו אַלע מענטשן, און אַלע האָבן זי געבענטשט ! זאָל אין שרה'ס זכות ניט געשען צו אירע קינדער קיין שום ביזו אין מיינע טעג !

דער חודש כֶּסֶלִי האָט געזאָגט :

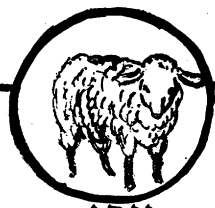
—אין מיינע טעג וועט דאָס אידישע פֿאָלק אַרויסווייזן גרויס העלדיש־קייט צו באַשיצן די הייליקע תּוֹרָה און דאָס הייליקע לאַנד ! אין דעם חודש וועלן אידן צינדן ליכט (חֲנוּכָה) און לויבן גאָט'ס נאָמען אַכט טעג (אָנן הַלֵּל). זאָל מיין פּרִייד ניט פֿאַרשטערט ווערן !

סיון

אייר

ניסן

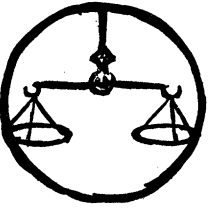

אב

תשרי
חשון
כסלו
טבת
שבט
אדר
ניסן
אייר
סיון
תמוז
אב
אלול

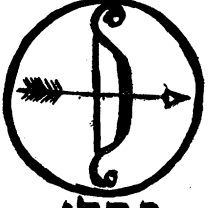
תמוז

תשרי

אלול

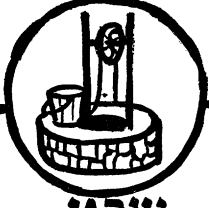
כסלו

חשון

אדר

שבט

טבת

דער חודש טבת האָט געזאָגט :

—אין מיינע טעג איז שוין איינמאָל געקומען אַ גרויסער אומגליק אויף די אידן! דער קעניג פון בָּבֶל האָט באַלאַגערט ירושלים (אין דער צייט פונעם ערשטן בית־המקדש), און אַסך אידן זיינען געפאלן אין די גאַסן פון הונגער! זאָל אין מיר מער קיין שלעכטס דעם אידישן פאָלק ניט געשען!

דער חודש שבט האָט געזאָגט :

—אין מיינע טעג געפאלט דער ראש השנה פון די ביימער אין הייליקן לאַנד (חמשה־עשר בשבט), און אידן מאַכן בְּרָכָה אויף פאַרשידענע פרוכטן און לויבן גאָט! זאָל קיין שום טרויער ניט זיין אין מיר!

דער חודש אדר האָט געשוויגן!

האָט גאָט אים אַ פרעג געטאָן :

—וואָס שווייגסטו, חודש אדר?

האָט חודש אדר געענטפערט :

—אין מיינע טעג איז גאַרניט געשען, און כ'האָב ניט וואָס צו זאָגן!

דאָן איז געפאלן הַמֵּנֶס גוֹרֵל אומצוברענגען די אידן אין חודש אדר.

המן האָט מיט פרייד אויסגערוּפן :

—גוט! אין חודש אדר איז משה, דער גרעסטער אידישער נביא, גע-

שטאַרבן! דאָס איז אַ חודש פון אומגליק פאַר אידן, און דערום וועל איך זיי

פאַרניכטן אין חודש אדר!

אין יענער מינוט האָבן די מלאַכים אויסגעשריגן :

—הָמָן הַרְשָׁע! אומזיסט פרייסטו זיך! אין דעם חודש אדר איז דער

נביא משה אויך געבוירן געוואָרן, און דערום מוז דער חודש פאַרבלייבן

ביי אידן אַ חודש פון שְׂמֵחָה! ...

פורים צו דער מגילה

(פון די קינדערשע יארן)

אָסֶת־רַמְעֵנִית פֶּאַרנאַכט האָט מיר דער טאַטע געזאָגט :
—טו זיך אָן אויף גיך, מיר וועלן באַלד גיין קלאַפֿן המנ'ען!
און ער האָט מיר געגעבן אַ נייעם, ווייסן־בלישטשענדיקן בלעכענעם
גראַנער.

איך האָב זיך דערפֿרייט, האָב אָנגעהויבן פֿרוואַון מיין גראַנער און
כ'בין מיט איילנדיקע טריט נאַכגעלאָפֿן מיין טאַטן אין שול אַריין.
די שול איז געווען באַלויכטן און אָנגעפֿאַקט מיט אידן. איך מיט נאָך
אַסך אינגלעך האָבן זיך אויסגעשטעלט אויף די בענק מיט די גראַנערס אין
די הענט. פֿון מיינע חברים האָב איך זיך דערוואוסט, אַז מע וועט באַלד
לייענען די מגילה, און ווען נאָר מ'וועט קומען צו המנ'ס נאָמען, דאַרפֿן מיר
קלאַפֿן.

—איך וועל שטאַרק קלאַפֿן! — האָט איינער זיך באַרימט און שוין אַ
גראַנער געטאַן.

אַ, איך וועל נאָך שטאַרקער קלאַפֿן! — האָט אַ צווייטער אַ טופֿע גע-
טאַן מיטן פֿוס.

אַלע אינגלעך האָבן געטאַן דאָסזעלבע און די באַנק האָט געציטערט.
דער שמש האָט אַ פֿאַטש געטאַן אין טיש. ס'איז געוואָרן שטיל. דע
בַע־ל־קֶרָא האָט אָנגעהויבן לייענען די מגילה. ער לייענט און לייענט, און
די גראַנערס ציטערן אין אונדזערע הענט. מיר שטייען קוים איין. יעדע
מינוט, יעדע סעקונדע זיינען מיר גרייט אָנצוהייבן קלאַפֿן המנ'ען. נאָר ס'איז
שטיל און מע לייענט ווייטער. מיר קוקן איינער אויפֿן אַנדערן. יעדערער
פֿון אונדז וויל זיין דער ערשטער צום קלאַפֿן.

און אָט דערהערן מיר : הֶ—מֶ—ן! עס איז געוואָרן אַ שרעקלעכער
גערויש פֿון דעם גראַנערן און פֿון דעם קלאַפֿן מיט די פֿיס . . .

און באַלד ווידער : ה—מ—ן! און דער רַע־ש ווערט נאָך גרעסער.
און—ווייטער „המן“, „המן“ און „המן“— און מיינע הענט אַרבעטן מיט אַדע
קרעפטן. אפילו אַלטע אידן קלאַפֿן המנ'ען מיט די פֿיס. אַלע קלאַפֿן, אַלע
גראַנערן, שרייען, לאַכן. אַלע קולות פֿאַרמישן זיך, און עס ציטערט די לופֿט.
נאָך דער מגילה בין איך געקומען אַהיים אַ פֿריילעכער, אַ צופֿרי-
דענער. נאָך אַזאַ לאַנגער, שווערער אַרבעט בין איך איינגעשלאָפֿן געשמאַק.

און מיר האָבן זיך גע'חלומ'ט אַסך המנ'ס און אַלע המנ'ס זיינען מיט־
 אמאָל פאַרשוואונדן אין טיפע־טיפע אָפּגרונטן, און מער קיין המנ'ס זעט מען
 שוין נישט און מ'הערט שוין נישט . . .
 ווען איך האָב זיך אויפגעכאַפט גאַנצפרי אַ פריילעכער און דערציילט
 וואָס ס'האַט זיך מיר גע'חלומ'ט, האָבן טאַטע־מאַמע געזאָגט:
 —ה'לואי, גאָטעניו, זאָל טאַקע אַווי זיין!

שֶׁלֶח־מְנוֹת

כ'האָב אַ פּלאַדן זייער אַ זיסן, —
 נאָר אויף שְׁמֹחוֹת צו געניסן,
 און אַ טייטל אַ געשמאַקן,
 און כ'האָב ניסעלעך צום קנאַקן,
 און אַ טאַרט האָב איך אַ גאַנצן,
 און כ'האָב זיבן פּאַמעראַנצן,
 און צום נאַשן, אַלץ צום נאַשן,
 אָנגעפילטע הַמֶן־טאַשן, —
 אַלץ פון זיסן, אַלץ פון זיסן,
 נאָר אויף שְׁמֹחוֹת צו געניסן! . . .

פֿסַח

דער יום־טוב ווערט אָנגערופן מיט פיר נעמען:

א. חַג הַמִּצּוֹת (דער יום־טוב פון מצות):

„אין ערשטן חודש, נִסָּן, פונעם פּערצנטן טאָג אין חודש, אין אָוונט, זאָלט איר עסן מצות ביו דעם אייך־אויך־צוואַנציקסטן טאָג אין חודש.
(חומש שמות, י"ב, י"ח).

„זיבן טעג זאָלטו עסן מצות, ברויט פון פּיין, וואַרים אין איילעניש ביסטו אַרויסגעגאַנגען פון לאַנד מִצְרַיִם. זאָלסט געדענקען דעם טאָג פון דיין אַרויס־גיין פון לאַנד מצרים אַלע טעג פון דיין לעבן!“ (חומש דְבָרִים, ט"ז, ג.).

ב. חַג הַפֶּסַח (דער יום־טוב פון איבערהיפן):

„און עס וועט זיין, אַז אייערע קינדער וועלן אייך פּרעגן: וואָס איז דאָס ביי אייך דידאַזיקע אַרבעט? זאָלט איר זאָגן: דאָס איז אַ קָרְדָּפֶסַח צו גאָט, ווייל ער האָט איבערגעהיפּט („פֶּסַח“ מיינט איבערהיפן) איבער די הייזער פון די בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל, ווען ער האָט געשלאָגן מִצְרַיִם, און אונדזערע היי־זער האָט ער גערעטעט.“ (חומש שמות, י"ב, כ"ו).

ג. חַג הָאֵבִיב (דער יום־טוב פון פּרילינג):

„היט אָפּ דעם חודש פון פּרילינג, און דו זאָלסט מאַכן פּסח צו גאָט דיין האַר. ווייל אין דעם פּרילינג־חודש האָט דיר גאָט דיין האַר אַרויסגענומען פון מִצְרַיִם.“ (חומש דְבָרִים, ט"ז, א').

ד. זְמַן חֲרוּתְנוֹ (די צייט פון אונדזער פּרייהייט):

אין שפּעטערדיקע צייטן האָט די טראַדיציע גענומען רופן פּסח אויך „זְמַן חֲרוּתְנוֹ“, די צייט פון אונדזער באַפּרייאונג.

דער פֿסַח־סֵדֶר

די צערעמאָניע פונעם פֿסַח־סֵדֶר איז זייער שיין. סיי קליינע און סיי גרויסע האָבן ליב דעם סדר און זיי וואַרטן אויף אים מיט אומגעדולד. אין הויז איז ריין און ציכטיק. אַלע גייען אָנגעטאָן אין יום־טוב־דיקע

קליידער. דער טיש איז באַדעקט מיט אַ ניי קלאַר־ווייס טישטוך. אויפן טיש שיינען די יום־טוב ליכט, און עס שעמערינן די פלעשער וויין און די פוסות. אויב־אָן שטייט די „קעָרה“: אַ טאַץ, וואָס איז איבערגעדעקט מיט אַ דריי־פאַציקן טישטוך. אין טישטוך ליגן דריי גאַנצע מצות איינע אויף דער אַנדע־רער (די אויבערשטע מצה הייסט „פּהָן“, די מיטלסטע – „לוי“, און די אונ־טערשטע – „ישָׁרְאַל“). און אויפן טישטוך ליגן די פּאַלגענדע זאַכן אין אַזאַ מין אַרדענונג:

זָרוּעַ

אַ פּולקעלע אָדער אַ גערגעלע פּון אַ הוּן. דאָס איז אַלס אַנדענק פּונעם „קַרְבָּן פֶּסַח“, וואָס די אידן פלעגן שעכטן אין ירוּשָׁלַיִם.

בֵּיץָה

אַן אַײ. אַן אַײ איז אַ סימן פּון טרויער. דאָס איז אַלס אַנדענק פּון „חֲוַרְבָּן יְרוּשָׁלַיִם“.

מָרוֹר

כריין. דאָס איז אַלס אַנדענק, אַז די מַצְרַיִים האָבן פאַרביטערט דאָס אײ־דישע לעבן אין מַצְרַיִם.

חֲרוֹסֶת

א געמיש פון עפל, ניס און וויין און טייטלען און צימרינג. דאָס איז אַלס אַר
דענק פון ליים, וואָס אידן האָבן געקעטן צו מאַכן ציגל פאַר פּרעה'ן אין
מאָרן.

כַּרְפֵּס

קאַרטאָפּל אָדער „פאַרסל“ איינגעטונקען אין וואַלץ־וואַסער. דאָס איז אַלס
אַנדענק, אַז גאָט האָט פאַר די אידן געשפּאַלטן דעם ים־סוף.

אַרְבַּע כּוֹסוֹת

פיר כּוֹסוֹת וויין דאַרף איטלעכער טרינקען ביים סך. דאָס איז אַלס
אַנדענק, אַז גאָט האָט פיר מאָל צוגעוואָגט אויסצולייזן די אידן:

- 1) איך וועל אייך אַרויסציען.
- 2) איך וועל אייך רעטן.
- 3) איך וועל אייך אויסלייזן.
- 4) איך וועל אייך געמען אַלס מיין פּאַלק.

אַלְיָהוּ הַנְּבִיאִים כּוֹס

ביים סך גיסט מען אָן אַ באַזונדער כּוֹס וויין לְכּבוֹד אַלְיָהוּ הַנְּבִיאִים.
די פיר כּוֹסוֹת, וואָס מע טרינקט ביים סך, איז אַלס אַנדענק פון דער
אויסלייזונג פון „נְלוֹת מִצְרַיִם“, און דער כּוֹס לְכּבוֹד אַלְיָהוּ הַנְּבִיאִים איז אַלס
אַנדענק פון דער אידישער האַפּענונג, אַז אין דער נאָענטער צוקונפט וועט
גאָט שיקן זיין שְׁלִיחַ אַלְיָהוּ, וועלכער וועט קומען אַנוואַגן די אידן די גוטע
בְּשׂוּרָה וועגן דער נייער אויסלייזונג פונעם נְלוֹת.

די סימנים פונעם סדר

קדש

מע מאכט קידוש איבער וויין.

ורחץ

מע וואשט די הענט און מע מאכט ניט קיין ברכה „על נטילת ידים“.

כרפס

מע טונקט איין דעם כרפס אין זאלץ-וואסער און מע טיילט אויס צו יעדן ביים טיש, און מע מאכט די ברכה „בורא פרי האדמה“.

יחץ

מע צעברעכט די מיטלסטע מצה (דעם לוי) אויף צווייען. די גרעסערע העלפט באהאלט מען פאר „אפיקומן“, און די קלענערע העלפט לאזט מען אין דער „קערה“.

מגיד

מע דעקט אָפּ די מצות, מע הייבט אויף די „קערה“ און מע זאָגט „הא לחמא“. נאָכדעם גיסט מען אָן דעם צווייטן כּוּס, און אַ קינד פּרעגט די קשיות „מה נשתנה“, און מע זאָגט די הנדה.

רחצה

מע וואשט די הענט און מע מאכט די ברכה „על נטילת ידים“.

מוציא

מע מאכט די ברכה „המוציא לחם מן הארץ“ און מ'טיילט שטיקלעך מצה צו יעדן ביים טיש.

מצה

מע מאכט די ברכה „על אכילת מצה“ און מע עסט די מצה.

מרור

מע טיילט ביסלעך מרור צו יעדן ביים טיש, מע מאכט די ברכה „על אכילת מרור“ און מ'עסט דעם מרור.

בוֹרֶךְ

מע לייגט אַריין מַרְזֵר צווישן צוויי שטיקלעך מַצָּה און מע טיילט ווידער יעדן ביים טיש.

שְׁלַח־עוֹרֶךְ

מע גרייט די מאַכְלִים צום טיש און מע עסט אָפּ די גאַנצע סעוּדָה.

צָפוֹן

נאָך דער סעוּדָה עסט מען צו שטיקלעך מַצָּה פּונעם „אַפיקומן“ „צָפוֹן“ מיינט דער באַהאַלטענער אַפיקומן. דאָס איז אַן אַנדענק, אַז אויך דעם „קַרְבֵּן פֶּסַח“ אַמאַל האָט מען געגעסן צום סוף, און נאָך אים האָט מען שוין גאַרניט געטאַרט עסן.

בִּרְךְ

מע גיסט אָן דעם דריטן כּוּס און מע בענטשט נאָכן עסן, „בִּרְכַּת הַמּוֹזֵן“.

הַלֵּל

מע גיסט אָן דעם פּערטן כּוּס און מע זאָגט קאַפּיטלעך פּון „הַלֵּל“ און מע ענדיקט די הַגְדָּה.

נְרִצָּה

אַז מע מאַכט דעם סְדֵר לויט אַלע וויינע סִימְנִים, האָפט מען אַז גאָט וועט באַ וויליקן די אידישע בִּקְשָׁה און ער וועט אונדז ווידער אויסלייזן.

די קשיות

טאטע, איך וועל דיך פרעגן פיר קשיות:
 מה נשתנה הלילה הנה מכל הלילות?
 פארוואס איז דידאזיקע נאכט אנדערש פון אלע נעכט?

די ערשטע קשיא:

שׁבֿכֿל הַלַּיְלוֹת אָנוּ אוֹכְלִין
 חֲמֵץ וּמֶצֶה, הַלַּיְלָה הַזֶּה –
 אַלע נעכט עסן מיר סיי חֲמֵץ און סיי
 מֶצֶה; אָבער אין דער נאכט פון פֿסח
 עסן מיר נאָר מֶצֶה, און חֲמֵץ טאָר מען
 נישט עסן? כָּלוּ מֶצֶה?

די צווייטע קשיא:

שׁבֿכֿל הַלַּיְלוֹת אָנוּ אוֹכְלִין
 שָׂאֵר יִרְקוֹת, הַלַּיְלָה הַזֶּה –
 אַלע נעכט עסן מיר אַלערליי גרינסן;
 אָבער אין דער נאכט פון פסח עסן
 מיר ביטערע גרינסן? מְרוֹר?

די דריטע קשיא:

שׁבֿכֿל הַלַּיְלוֹת אֵין אָנוּ
 מְטֻבְּלִין אֶפְּלוּ פֶּעַם אַחַת;
 אַלע נעכט טונקען מיר נישט איין אפילו
 איין מאָל; אָבער אין דער נאכט פון פסח
 טונקען מיר איין צוויי מאָל? (כִּרְפֵּס אין
 זאַלץ־וואסער און מְרוֹר אין חֲרוֹסֶת) הַלַּיְלָה הַזֶּה – שְׁתֵּי פֶּעַמִּים?

די פערטע קשיא:

שׁבֿכֿל הַלַּיְלוֹת אָנוּ אוֹכְלִין
 בֵּין יוֹשְׁבֵין וּבֵין מְסֻבִּין;
 אַלע נעכט עסן מיר סיי ויצנדיק און סיי
 אַנגעלענט; אָבער אין דער נאכט פון
 פסח עסן מיר אַלע אַנגעלענט? הַלַּיְלָה הַזֶּה – כָּלְנוּ מְסֻבִּין?

„עבדים היינו“

(פון דער הגדה)

דער תירוץ (ענטפער) אויף די פיר קשיות איז פאלגענדער :
 „קנעכט זיינען מיר, אידן, געווען ביי פֿרעה'ן אין לאַנד מְצָרִים. און
 גאָט, אונדזער האַר, האָט אונדז אַרויסגעצויגן פון דאָרטן מיט אַ שטאַרקער
 האַנט, און מיט אַן אויסגעשטרעקטן אַרעם. און ווען גאָט זאָל אונדזערע על-
 טערן דעמאָלט ניט געווען אַרויסציען פון מצרים, וואָלטן אויך מיר, און
 אונדזערע קינדער און אונדזערע קינדס-קינדער, געווען פאַרשקלאַפט אין
 מצרים.“

„און דערום, ווען אפילו מיר זיינען אַלע קלוגע, און אַלע פאַרשטאַנ-
 דיקע, און אַלע דערוואַקסענע, און אַלע געלערנטע אין דער תורה, איז דאָס
 אַ געבאָט פאַר אונדז צו דערציילן די געשיכטע פון „יציאת מצרים“.
 „און ווער עס דערציילט מער די געשיכטע פון „יציאת מצרים“, אַלץ
 מער געלויבט איז ער!“

גאָט'ס צוואַנג

(פון דער הגדה)

„גאָט'ס צוואַנג (הַבְּטָחָה) איז בייגעשטאַנען אונדזערע עלטערן און אויך
 אונדז.“

„ניט איינער אַליין (פרעה) איז אויפגעשטאַנען אויף אונדזער אידיש
 פאָלק צו פאַרניכטן אונדז. נאָר אין יעדן דור און דור שטייען אויף שוֹנְאִים
 אויף אונדז און ווילן אומברענגען אַלע אידן אויף דער וועלט.
 „אַבער דער הייליקער, געלויבט זאָל ער זיין (הַקְדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא),
 רעטעט אונדז שטענדיק פון די שוֹנְאִים'ס הענט!“

ביים סדר

(א בילד)

דאָס קליינע שטיבעלע איז באַגאַסן מיט יום-טוב'דיקער ליכטיגקייט
 און שיינט מיט אַ פינקלדיקער, פֿש'ער רייניקייט.

אויף אלץ ליגט אַ סימן פון באַנייאונג און באַפרישונוג.
 אויפן טיש זיינען אויסגעשטעלט אלע שפייזן פאַרן סדר: דריי מצות
 פאַרוויקלט אין אַ נייעם טישטוך, די נרוצ-א געבאַקן הינערהעלדול
 (גערגעלע), מרור, כּרפּס, ביצה, חרוסת, פלעשער מיט רויטן וויין
 און שיינע, ריינע גלעזערנע פוסות מיט גאַלדענע אותיות „כּשר לַפּסח“.
 ארום טיש זיצט אונדזער געזינט. דער פּאָטער, אין אַ ווייסן קיטל,
 זיצט אָנגעלענט אויף דעם „הסבֿבעט“, ווי עס פּאָסט פאַר אַ „מלך“... לעבן
 אים זיצט די מוטער, מיט אַ לייכטנדיק פנים, מיט אַ יום־טובֿ'דיקער רו, ווי
 עס פּאָסט פאַר אַ „מלכה“... און מיר, אלע קינדער, אין שפּאַגל־נייע בּנּדים,
 זיצן ביים טיש געהאַרכואַם און שטיל, ווי עס פּאָסט פאַר בּני־מלכים. ביים
 עק טיש זיצט אַן אַרימאַן, אַן אורח אויף פּסח, און אונדזער אַלטע קעכן אין
 אַ נייעם פאַרטוך.

באַלד דאַרף זיך אָנהייבן דער סדר.

אַלע מאַנסבילן האָבן געמאַכט קידוש מיטן יום־טובֿ'דיקן ניגון. און איך,
 דער אינגסטער אין געזינט, דאַרף אָנהייבן דעם סדר.
 מיר שטייט פאַר צו פרעגן די פיר קשיות. פאַר אַ לאַנגער צייט האָב
 איך די פיר קשיות געלערנט אין סדר, און איך ווייס זיי אויף אויסווייניק, סיי
 די העברייאישע ווערטער און סיי די אידישע טייטש. און איך וואָרט מיט אַ
 קלאַפּנדיק האַרץ אויף דעם טאַטנ'ס וואונק.
 און אַט טוט דער טאַטע אַ זאָג צו מיר:

נו-ו-?

איך צעשאַקל זיך ווי ביים לערנען, און איך הייב אָן צו זאָגן אויף אַ
 קול מיטן ניגון:

טאַטע, איך וועל דיך פרעגן פיר קשיות: מה נשתנה?...
 און, ניט אַפּשטעלנדיק זיך, פרעג איך דעם טאַטן איין קשיא נאָך דער
 אַנדערער.

דער טאַטע הערט מיך אויס געדולדיק און אויפּמערקזאַם, מיט אַ
 שטילן, ליבהאַרציקן שמייכעלע אויף די ליפּן, שאַקלט צו מיטן קאַפּ,
 און ווי נאָר איך ענדיק די קשיות, הייבט ער גלייך אָן הויך און זיכער זיין
 ענטפּער:

עבֿדים הָיִינוּ... שקלאַפּן זיינען מיר געווען ביי פּרעה'ן אין
 מצרים...

דער קעניג „מרור“

פרעה, דער קעניג פון מצרים, האָט דערוען אַז די אידן מערן זיך זייער פיל. יַעֲקֹב אָבינו איז געקומען קיין מצרים בלויז מיט זיבעציק פּערזאָנן, און איצט ציילן די אידן שוין עטלעכע הונדערט טויזנט מענטשן. האָט פרעה מורא געהאַט פאַר זיי.

וואָס האָט פרעה געטאַן? ער האָט די אידן געגעבן זייער שווערע אַרבעט אין שטאַט און אין פעלד, פֿדי זיי זאָלן קראַנק ווערן און אויסשטאַרבן. אָבער וואָס מער פרעה האָט די אידן געפייניקט, אַלץ מער זיינען זיי געוואָרן און אַלץ שטאַרקער.

אינמאָל האָט זיך פרעה'ן גע'חלומ'ט אַזאַ חלום:

ער זיצט אויף זיין טראָן, און אַלע זיינע מיניסטאַרן זיצן אַרום אים. קומט אַריין אַן אַלטער, גרויער מאַן מיט אַ גרויסער וואָג אין די הענט.

דער אַלטער מאַן האָט גענומען דעם קעניג פרעה מיט זיינע מיניסטאַרן, זיי צונויפגעבונדן צוזאַמען און האָט זיי אַרויפגעלייגט אויף איין וואַגשאַל. נאָכדעם האָט ער גענומען אַ קליין לעמעלע און עס אַרויפגעלייגט אויף דער צווייטער וואַגשאַל. און דאָס קלייניקע לעמעלע האָט אַריבערגעוואויגן פרעה'ן מיט אַלע זיינע מיניסטאַרן . . .

ווען פרעה האָט אויפגעוואַכט פון שלאָף, האָט זיין האַרץ שטאַרק געקלאַפט פאַר שרעק. ער האָט באַלד געשיקט רופן אַלע זיינע שטערנווער און פישופמאַכער און האָט זיי באַפוילן, זיי זאָלן אים זאָגן וואָס אָט דער שרעקלעכער חלום באַטייט.

האָבן זיינע קלוגע לייט געטראַכט און געטראַכט, און זיי האָבן געזאָגט

אַזוי:

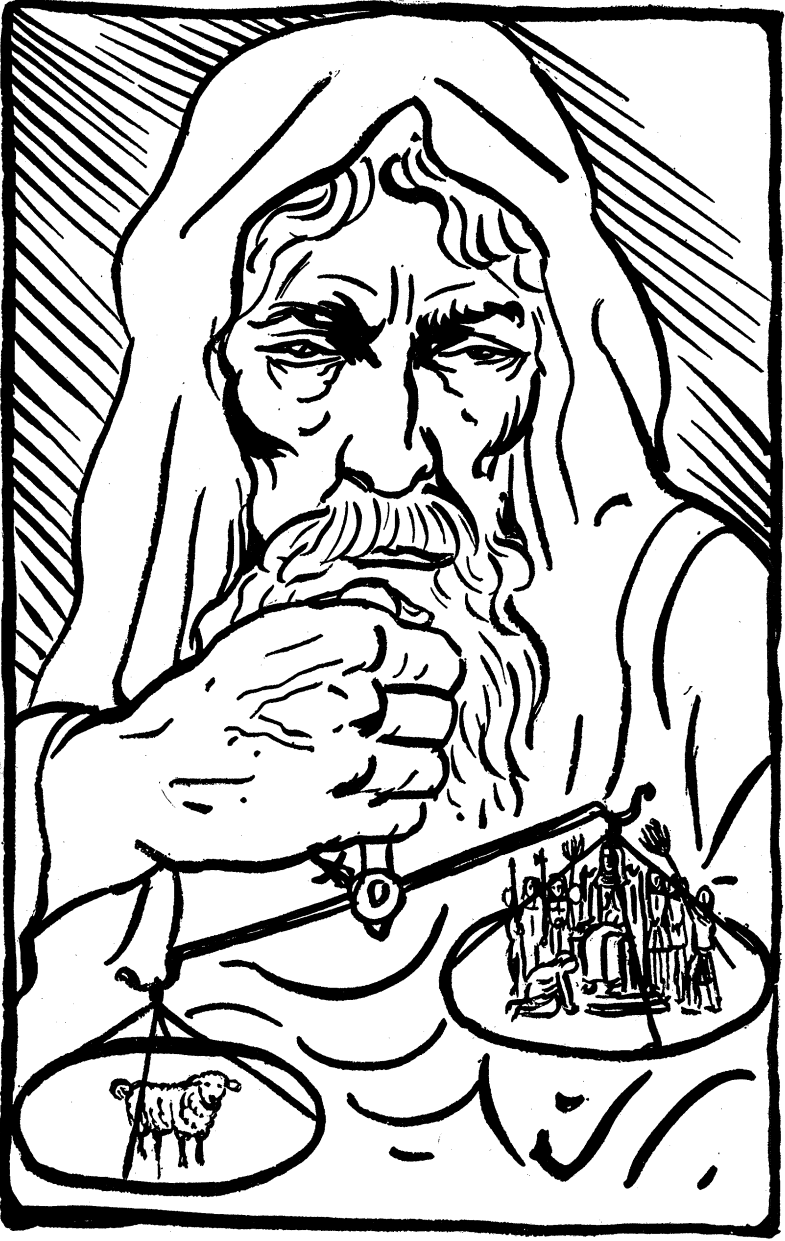
—דער חלום ווייזט, אַז אינגיכן וועט ביי די אידן אין מצרים געבוירן ווערן אַ אינגל, וואָס וועט זיין שטאַרקער פון אונדז אַלע. און דאָס אינגל וועט באַפֿרייען די אידן פון מצרים! . . . (דאָס האָבן זיי געמיינט מִשֶׁה רַבְּנוֹ).

האָט פרעה געזאָגט:

—אויב אַזוי, וועל איך אַרויסגעבן אַ באַפעל, אַז מ'זאָל אַלע נייגע-בירענע אידישע אינגלעך גלייך אַריינוואַרפן אין וואַסער אַריין! . . .

האָבן די שטערנווער געזאָגט:

—עס וועט ניט העלפן, גרויסער קעניג! דאָס אידישע אינגל וועט טאַקע פונעם וואַסער אַרויסגענומען ווערן! . . .

האַט פּרעה געוואָגט :
 —אויב אַזוי, וועל איך אים צונעמען צו זיך אין הויז אַריין און אים דער-
 ציען ווי אַ מַצְרִי ! ...
 האָבן די שטערנוועער געוואָגט :
 —עס וועט ניט העלפּן, גרויסער קעניג ! ער וועט אַלץ בלייבן אַ איד ! ..
 האַט פּרעה געוואָגט :
 —אויב אַזוי, וועל איך אַליין טויטן דאָס אינגל !
 האָבן די שטערנוועער געוואָגט :
 —דו וועסט אים ניט קאַנען טויטן ! ער וועט בלייבן לעבן ! ...
 דעמאָלט האַט פּרעה אויסגעשריגן מיט ווייטאַק און שרעק :
 —אויב אַזוי איז מיר ביטער, שטאַרק ביטער ! ...
 פּרעה'ס נאָמען איז געווען „מָלוּל“. און אַז די אידן האָבן דערהערט
 וועגן זיין חלום, האָבן זיי אים אַ נאָמען געגעבן „מָרוּר“.

חד גדיא

דער טאַטע האַט אַ ציגעלע
 פון ערגעץ־וואו געברענגט,
 פאַר צוויי גילדן אַ ציגעלע
 די קינדערלעך געשענקט.
 טאַנצט אַרום דאָס ציגעלע
 ס'ווייסינקע אין הויף.
 איז אַ שוואַרצע קאַץ פאַראַן
 כאַפּט זי, פּרעסט עס אויף.
 אַ, היט זיך, היט זיך קעצעלע,
 דער הונט איז אויפן פּלאַץ !
 ער גיט אַ ביל, ער גיט אַ שפרונג,
 אַן עק שוין פון דער קאַץ ! ...

קומט אַרויס אַ שטעקעלע,
אַ שטעקעלע פון וואַלד,
וואַרפט זיך אויפן הונט אַרויף,
אים ס'קעפעלע צעשפאַלט.

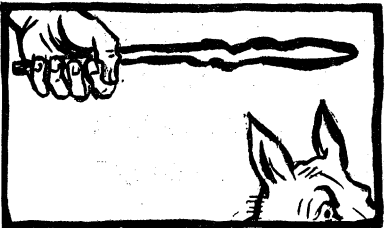
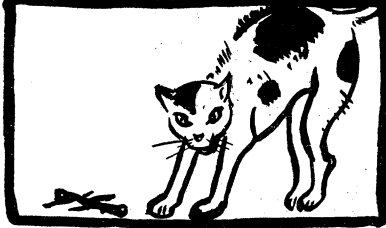
פליט אַרויס פון ערגעץ-וואו
און באַפאַלט דעם שטאַק
אַ פייערל אַ רויטס—
רויטע צינגעלעך אַ שאַק.

(ס'פייערל, ס'רויטינקע,
ברענט און עס פאַרברענט,
ס'שטעקעלע וואָס האָט געבראַכן
הונט'ס רוק-און-לענד.)

פליסט באַלד אָן אַ וואַסערל,
און וואַסערל פאַרדריסט:
„וואָס ברענט אַזוי דאָס פייערל?“—
פאַרלעשט עס און פאַרגיסט.

דאָ דערזעט אַן אַקסעלע,
ס'וואַסערל גיסט און רינט,—
אַ שפרונג, אַ זופ, אַ זופ, אַ לעק,
און ס'וואַסערל פאַרשווינדט!

באווייזט זיך באַלד אַ שוֹחט'ל,
גערעכט, צי נישט גערעכט,
כאַפט אַרויס אַ חל'פ'ל,
כאַפט דעם אַקס און שעכט!

דערזעט דער מלאך־המנות דאָס
 מיט זיינע טויזנט אויגן.
 ער שעכט אַוועק דאָס שוֹחַט'ל –
 זיין נְשָׁמָה אַרויסגעצויגן!
 ווערט „פּבִּיכּוֹל“ צאָרנדיק:
 „נאָר געראַנגלט און געפּאָכטן!“
 און האָט אין זיין גערעכטיקייט
 דעם מלאך־המנות אליין געשאַכטן! ...

פּוֹן מְגִילַת שִׁיר הַשִּׁירִים

(די הייליקע ספּרים טייטשן אויס די ווערטער פון „שיר השירים“ ווי אַ ליבע־
 ליד צווישן גאָט און זיין פּאָלק ישְׂרָאֵל).

דאָס איז דאָס געזאַנג פון געזאַנגען, וואָס שלמה המלך האָט
 געזונגען:
 (ישראל זינגט צו גאָט):

קושן זאָל ער מיך מיט די קושן פון זיין מויל,
 וואָרים בעסער פון וויין איז דיין ליבשאַפט.
 וואויל צום שמעקן זיינען דינע איילן,
 געקלערטער בוימל איז דיין נאָמען,
 דערום האָבן יונגפרויען דיך אַזוי ליב!
 צי מיך נאָך דיר, לאַמיר לויפן –
 זאָל דער קעניג מיך ברענגען אין זיינע קאַמערן,
 מיר וועלן זיין לוסטיק און פריילעך מיט דיר,
 מיר ווילן לויבן דיין ליבשאַפט
 מערער פון וויין –
 אמת'דיק ליב האָבן מיר דיך!

ווי אן עפל-בוים צווישן די וואלד-בויםער,
 אזוי איז מיין געליבטער צווישן די זין.
 אין זיין שאַטן גלוסט איך צו זיצן,
 און זיס איז זיין פרוכט צו מיין גומען! ...

(נאָט זינגט צו ישראל):

האַט זיך אָפּגערופּן מיין געליבטער
 און האָט געזאָגט צו מיר:
 שטיי אויף, מיין געליבטע,
 מיין שיינע, און קום מיט מיר!
 וואָרים אָט איז דער ווינטער שוין אַריבער,
 דער רעגן איז פאַרגאַנגען, אַוועק.
 די בלומען האָבן זיך שוין באַוווּן אין לאַנד,
 די צייט פון געזאַנג איז געקומען,
 און די שטים פון דער טורטל-טויב
 לאָזט זיך הערן אין אונדזער לאַנד.
 דער פייגנבוים צייטיקט זיינע פייגן,
 און די וויינשטאַקן אין בליאונג טוען שמעקן;
 שטיי אויף, מיין געליבטע,
 מיין שיינע, און קום מיט מיר!
 לאָז מיך אָנקוקן דיין פּאַנים,
 לאָז מיך הערן דיין קול—
 וואָרים דיין קול איז אזוי זיס,
 און דיין פּאַנים איז אזוי שייך! ...

דער „עומר“ אמאָל און היינט

„אז איר וועט קומען אין דעם לאַנד וואָס איך גיב אייך (אַרץ ישׂראַל), און איר וועט שניידן די תְּבוּאָה, וואָלט איר ברענגען אַ גארב פון אייער ערשטן שניט צום פֿהן, און ער וואָל אויפהייבן דעם גארב צו גאָט.“
 „און איר וואָלט אייך ציילן פון דעם מאָרגן נאָך דעם רוטאַג (דאָס הייסט דעם ערשטן טאַג פֿסח), פון יענעם טאַג ווען איר ברענגט דעם „גארב פון אויפֿ־הייבונג“, זיבן גאַנצע וואָכן וואָלן עס זיין. ביז אויף מאָרגן נאָך דער זיבעטער וואָך וואָלט איר אָפּציילן פופציק טעג!“ (חומש וַיְקַרְא, כג, י-ט"ז).

אמאָל, ווען דאָס בית־המקדש איז געשטאַנען, פלעגט מען דעם צווייטן טאַג פסח ברענגען אַ מאָס גערשטן, „עומר“, פון דעם נייעם שניט, אין בית־המקדש אַריין אַלס מתּנה צו גאָט.

פסח פלעגט זיך אָנהייבן די שניט־צייט פון דעם נייעם גערשטן, און זי פלעגט זיך ציען ביז שבע־עות, ווען די שניט־צייט פונעם נייעם ווייץ פלעגט זיך אָנהייבן.

די שניט־צייט (קציר) איז שטענדיק געווען אַ צייט פון פרייד ביי די איד־דישע פאַרמער.

פון דער נייער תבואה האָט מען ניט געטאַרט עסן ביז מע האָט פון איר געבראַכט אַ מתּנה צום פֿהן, אַלס אַ דאַנק צו גאָט.

אין דער צווייטער נאַכט פון פסח (אין גלות היינט איז דאָס צום צווייטן סדר), פלעגט מען גיין און אָפּשניידן אַזאַ מאָס גערשטן (די מאָס האָט געהייסן „עומר“), און אויף מאָרגן אינדערפרי האָט מען דעם „עומר“ געבראַכט צום פֿהן, און ער האָט אים אויפגעהויבן פאַר גאָט.

די ספּירה־טעג

דידאָזיקע טעג פון פסח ביז שבע־עות ווערן אָנגערופן „ספּירה־טעג“, די טעג וואָס מע ציילט זיי.

אמאָל זיינען די ספּירה־טעג געווען טעג פון פרייד. אָבער זינט דאָס בית־המקדש איז פֿאַרן ווערן זיינען דידאָזיקע ספּירה־טעג געוואָרן טעג פון טרויער.

היינט, אין די גלות-לענדער, און אויך אין ארץ-ישראל, ציילן אידן דעם „עומר“ נאָר מיט ווערטער.

פון דער צווייטער נאָכט פסח ביזן אָונט וואָס פאַר שבועות ציילט מען יעדן אָונט נאָך תּפִּילַת־מַעֲרִיב אויף דעם פּאָלגענדן אופן: „היום יום אֶחָד לְעוֹמֵר“, היינט איז איין טאָג אין עומר! און אָווי ציילט מען גאַנצע ניידאָר פּערציק טעג (זיבן וואָכן).

(פון נאָך פסח ביז סוכות-לערנט דעם דריטן טייל פון בוך.)

ווערטער-פאַרצייכעניש

	אײלן	א	
to hurry, to hasten	אײלעניש	ancestors, Patriarchs	אַבות
hurry, haste	אײנאַנג	our forefathers	אַבות אַבוֹתֵינוּ
entrance	אײפּערזוכט	poor man (men)	אַרײן (אַרײַנים)
jealousy	אײפּערזיכטיק	legend-s	אַגדה (אַגדות)
jealous	אַכר-ים	eagle-s	אַדלער-ס
cruel man,-men	אַכריות	garret	אויבערשטיבל
cruelty	אַכטונג	instant, moment	אויגבליק
respect, esteem, care	אַכטונג געבן	to obtain by prayer	אויסבעטן
to pay attention, take care	אַכטן	to root out	אויסוואַרצלען
to respect, to esteem	אַלמעכטיקער	by heart; outwardly	אויסווייניק
Almighty	אַגורטן	to put out, extinguish	אויסלעשן
to gird	אַגורטן די לענדן	to put out (eyes)	אויסשטעכן
to gird the loins	אַנטפלעקן	to root out; exterminate	אויסראַטן
to discover, to reveal	אַנטרעפן	to scour	אויסשײערן
to meet, to find, to hit	אַנרעדן; אַנרײַדן	eruption	אוישלאַג
to talk much; talk ill	אַפּגאַט (אַפּגעטער)	to knock out	אוישלאַגן
of..., instigate	אַפּקוריס (אומגלויבער)	to spread	אויסשפּרייטן
idol-s	אַפּרו	to rage; to ferment	אויסברויזן
heretic (unbeliever)	אַפּשטאַם	overseer, superintendent	אויפווער
rest, repose	אַשׂת חַיל	to revive	אויסלעבן
descent		rebellion, uprising	אויפשטאַנד
a clever <i>or</i> active woman		nation-s	אומה (אומות)
		sadness, gloom	אומעט
		sad, gloomy	אומעטיק
		injustice, wrong	אומרעכט
		to perish; to come near	אונטערגיין
		to oppress	אונטערדריקן
		guest-s	אורח (אורחים)
		breath; to breathe	אַטעם; אַטעמען
		to omit, to skip over	איבערהיפן
		everlasting, eternal	אייביק
		eternity	אייביקייט
		property	אייגנטום
		nobleness, politeness	איידלקייט
		oil; cubit	אײל; אײל

secretly	קסוד	to embalm	באלואמירן
master	בעלי־הבית	to offend, to insult	באליידיקן
charitable man, philanthropist	בעלי־צדקה		באלעבאָס, (וע בעל־הבית)
request-s, petition-s, prayer-s	בקשה (בקשות)	ceiling	באלקן
burnt-offering	בראנד־אָפּער	indeed, truly, earnestly	באָמת
angry, morose, (to be on bad terms)	ברונן	order, command	באָפּעל
to roar, to grumble	ברומען	to strengthen, to fortify	באָפּעסטיקן
well-s	ברונעם (ברניעמער)	to subdue	באָצווינגען
spectacle-s, eye-glass-es; roar-s	בריל (ברילן)	carob-beans	באָקסער-ן
choice-s, alternative-s	ברירה (ברירות)	to boast, to brag	באָרימען (זיך)
circumcision ceremony, covenant	ברית	barefoot	באָרפּוס (באָרוועס)
benediction-s, blessing-s	ברכה (ברכות)	creation	באָשאַפּונג (באָשאַפּונג)
news, message	בשורה (בשורות)	to explain, to interpret; modest	באָשיידן
"daughter of Zion" (Jewish nation, -land)	בת־ציון	modesty	באָשיידנקייט
echo	בתיקול	covenant, league, bond	בונד
		Creator, God	בורא
		Creator of the world	בורא עולם
		shame	בושה (תּרפּה, בּוּז)
		shame	בּוּז (בּוּזִיגּוּת)
		plainly, clearly	בּוֹחֵשׁ (וען בּוֹחֵשׁ)
		small bone-s, kernel-s	ביינדל-ער
		to overcome (to conquer)	בייקומען (באוּיגן)
		to bark	בילן
redemption, deliverance	גאילה	barking; slander	בילעריי
pure	גאלע	pulpit-s	בימה (בימות)
to gape	גאפן	bee-s	בין (בינען)
sheaf-s	גארב (גארבן)	bit-s, morsel-s	ביסן (ביסנס)
throat, gullet, windpipe	גאָרל (גערגעלע)	synagogue (house of study)	בית קדרש
strong man,-men, hero-es	גבור (גבורים)	sanctuary (the Holy Temple in Jeruaslem)	בית המקדש
strength, might, heroism	גבורה		
lot-s	גורל (גורלות)		
to cast lots	וואַרפּן גורל		
robbery-ies	גנילה (גנילות)	first-born son-s	בכור (בכורים, בכורות)
robber-s, highway man-en	גנלן (גנלים)	birthright	בכורה
favorable; good	גינסטיק, גינציג	blister-s	בלאָטער-ן
gloss, lustre	גלאַנץ	flower-s	בלום (בלומען)
to believe; faith, belief, religion	גלויבן; -אָמונה	lead	בליי
exile, diaspora (lands where Jews are scattered)	גלות	to bloom, to blossom, to flourish	בליען
		to glitter, to be bright	בלישטשען, בלישטצען
		tin	בלעך (בלעכענער)

to refresh, to delight	דערקוויקן	Paradise (Garden of Eden),	גן־עדן
South	דרום	place of pleasure	
one third, third part	דריטל	baker's wares (bread, cakes etc.)	געבעקס
trilling	דריילינג	spice-s	געווינדן (געווינדן)
threefold	דרייפאכיק	to rule	געוועלטליקן
to oppress	דריקן	running	געלאָף
		mean, low, common, poor	געמיין
		mixture, mash	געמיש
	ה		
oats	האַבער	grace, favor, mercy	גענאַד (גנאדע)
hail	האַגל	enjoyment; to enjoy	גענוס; געניסן
to embrace	האַלדזן	captive, prisoner	געפאַנגענער
hatred; to hate	האַס; האָסן	prison, jail,	געפּענעקעניש
lord, master	האַר	idolater (worshiper of idols)	געצנדינער
hairy	האַריק	pay, reward	געצאַלט (געצאלן)
harp	האַרף (האַרפּע)	dish	געקעכץ
ceremony of ushering	הבְּדֵלָה	justice	גערעכטיגקייט
in the Sabbath		barley	גערשטן
Passover book containing services	הַנְּדָה	quick, swift	געשווינד (געשווינט)
for "סְדָרִים"		form, figure, shape	געשטאַלט
to crouch	הויערן	stand, scaffold, base	געשטעל
head, chief, principal	הויפט	taste, tasty, tasteful	געשמאַק
handful	הויפּן	to happen, come to pass	געשען
cave	היל	happening, event	געשעעניש
holiness, sacredness	היליגקייט	stranger-s (convert	גַר (גרים)
locust	הישעריק	to Judaism)	
dress	הילוך	rattle	גראַנער
sound, echo; resounding	הילך; הילכיק	to lay the foundation of,	גרונטפעסטליקן
hind, hindmost	הינטערשטע	to establish	
triangular cakes stuffed with	הֶקֶן־טאַשן	scab, mange, boil	גרינד (גרינדל)
poppy for פּוֹרִים		to found, to establish	גרינדן
leaning couch (for Passover	הסבֿיבעט	boundary, border, limit	גרענעץ
nights' "סְדָרִים")			
hero, heroine	העלד־ין		ד
cutter, wood-chopper	העקער	lean, meager, dry	דאַר
rule, reign, domination	הערשאַפט	thorn-s	דאַרן (דערנער)
to dominate, to rule	הערשן	generation-s, age-s	דור (דורות)
		judge-s (associate of a Rabbi)	דיין (דיינים)
		to promote, to elevate, rise	דערהייבן
		to revive	דערמונטערן
	ו		
weight; pair of scales	וואַג; וואַגשאַלן		

	ח		to wander	וואַגלען
duty, debt-s	חוב (חובות)		to dare	וואַגן
destruction	חורבן		watch, guard; awake	וואַך
to repeat	חזרן		to roll, to be scattered	וואַלנערן זיך
sins	חטאים		to shake	וואַקלען
novelty, news, innovation	חידוש		to choke	וואַרן
army-ies	חיל (חילות)		to dedicate; to swarm	ווידמען
wisdom, science; trick	חכמה (חכמות)		ram; again	ווידער
Sabbath loaf, white bread	חלה (חלות)		vine	וויינשאַפּט
pioneer-s; vanguard	חלוץ, חלוצה,		wheat	ווייץ
	חלוצים, חלוצות		important	וויכטיק
difference	חלוק		desolate, solitary	וויסט
God forbid!	חלילה!		knowledge; science	וויסן; וויסנשאַפּט
slaughterer's knife	חלף (חלפים)		to fade, to decay	וועלקן
grace, favor	חן		worth, value	ווערט (ווערדע)
mercy, favor, benevolence	חסד		work, book	ווערק
destroyed	חרוב			
regret	חרטה			
	ט		י	
			full, plenty, filled to satiety	זאָט (זעטיקן)
tart, cake	טאָרט		to anoint	זאַלבן
service, benefit	טובה (טובות)		ear-s (of corn)	זאָג-ען
to dip	טובל'ען		juice, sap; juicy	זאַפּט; זאַפּטיק
dew	טוי		seal	זיגל
dove; deaf	טויב		to win, be victorious	זיגן
to clasp, to cling to	טוליען		to scold, revile	זידלען
to make a noise	טומלען		manners	זיטן
dark, dim	טונקל		pillar-s	זייל-ן
turtle-dove	טורטל-טויב		safe, secure, sure, certain	זיכער
tower	טורעם		to sigh, groan; sighs	זיפּצן
meaning, translation	טייטש		privilege, right, merit	זכות
table-cloth-s	טישטוך (טישטיכער)		male, male person-s	זכר (זכרים)
reason-s; taste-s, flavor-s	טעם (טעמים)		trace, remembrance; memory	זכר; זכרון
claim-s, pretension-s; plea-s	טענה (טענות)		Sabbath or Holiday hymns	זמירות
step-s	טראַפּט (טריט)		vision, seeing	זעאונג
sorrow, grief; mourning	טרויער		sails; to sail	זעגלען
true, faithful-ness	טריי (טריישאַפּט)		fine flour	זעמלמעל
consolation	טרייסט		old man, -men	זקן (זקנים)
stair-s	טרעפּ		old woman, -women	זקנה (זקנות)
			frog-s	זשאַבע-ס

reward, wages	לוין	to guess, to happen	טרעסן
it pays, it's worth while	לוינען ויך	to pick a quarrel, to touch	טשעפען
to lurk, to lie in wait	לוייערן		
merry, cheerful	לוסטיק		
candlestick	לייכטער	hunting	יאגד
frivolous, light-minded	לייכטוויניק	to chase, to run after, to pursue; haste	יאגן; יאגעניש
clay, mud	ליים	yoke; duty	יאך
lentils	לינדון	lamentation; misery	יאמער
in honor	לפבוד	fair; tumult	יאריד
		dry land	יבשה
	מ	jubilee; long period of time	יובל
meager, lean	מאגער	heir	יורש
food; pleasant food	מאכל (מאכלים)	Red Sea	ים־סוף
power-s, might	מאכט-ן	hunter	יעגער
meal, banquet	מאליצייט	inheritance-s	ירושה (ירושות)
almond-s	מאנדל-ען	settlement, village	ישוב
cloak-s, mantle-s	מאנטל-ען	villager	ישוב'ניק
brain	מארך	orphan-s	יתום (יתומים)
flood, deluge	מבול		
to annul, make void	מבטל זיין		
to convert to Judaism	מגייר זיין	כ	
desert-s, wilderness-es	מדבר (מדבריות)	choir, chorus	כאָר
country-ies	מדינה (מדינות)	honor, glory, respect	פּבוד
brain-s	מוח (מוחות)	God	פּבּיכּוּל
to forgive	מוחל זיין	in order to	פּדּי
brick-house-s; to build	מויער-ן; מויערן	priest; High Priest	פּהן; פּהן גדול
lively, sprightly	מונטער	wave-s	כוואליע-ס
fear, fright	מורא	the Western wall of the de-	פּוּתּל מערבּי
altar-s	מזבּח (מזבּחות)	stroyed Temple	
to violate, to profane	מתלל זיין	Cherubim (angels)	פּרוּבּים
camp-s; host	מתנה (מתנות)	horse-radish	כּרּיין
thought-s	מתשבה (מתשבות)	handwriting; document	פּתּבּ
coin-s (money)	מטבע (מטבעות)		
dainties	מטעמים		
to trouble	מטריח זיין	skin-bottle-s	לאגל (לאגלען)
of noble birth (<i>m.</i>)	מיחס (מיוחסים)	camp	לאגער
water for washing	מים אַחרונים	moon	לקנה
hands after meals		according	לויט
rubbish	מיסט-ן	clear, pure; clearness	לויטערקייט

to take revenge	נוקם זיין	plague-s; boils	מכה (מכות)
to find favor	נושא חן זיין	hospitable man	מכניס אורח
to be partial	נושא פנים זיין	instructor-s	מלמד (מלמדים)
estate-s; possession-s	נחלה (נחלות)	chandelier	מנורה
revenge-s	נקמה (נקמות)	really; substantiality	ממש; ממשות
soul-s	נשמה (נשמות)	custom-s	מנהג (מנהגים)
additional soul (on Sabbath)	נשמה יחידה	rest, repose	מנוחה
		probably	מסתם-מסתמא
		the cave of Machpelah	מערת המכפלה
		where the Jewish patriarchs are buried	
		deed-s	מעשה (מעשים)
		to declare to be ownerless	מפקיר זיין
		to sacrifice oneself	מפקיר זיין ויך
		tomb-stone-s	מצבה (מצבות)
		good deed-s	מצוה (מצוות)
		bargain-s; find	מצאיה (מצואות)
		to welcome	מקבל פנים זיין
		to inaugurate the Sabbath	מקבל שבת זיין
		pool-s for ablution	מקוה (מקווא)
		to envy	מקנא זיין
		bath-house	מרחץ
		load-s, burden-s	משא (משאות)
		family-ies; relative-s	משפחה (משפחות)
		law-suit-s; judgment-s	משפט (משפטים)
		liquor-s; beverage-s	משקה (משקאות)
		gift-s, present-s	מתנה (מתנות)
			נ
		neck	נאקן
		fool-s	נאר (נאראנים)
		hole-s, den-s	נארע-ס
		to eat dainties	נאשן; נאשעריי
		prophecy	נבואה
		prophet-s	נביא (נביאים)
		donation-s, contribution-s	נדבה (נדבות)
		liberal donor-s	נדבן (נדבנים)
		vow-s	נדר (נדרים)
		need; one in need	נויט; נויטלידנד
		to compel, force	נויטן
ס			
secret-s	סוד (סודות)		
biscuit-s (stale bread)	סוכארעס		
herd-s, flock-s	סטאדע-ס		
string-s	סטרונע-ס		
sign-s, mark-s	סימן (סימנים)		
danger-s	סקנה (סקנות)		
for ever; end	סקלה!		
trace-s, track-s	סליאד-ן		
poison; to poison	סם; סמ'ען		
meal-s, banquet-s	סעודה (סעודות)		
sickle-s	סערפ-ן		
book of records	ספר הזכרונות		
to creak	סקריפען		
ע			
calf; the golden calf	עגל; עגל הזהב		
community; crowd	עדה		
witness; testimony	עדות		
world; crowd, public	עולם		
future world; reward in the world to come	עולמהבא		
this world; sensual pleasure	עולמדינה		
Omer (ancient dry measure)	עומר		
pleasure of Sabbath	עונג שבת		
lonely; miserable	עלנט		
tight; crush	ענג; ענגשאפט		
the tree of knowledge	עץ הדעת		
the tree of life	עץ החיים		
advice, counsel	עצה (עצות)		
barren woman,-en	עקרה (עקרות)		

Purim	פורים	stubborn man—men	עקשן (עקשנים)
fright—s, terror—s	פחד (פחדים)	stubbornness	עקשנות
cattle	פי	surety	ערב
to pasture, feed	פיטערן	security, guarantee	ערבות
to torture	פייניקן		
ball	פילקע		פ
prince—s	פירשט (פירשטיק)	fable	סאבל
plague—s	פלאגן	orange	פאָמעראַנג
Purim-cake; flat cake	פלאָדן	pan—s	פאַן (פאַנען)
to tangle	פלאַנטערן	to capture, catch	פאַנגען
shoulder—s	פלייצע—ס	slipper	פאַנטאַפּל
swift	פליק	shepherd—s	פאַסטוך (פאַסטוכער)
to flow	פליסן	to fast	פאַסטן
plain	פלוין	to happen, occur	פאַסירן
fins	פליספעדערן	prohibition	פאַרבאָט
fore, front	פּעדערשט	pleasure	פאַרגעניגן
to fence	פּעכטן	curtain	פאַרהאַנג
rock—s	פּעלן	vestibule	פאַרהויז
little pan; little flag	פּענדל	fear; awe	פאַרכט
wild man	פּראָ אַדאַם	in front	פאַרנט
beauty	פּראַכט	important	פאַרנעם
frog—s	פּראָש (פּרעש)	formerly, anciently	פאַרצייטן
to multiply	פּרוכפערן	sense, wit	פאַרשטאַנד
curtain before the קדש	פּרוֹכַת	to investigate, inquire	פאַרשן
fruit—s	פּרִי (פּירות)	to unite	פאַראייניקן
peace-offering	פּריד־אַפּער	to conceal	פאַרבאַרגן
to eat voraciously	פּרעסן	to taste	פאַרווכן
		to pawn	פאַרוועצן
	צ	faint	פאַר'חלש'ט
anger, wrath	צאַרן	to exterminate	פאַרטיליגן
community, public	צבור	to destroy	פאַרלענדן
saint—s, pious man,—men	צדיק (-ים)	to avoid	פאַרמיידן
charity—ies	צדקה (צדקות)	to annihilate	פאַרניכטן
twins	צווילינג	to flood	פאַרפלייצן
to compel	צווינגען	to tear	פאַרצוקן
confidence	צוטרוי	to disappear	פאַרשווינדן
to suit, fit	צופאַסן	to desecrate, profane	פאַרשוועכן
at one's feet	צופוסנס	to promise	פאַרשפּרעכן
to walk, to go on foot	גיין צופוס	drum—s	פּויקן

		at one's head	צוקאפנס
the beginning of	ראש חודש	enemy (Jew-baiter)	צורר (צורר ה'הו'דים)
the Jewish month		brick-s	ציגל
the beginning of the	ראש השנה	Zionism	ציוניזם
Jewish year		era; chronology	צייטרעכענונג
teacher-s, Rabbi-s	רבי (רביס, רבנים, רביים)	ripe; mature	צייטיק
		cinnamon	צירינג
Lord of the universe	רבנו'של עולם	tribute-s	צינון
rod	רוט	jewelry	צירונג
robbery	רויב	cross-es	צ'לם (צ'למים)
to make a noise	רוישן	cedar	צעדער
murderer-s; cruel man-en	רוצח (רוצחים)	scepter (king's staff)	צעפטער
spine, back	רוקן	to crumple, wrinkle	צעקנייטשן
back and thigh	רוקאוךלענד		
pity	רחמנות		
giant-s	ריגן	fight-s, struggle-s	קאמף (קאמפן)
odor-s, scents-, smell-s	ריח (ריחות)	coat-s (old fashioned)	קאפאטע-ס
chariot-s	רייטוואגן (רייטוועגן)	trough	קאריטע
horseman	רייטער	grave-s	קבר (קברים)
ox; meat	רינד	to slaughter, kill	קילען
to flow, run	רינען	hardly	קוים
to wrinkle	רינצלען, רונצלען	pebble	קוזלשטיין
to bellow	רעווען	white linen robe	קיטל
radish	רעטעך	chain	קייט
ducat-s	רענדל-עך	confinement	קינפעט
tube, pipe	רער-ן	to lament	קלאגן
wicked man	רשע (רשעים)	to pinch	קלעמען
		to kneel	קניען
		to knead	קנעטן
		kettle-s, boiler-s	קעסל-ען
to blow (a horn)	שאַלן	collar-s	קראגן (קראגנס)
oath-s	שבועה (שבועות)	store	קראם
praise-s	שבח (שבחים)	power, force	קראפט
tribe-s	שבט (שבטים)	sacrifice-s, offering-s	קרבן (קרבנות)
lap, bosom	שויס	relative-s	קרוב (קרובים)
watchman-en, guard-s	שומר-ים	pitcher	קרונ (קריגל)
enemy-ies	שונא (שונאים)	cross	קרייץ
judge-s	שופט (שופטים)	groan-s	קרעכץ (קרעכצן)
ram's horn-s (Shofar)	שוףר (שוףרות)	storekeeper	קרעמער
protection	שוץ		

sexton; beadle	שמש	a season of the year	תקופה
hatred	שנאה	row-s; line-s	שורה (שורות)
to slaughter	שעכטן	tribe, race; trunk (of a tree)	שטאם
to whisper	שעפטשען	to stammer	שטאמלען
to draw, scoop	שעפן	little bar; stalk, stem	שטענגל
language	שפראך	astrologer	שטערנווער
to bud	שפראַצן	reproof	שטראַפרייד
reptile-s	שרץ (שרצים)	to strive, endeavor	שטרעבן
		match-es	שידוך (שידוכים)
		to propose a match	ריידן אַ שידוך
			שיער
Noah's ark	תבה	barn	שיערן
grain; crop-s	תבואה (תבואות)	to scour, scrub	שיער
abyss, depth, precipice	תהום	measure; lesson	שיער
Psalms	תהילים	without a limit	אַן אַ שיעור
Pentateuch (the five books of Moses)	תורה (פינף חומשים)	glory of God	שכינה
book of prayers for women	תחינה (תחינות)	neighbor-s	שכן (שכנים)
gallows, gibbet	תליה	reward, pay; wages, salary	שכר; שכירות
Talmud	תלמוד (גמרא)	battle	שלאכט
always, constantly	תמיד	slaughterer's knife	שלאכטמעסער
sage (of the Talmudic period)	תנא (תנאים)	Purim presents	שליח-מנות
condition, term (with the condition)	תנאי (בתנאי)	messenger (errand)	שליח (שליחות)
grimace-s, gesture-s	תנועה (תנועות)	influence, power	שליטה
the Bible	תנ"ך	to fling	שלידערן
pleasure-s, delight-s	תענוג-ים	key-s	שליסל
fast-day-s	תענית (תעניות)	to convert	שמדן
prayer-s	תפילה (תפילות)	filth, dirt	שמוץ
prison-s, jail-s	תפיסה (תפיסות)	joy-s; festivity-ies	שמחה (שמחות)
		to forge, hammer	שמידן
		old Hebrew Sabbatical (seventh) year	שמיטה

